

A stylized illustration of a crowd of people walking, overlaid with a line graph and a bar chart. The line graph shows a fluctuating trend, while the bar chart shows monthly data. The word 'CANVI' is written in large, bold letters at the bottom right.

CANVI DEMOGRÀFIC I ECONOMIA CATALANA

- 6 Presentació**
Guillem López-Casasnovas
- 8 Introducció**
Canvi demogràfic en l'economia catalana, un repte de futur
Laia Maynou Pujolràs
- 10 Dossier:**
Canvi demogràfic i economia catalana
- 14 'Baby-boomers': qui són i quin és el seu impacte econòmic**
Josep Mestres Domènech
Javier García Arenas
- 24 Immigració i pensions: un pobre encaix**
Miquel Puig i Raposo
- 35 Com es pot adequar el sector sanitari a l'envelliment creixent. Orientacions per al sistema de salut i el d'atenció a la dependència de Catalunya**
Josep Maria Via Redons
Albert Prades Colomé
- 47 Alzheimer i altres demències: present, futur, reptes i oportunitats**
Adelina Comas-Herrera
- 55 L'economia 'Silver': panorama general i línies d'oportunitat**
Isabel Sierra Navarro
Maite Solé Cera
- 62 El repte del finançament de la dependència i la nova fórmula de Pensium**
David Igual Molina
Miquel Perdiguier Andrés
- 72 Entrevista**
Carlos Campuzano i Canadés, conseller de Drets Socials
"Com més tecnologia hi apliquem, més eficients serem financerament"
Judith Vall-Castelló
- Notes**
- 75 Solidaritat intergeneracional**
Anton Gasol Magriñà
- 82 Formació per als sèniors. El cas de la Universitat de l'Experiència**
David Viñas i Piquer
- 87 Llibres**
'Decisions, preferències i heurístiques', de Pere Mir i Artigues
Guillem López-Casasnovas
- 'La juventud atracada', de José Ignacio Conde-Ruiz i Carlotta Conde Gasca
- 'Transformarse para perdurar', de Jordi Canals
Guillem López-Casasnovas
- La Bústia**
91 El pla de jubilació dels legionaris de l'emperador August
Lluís Bohigas i Santasusagna
- 94 La 'Regla de Sant Benet' i el lideratge d'una organització**
Oriol Amat i Salas
Ignasi M. Fossas

Aquesta PROposta és per a tu, de PROfessional a PROfessional

A Sabadell Professional treballem en PRO dels PROfessionals del Col·legi d'Economistes de Catalunya. Innovem constantment la nostra oferta de productes i serveis per ajudar-te a aconseguir els teus objectius, protegir els teus interessos, impulsar iniciatives i proposar solucions financeres úniques, a les quals només poden accedir PROfessionals com tu. Solucions com aquesta:

Compte Sabadell Negocis Plus PRO

Pensat perquè autònoms, comerços i
petites empreses es facin grans

Si vols conèixer tots els avantatges que t'ofereix el Compte Sabadell Negocis Plus PRO, contacta amb nosaltres i identifica't com a membre del teu col·lectiu i un gestor especialitzat t'explicarà detalladament els avantatges que tenim per a PROfessionals com tu.

T'esperem.

Millor Banc a Espanya

per tercer any
consecutiu

CaixaBank ha estat elegit **Millor Banc a Espanya**
i **Millor Banc digital a l'Europa Occidental 2023**
per *Euromoney*.

Uns reconeixements que ens impulsen a continuar
treballant i innovant cada dia per estar més a prop
dels clients per a tot allò que importa.

Gràcies per la confiança.

CaixaBank
Tu i jo. Nosaltres.

PRESENTACIÓ

DEMOGRAFIA, RENDA, FISCALITAT, BENESTAR

Guillem López-Casasnovas

Director de la *Revista Econòmica de Catalunya*

Benvolguts col·legues economistes,

En aquest número de la *Revista Econòmica de Catalunya*, com veureu, hem optat per analitzar la relació entre canvis demogràfics i impactes en renda en els ingressos fiscals i en el sosteniment de l'estat del benestar. Ho fem de la mà de la coordinadora, en aquesta ocasió, la **Laia Maynou Pujolràs**, professora lectora Serra Húnter de la Universitat de Barcelona, a qui en nom del Consell de Redacció vull agrair la tasca que ha dut a terme.

Més enllà de la Introducció al monogràfic que ella mateixa fa, en què dona indicacions i detalls de continguts i d'autors, vull fer en aquesta carta una valoració personal, com a director, respecte del tema que ens preocupa i ocupa. És una reflexió atenta al nou coneixement, també, el que aquest número de la *Revista Econòmica de Catalunya* comporta, i està oberta a revisions a la llum de millors evidències. Rau en el debat a l'entorn de si la immigració pot ser la solució als requeriments de la

nostra demografia minvant, requeriments de l'economia, per a la generació de recursos fiscals i per als pagaments de les pensions. I és que economistes molt respectables continuen dient que la immigració és avui la resposta necessària a molts dels problemes que la baixa natalitat, i l'envelliment conseqüent, genera sobre l'economia i altres aspectes diversos de la realitat social. La intuïció és senzilla: mirem l'entorn de casa nostra i vegem el nombre de fills que tenen els nostres fills; lluny de la taxa de reposició, comprovem la dificultat de formar famílies emancipades en sous i habitatges, i a això afegim-hi la creixent dependència dels nostres grans, que necessiten suport, no només social, i que pressionen les cures informals de cada vegada menys familiars, tot i les insuficiències de les cures formals públiques. Si a això hi sumem el que passa a la resta del món, amb la gran quantitat de gent que viu malament als seus països i vol emigrar i fer la feina que s'escaigui, especialment en llocs

” *Economistes molt respectables continuen dient que la immigració és avui la resposta necessària a molts dels problemes que la baixa natalitat, i l’envelliment conseqüent, genera sobre l’economia i altres aspectes diversos de la realitat social. Em demano jo, però, si n’estem segurs: la immigració com a solució; solució de què?*

amb el mateix domini lingüístic, trobem el que alguns pensen que és la quadratura del cercle.

Em demano jo, però, si n’estem segurs: la immigració com a solució; solució de què? El fet que la immigració amb frontera oberta no té aturador fa dubtar si ser solidaris amb el món no pot ser mai l’estratègia d’un sol país. L’efecte crida cap a la nostra comunitat que provoca avui el model econòmic que tenim, en part de serveis de baix valor afegit que no comporten un capital humà sofisticat, fa que la demanda potencial sigui infinita. Alguns sectors de la nostra economia no requereixen gaire formació prèvia, ni la poden donar *in situ* les Administracions públiques, atès el poc múscul financer que té el nostre govern, ni l’empresari davant d’un treball cada cop més volander. Aquesta immigració, que no n’és la causa, perpetua així un model que, no a benefici de tots, altrament no tindria futur: pagar poc al treballador, no exigir qualitat en el treball i mantenir competitivitat en serveis *low cost*. I deixar que el sector públic en reculli, com pugui, els estralls. Mireu com a paradigma, ara, la recollida de fruita: sense els temporers no hi hauria oferta local ni exportació, i els efectes negatius que es generen se centrifuguen amb càrrec als ajuntaments. Aquest model és un *xollo* per a l’Estat, que salva la seva balança comercial, omple els comptes amb el turisme i deixa les comunitats autònomes sense l’acompanyament en el finançament autonòmic de les polítiques socials que els grups de població més fràgils necessiten. Aquests grups intenten resoldre alguns dels seus problemes amb suport mutu, fet que crea clústers entre ells i comporta que s’allunyin del capital social del país, de la seva cultura, de la seva llengua.

Tot això permet, a més, lectures polítiques; no totes, prou sanes. Espanya ha rebut, certament, molts immigrants, però relativament molts més n’ha acollit Catalunya. La complicitat dels beneficiaris de la perpetuació d’aquest model econòmic forma una aliança molt forta amb el poder central, i pot acabar provocant una forma de nacionalisme aliè del qual en treu rèdit per diluir la identitat i el sentit de pertinença al país. I, a partir d’aquí, posin vostès les derives que vulguin sobre populisme i neocolonialisme, i que si no frenen acabaran a Ripoll!

D’altra banda, fiar-ho a una solució de fora (“de fora vingueren”) desreponsabilitza en bona mesura la mateixa societat: guair-se hom mateix, guardar per al futur, cuidar els entorns familiars (nens i persones grans) i no fiar-ho tot a l’Estat. Fem renda garantida de ciutadania, sí, esforcem-nos en el compliment fiscal, també, però recordem als nouvinguts que, en reciprocitat, cal fer un bon ús dels serveis, i que ser ciutadà requereix alguns compromisos i una declaració responsable per al coneixement de la nostra llengua i cultura. Avui només unes poques empreses i des de la seva consciència de país, implícitament, amb seus catàlegs de llocs de treball, s’atreveixen a oferir una prima lingüística: atendre en català té un valor que permet llocs de relació amb els clients més ben retribuïts que els de magatzem o de moviment de mercaderies.

Ser ciutadà és un estatus que supera fins i tot el de resident “legal”. Si el nouvingut, vingui d’on vingui, ve per quedar-se, hagi estat quina hagi estat la seva entrada, el *quid pro quo* de compromís social amb el país exigeix obligacions que ens han de fer forts com a societat més cohesionada. ■

INTRODUCCIÓ

CANVI DEMOGRÀFIC EN L'ECONOMIA CATALANA, UN REPTE DE FUTUR

Laia Maynou Pujolràs

Professora Lectora Serra Húnter,
Universitat de Barcelona

La piràmide de població actual no té res a veure a com la vàrem aprendre a l'escola. Catalunya, com la majoria dels països occidentals, s'enfronta a un canvi demogràfic molt important. Ha caigut la natalitat i ha augmentat l'esperança de vida. La nova fotografia no només afecta la composició de la població catalana sinó que té efectes a tots els nivells, com són: el model productiu, el finançament públic i privat, la sostenibilitat de les pensions, el sistema de salut, l'educació, l'estructura de l'estat del benestar, les polítiques públiques dissenyades per donar suport als dependents i jubilats, etc. Per tant, és un tema estructural (i transversal) en moltes de les decisions i en molts casos, la raó principal, per la qual la nostra estructura econòmica i social necessita reinventar-se, tant en l'àmbit públic com en el privat. No volem que aquest debat es quedi només a les pàgines d'una *Revista Econòmica de Catalunya* com la que teniu a les mans. Tenim la responsabilitat d'enriquir-lo.

Aquest monogràfic (*Canvi demogràfic i economia catalana*) té com a objectiu posar sobre la taula un dels reptes de futur més importants al qual ens enfrontem com a societat i economia: el canvi demogràfic i els seus efectes en el model productiu. Hem treballat per dissenyar un monogràfic equilibrat i ambiciós. En les properes pàgines podreu llegir algunes de les veus més autoritzades del país en aquesta temàtica que ens han ajudat a plantejar un debat rigorós.

Tal com es plantegen el director de la *Revista Econòmica de Catalunya*, en **Guillem López-Casasnovas**, a la seva presentació, i en **Miquel Puig i Raposo**, al seu article en aquest monogràfic, és la immigració la solució a aquest canvi demogràfic per garantir la sostenibilitat del sistema de pensions? També, però, ens podem fer altres preguntes, com ara, cal fer una reforma laboral que tingui en compte aquest canvi demogràfic? O, si, d'altra banda, hem de reformar el sistema de pensions que aviat deixarà de ser sostenible? O si cal repensar el finançament del sistema de salut per fer front a l'envelliment i la dependència? Per afrontar el debat ens hem de fer preguntes directes per buscar respostes concretes. Totes aquestes preguntes no tenen respostes fàcils, però en aquest monogràfic volem reflexionar sobre el repte majúscul al qual ens enfrontem i posar sobre la taula potencials solucions als efectes que això pot tenir en un futur, no molt llunyà.

En aquest número de la *Revista Econòmica de Catalunya* comencem abordant el tema dels baby boomers, que representen un 25,3% de la població catalana, i el seu impacte econòmic i social, sobretot en l'àmbit del sistema de pensions i l'economia. Aquest primer article és a càrrec **Josep Mestres Domènech** i **Javier García Arenas** que, utilitzant dades internes de CaixaBank (anònimitzades), ens presenten una anàlisi exploratòria sobre com es modifica el consum després de la jubilació i, seguidament, aborden el repte de sostenibilitat al qual s'enfronta el sistema públic de pensions. L'article analitza també l'impacte macroeconòmic i el cost que tindrà l'envelliment de la població. La conclusió és que la caiguda de la força laboral reduirà el creixement del PIB per càpita en 0,5 punts per any durant les 2 properes dècades.

” *Catalunya, com la majoria dels països occidentals, s’enfronta a un canvi demogràfic molt important. Ha caigut la natalitat i ha augmentat l’esperança de vida, la qual cosa té efectes a tots els nivells. Per tant, és un tema estructural (i transversal) en moltes de les decisions i en molts casos, la raó principal, per la qual la nostra estructura econòmica i social necessita reinventar-se, tant en l’àmbit públic com en el privat.*

Seguint amb el tema de la sostenibilitat de les pensions, en el segon article, en **Miquel Puig i Raposo** es planteja si la immigració pot ser una solució per a aquest problema. A Catalunya, una bona part de la immigració prové de Llatinoamèrica (incloent-hi el Carib). Aquest article explora l’impacte de la immigració sobre la càrrega de les pensions respecte al producte interior brut (PIB) partint de la relació entre la qualificació (mesurada pel nivell formatiu) i la productivitat. La conclusió és que, en l’horitzó del 2050, l’impacte de la immigració sobre el pes de les pensions respecte del PIB serà molt limitat.

En un tercer article, en **Josep Maria Via Redons** i l’**Albert Prades i Colomé** relacionen l’envelliment amb la salut, tractant el tema de les polítiques de dependència i el seu finançament. Ens plantegen la problemàtica de l’infrafinançament crònic del sistema de salut de Catalunya i com aquest problema es fa palès, sobretot, a través de les llistes d’espera, a l’hora de poder fer front a la morbiditat i la cronicitat associades a l’envelliment creixent. Seguint en l’àmbit de la salut, l’**Adelina Comas-Herrera** ens ofereix un visió sobre la prevalença i gestió sanitària d’una malaltia relacionada amb la longevitat, la demència. Ens fa un repàs de les implicacions de la demència per a les polítiques públiques i del rol que l’evidència econòmica té, i pot tenir, per a donar suport a la presa de decisions.

En un cinquè article tractem el concepte de l’economia ‘silver’, que es defineix com el conjunt de productes i serveis destinats a la gent gran, de la mà de la **Isabel Sierra Navarro** i la **Maite Solé Cera**. A Catalunya, s’identifiquen 545 empreses que es dediquen a l’economia ‘silver’, amb una facturació que repre-

senta el 4% del PIB català. A l’article, les autores ens parlen de com l’economia, juntament amb institucions nacionals i internacionals, s’estan adaptant a aquesta nova economia i quines oportunitats pot brindar.

En el següent article, tornant al tema de la sostenibilitat, en **David Igual Molina** i en **Miquel Perdiguier Andrés** ens parlen del repte de finançar la dependència a Catalunya. Ens exposen diverses fórmules de monetització de l’estalvi immobiliari però afirmen que la majoria han tingut poc èxit. Com a solució financera, ens proposen la iniciativa de Pensium per a persones amb dependència que permet anticipar els lloguers del futur.

En aquest número tenim dues notes. En la primera, s’aborda el concepte de la solidaritat intergeneracional, a càrrec de l’**Anton Gasol Magriñà**, i en la segona, en **David Viñas i Piquer** reflexiona sobre la formació per als sèniors a través del cas de la Universitat de Barcelona. Però no acaba aquí el monogràfic, que clou amb una entrevista a l’Honorable Senyor **Carles Campuzano i Canadés**, conseller de Drets Socials de la Generalitat de Catalunya, de la mà de **Judit Vall-Castelló**. Tres ressenyes de llibres, dues a càrrec de **Guillem López-Casasnovas**, i dos articles a la Bústia, de **Lluís Bohigas i Santasusagna**, **Oriol Amat** i **Salas** i **Ignasi M. Fossas**, tanquen aquest número.

Esperem que aquest monogràfic serveixi per potenciar el debat sobre l’impacte del canvi demogràfic en l’economia i la societat catalana i permeti explorar solucions per afrontar-lo de forma sostenible, equitativa i innovadora des del sector públic i privat. El repte és majúscul. ■

DOSSIER

CANVI DEMOGRÀFIC
I ECONOMIA CATALANA

AUTORS

DOSSIER “CANVI DEMOGRÀFIC I ECONOMIA CATALANA”

Adelina Comas-Herrera

És economista i treballa com a investigadora a la London School of Economics and Political Science, al Care Policy and Evaluation Centre. És directora del Global Observatory of Long of Term-Care, una plataforma internacional per facilitar l'intercanvi de coneixement i experiències sobre com millorar i enfortir sistemes de cures i d'atenció a la dependència. A la vegada, dirigeix dos programes de recerca: l'STRiDE England, que analitza les experiències de persones amb demència i cuidadors familiars dels sistemes de salut i cures a escala local i nacional, i el Social Care Recovery and Resilience, que està creant recomanacions a partir d'experiències internacionals durant la pandèmia COVID per millorar la resiliència del sistema de cures anglès. Prèviament, va liderar la iniciativa LTCcovid.org, que va recollir dades i experiències clau per entendre els impactes de la pandèmia de la COVID en sistemes de cures, i va ser col·laborador del programa STRiDE (Strengthening Responses to Dementia in Developing Countries). També ha estat consultora per a l'Organització Mundial de la Salut i el Banc Interamericà de Desenvolupament, i ha assessorat governs, especialment en àrees de finançament de sistemes de cures i projeccions de despesa.

macroeconomia, l'economia política i les finances. És coordinador del Dossier de l'*Informe Mensual* i de les *Notas Breves de Actualidad Macroeconómica*.

David Igual Molina

Llicenciat en Ciències Econòmiques i Empresarials per la Universitat de Barcelona i màster en Direcció i Gestió de Màrqueting. És professor de la BSM-UPF. Té àmplia experiència en entitats financeres, amb responsabilitats en àrees de màrqueting, comunicació i productes. És autor de diversos llibres i publicacions sobre FinTech i productes financers. Actualment és director d'Operacions i soci cofundador de Pensium.

Laia Maynou Pujolràs

És Professora Lectora Serra Húnter del Departament d'Econometria, Estadística i Economia Aplicada de la Universitat de Barcelona. A més, és investigadora visitant de la London School of Economics and Political Science (LSE) – LSE Health i investigadora associada del Centre de Recerca en Economia i Salut (CRES-UPF). És vicepresidenta primera de l'Associació d'Economia de la Salut d'Espanya (AES). La seva investigació es centra en l'àmbit de l'economia de la salut, en tres àrees concretes: l'avaluació de polítiques públiques, la innovació i eficiència hospitalàries i els sistemes de salut.

Javier García Arenas

Economista sènior a la Unitat de Macroeconomia del Departament d'Estudis de CaixaBank. És doctor en Economia pel Massachusetts Institute of Technology (MIT), té el màster amb distinció en Economia per la London School of Economics i és llicenciat en Economia per la Universitat Pompeu Fabra amb premi extraordinari de llicenciatura. Abans d'incorporar-se a CaixaBank va treballar com a ajudant de recerca i professor ajudant al MIT. Les seves àrees d'estudi inclouen la

AUTORS

Josep Mestres i Domènech

És economista a la Unitat d'Economia Espanyola de CaixaBank Research, on coordina el Monitor de Desigualtat. És doctor en Economia pel University College London i ha cursat el màster en Economia per la Universitat Pompeu Fabra. Anteriorment, va ser economista al Departament d'Ocupació i Polítiques Socials (DELSA) de l'OCDE, a les divisions de Migració Internacional i d'Ocupació. També va treballar com a ajudant de recerca al Centre for Research and Analysis of Migration (CReAM), al University College London. Les seves àrees d'estudi principals comprenen l'economia laboral, l'economia de la immigració i les polítiques públiques en general.

Miquel Perdiguier Andrés

És doctor en Ciències Econòmiques i Empresariales per la Universitat de Barcelona. Ha estat professor de l'MBA de l'IESE, del Bachelor d'ESADE i de la BSM de la UPF. Va desenvolupar la seva carrera professional durant més de 30 anys al Grup Caixa de Catalunya on va ser, entre altres, director de Planificació i Màrqueting, director de l'Obra Social, director de Recursos Humans i director d'Operacions i Tecnologia. És membre del Consell d'Administració de Mutua de Propietarios des del 2016 i president de la Fundació Mutua de Propietarios. Actualment és CEO i cofundador de l'empresa Pensium.

Albert Prades Colomé

És economista i investigador permanent al Centre de Recerca en Economia de la Salut de la Universitat Pompeu Fabra (CRES-UPF) i professor associat a la mateixa universitat i al Tecnocampus-UPF. Actualment és doctorand en Biomedicina a la Universitat Pompeu Fabra (UPF), concretament en l'atenció a la dependència a Catalunya, dins de l'àmbit de la salut pública. És graduat en Economia per la UPF i ha obtingut el Màster en Gestió Pública (UAB-UPF-UB).

Miquel Puig i Raposo

És doctor en Ciències Econòmiques per la Universitat de Barcelona. Va ser professor de Teoria Econòmica a la UB i va ocupar diversos càrrecs a la Generalitat entre 1984 i 2000, entre els quals el de director general d'Indústria i comissionat per a la Societat de la Informació; va ser nomenat director general de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals per consens del Parlament. Ha estat consultor privat, director general de la filial aeroportuària d'Abertis i director general del Consorci de Serveis Universitaris de Catalunya. Actualment és secretari d'Afers Econòmics a la Generalitat de Catalunya. Ha publicat diversos llibres sobre economia i col·labora regularment amb diversos mitjans de comunicació.

Isabel Sierra Navarro

És doctora en Psicologia per la Universitat Autònoma de Barcelona i postgraduada en Estadística Aplicada a la Salut i Psicologia Comunitària i docent del Màster de Polítiques Públiques i membre del GI-GAPP (Grupo de Investigación en Gobierno, Administración y Políticas Públicas). És directora de programes socials i de salut per a les persones grans a la Diputació de Barcelona i, anteriorment, va ser responsable de salut pública urbana i de projectes per a la prevenció i atenció a la infància i adolescència. És formadora i tutora de pràctiques en ajuntaments i altres ens locals i directora d'estudis locals com "La salut pública a la província de Barcelona", "Les necessitats de la primera infància de 0 a 3 anys", "Les polítiques locals de suport a les famílies" i "Guia per a la elaboració d'un pla de salut local", entre altres. També ha treballat al Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya, impulsant el programa "Salut als Barris", estès a tot Catalunya, i ha fet formació a equips locals de l'àmbit social i de la salut per posar en marxa projectes de prevenció i detecció en l'àmbit comunitari. Col·labora amb entitats associatives i professionals, com el Col·legi d'Economistes de Catalunya, i va dirigir el I Seminari Sèniors a l'Economia, el 2021 (Jornada Sèniors a l'Economia, CEC).

Maite Solé Cera

És economista i presidenta de la Comissió d'Economia Social del Col·legi d'Economistes de Catalunya. És llicenciada en Ciències Econòmiques, Polítiques i Comercials per la Universitat de Barcelona, i doctora en Teoria Política i Social per la Universitat Pompeu Fabra, dins el Departament de Ciències Polítiques i de l'Administració. Ha estat professora i directora de diversos centres escolars d'ensenyament obligatori i professora associada a la Universitat Pompeu Fabra; també és tècnica

superior de l'Administració Pública, a la Generalitat de Catalunya i experta en l'avaluació de programes i serveis de les administracions públiques. És titulada per l'Institut d'Avaluació de Catalunya (IVALUA), consultora internacional i assessora de l'AECID en missions en diversos països llatinoamericans en sistemes d'informació adaptats a les noves tecnologies, la qualitat i la transparència.

Josep Maria Via i Redons

És doctor en Medicina, té el màster en Gestió de Serveis Sanitaris i és diplomad en Gestió Hospitalària. Ha treballat dotze anys a l'Administració pública i vint-i-vuit en el sector privat. A l'Administració va ser secretari general de l'ICS, cap de Gabinet del conseller Xavier Trias, director de l'Àrea Sanitària del Servei Català de la Salut, president del Centre Informàtic de la Generalitat i secretari del Govern de la Generalitat i de Relacions amb el Parlament de Catalunya. Va participar en la concepció de l'anomenat "model sanitari català". Posteriorment, va presidir el Consell Rector del Parc de Salut Mar de Barcelona, i ha format part de diversos consells assessors d'administracions autonòmiques i de l'Estat espanyol.

En el sector privat va ser director general de Midat Mútua i ha treballat com a consultor en el sector salut en empreses pròpies i alienes, nacionals i internacionals públiques i privades, en diferents països.

Va ser professor a EADA, ESADE i la UOC, i professor col·laborador de la Universitat de Montreal a Suïssa i a Itàlia. Actualment forma part de la Junta Directiva de la UCH, presideix el Consell Assessor en Final de Vida de la Fundació Memora i col·labora amb la Fundación Edad y Vida. Forma part de diversos consells d'administració i continua prestant serveis de consultoria, especialment en el sector residencial i sociosanitari.

‘BABY BOOMERS’: QUI SÓN I QUIN ÉS EL SEU IMPACTE ECONÒMIC

Josep Mestres Domènech

Economista de la Unitat d'Economia Espanyola de CaixaBank Research

Javier García Arenas

Economista sènior de la Unitat de Macroeconomia del Departament d'Estudis de CaixaBank

Resum

En aquest article hem radiografiat la generació dels *baby-boomers* i el repte que suposa per al nostre sistema de pensions i l'economia. En primer lloc, analitzem la situació financera dels *baby boomers* en apropar-se a la jubilació i la comparem amb altres generacions, així com amb la situació de generacions passades quan tenien la mateixa edat. A continuació, utilitzem dades internes de CaixaBank, degudament anonimitzades, per fer una anàlisi exploratòria sobre com es modifica el consum després de la jubilació per al cas espanyol. La utilització d'aquestes dades permet conèixer els ingressos, el consum i l'estalvi dels individus amb precisió, així com identificar el moment de la jubilació. Tenint en compte que en les pròximes dècades la població de més de 66 anys guanyarà pes i disminuirà la població en edat de treballar, abordem el repte de sostenibilitat a què s'enfronta el nostre sistema públic de pensions, a través de les anàlisis que han aportat al respecte a l'AIReF, la Comissió Europea i el Ministeri d'Inclusió, Seguretat Social i Migracions. Analitzem també allò que ens ensenya l'economia conductual sobre la nostra manera d'estalviar. Finalment, analitzem l'impacte macroeconòmic i estimem el cost que tindrà l'envelliment de la població per a Espanya.

1. Introducció

La generació del *baby boom* va néixer a Espanya entre els anys 1958 i 1975, període que es correspon amb el *boom* de la taxa

de natalitat; un fenomen que, a Espanya, va succeir més tard que als EUA (1946-1964). La marxa professional d'aquesta generació va començar en els primers anys de democràcia i es va desenvolupar en un període de modernització i de fort creixement de l'economia espanyola, tot i que també amb greus crisis econòmiques (1993, 2009). A Catalunya, dos milions de persones són *baby-boomers*, i representen una quarta part de la població (25,3 % del total), una mica per sota de la mitjana d'Espanya (26,2 % del total).

En aquest article analitzem, en primer lloc, qui són i com es troben els *baby-boomers* a Espanya, tant des del punt de vista financer com des del punt de vista emocional i de salut. A més a més, a partir de dades internes degudament anonimitzades de CaixaBank, estudiem com podrien canviar les seves decisions d'estalvi i consum després de jubilar-se. A la segona part, s'analitzen quins reptes suposarà tal jubilació per al sistema de pensions i, a la tercera, l'impacte econòmic de la jubilació d'aquesta generació, posant el focus en com afectarà el creixement econòmic.¹

¹ Aquest article es nodreix del Dossier “L'edat d'or dels *baby boomers*: reptes i oportunitats”, publicat a l'*Informe Mensual* de CaixaBank Research el juny 2023, en el qual han participat Mar Bisquert Perles, David del Val, Javier García Arenas, Josep Mestres Domènech, Antonio Montilla, Ricard Murillo Gili, José Antonio Sánchez Palomino, Rita Sánchez Soliva i Ariadna Vidal Martínez.

2. Els *baby-boomers* a Espanya: qui són i com afronten la jubilació

En aquesta primera part de l'article estudiem en quina situació s'atansa a la jubilació a Espanya la generació del *baby boom* i quins patrons d'estalvi i consum es poden esperar per a aquesta generació un cop es jubili. Aquesta generació, el grup de població més nombrós a Espanya i Catalunya, anirà superant l'edat dels 65 anys entre el 2023 i el 2040, com mostren les piràmides de població projectades per l'INE i l'Idescat (gràfic 1). Aquesta generació serà, a més a més, la que viurà més anys jubilada, ja que gaudirà de la major esperança de vida als 65 anys que hagi tingut una generació fins avui, de 23 anys el 2021 per a les dones i de 19 anys per als homes. A més a més, s'espera que continuï augmentant fins a assolir els 25,5 anys el 2040 per a les dones i els 21,6 anys per als homes.

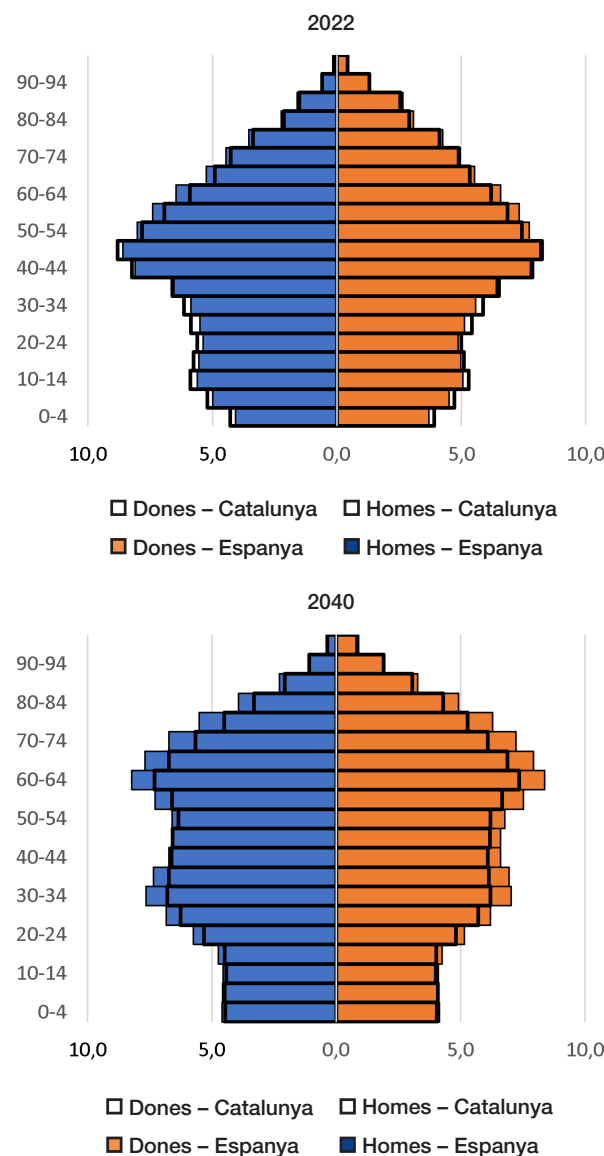
2.1. La situació financera i de salut de la generació del *baby boom*

La situació financera dels *baby-boomers* en acostar-se a la jubilació l'analitzem des de les llars a partir de les dades de l'Enquesta financera de les famílies del Banc d'Espanya, i la comparem amb altres generacions, així com amb la situació de generacions passades quan tenien la seva mateixa edat.² Els ingressos bruts de les llars amb caps de família entre els 46 i els 64 anys, llars que corresponen, en gran part, a les formades per *baby-boomers*, van assolir els 39.500 euros de mitjana el 2019 (última dada disponible) i eren superiors als de la resta de grups d'edat, com sembla lògic en un perfil del cicle vital per a la generació amb més experiència laboral. No obstant això, aquest valor representa una pèrdua del -19,3 % en termes reals en relació amb els ingressos de les llars amb caps de família entre els 46 i els 64 anys el 2002.

Així i tot, els *baby-boomers* s'acosten a la jubilació amb un bon nivell de recursos econòmics acumulats (taula 1). Una llar amb un cap de família de 46 a 64 anys el 2020 disposava d'una riquesa neta mitjana de 129.000 euros,³ per damunt dels 119.500 euros en termes reals que tenia la generació de 46 a 64 anys el 2002. No obstant això, les llars amb caps de família de més de 65 anys són les que han millorat més la seva situació patrimonial entre el 2002 i el 2020: la riquesa neta mitjana de les llars amb caps de família de més de 65 anys va assolir els

191.000 euros el 2020, un nivell molt superior al dels jubilats de 20 anys enrere (el +129 %). D'altra banda, els joves actuals amb prou feines han pogut acumular patrimoni, perquè compten amb una riquesa mitjana de 10.500 euros el 2020, la qual cosa representa una reculada de 24.700 euros en relació amb la situació de la generació de la mateixa edat el 2002.

Gràfic 1. Espanya i Catalunya: distribució de la població per grups d'edat, 2022 i 2040 (% sobre el total)

Font: CaixaBank Research, a partir de dades de l'INE i de l'Idescat.

2 Les generacions es classifiquen a partir del grup d'edat del cap de família per facilitar la comparació entre l'any 2002 i el 2020. El grup de 46 a 64 anys el 2020 correspon en la seva majoria a *boomers*.

3 La mitjana és més elevada, de 286.500 d'euros, perquè es veu influïda pels valors més alts.

Les diferències de riquesa entre generacions en el mateix moment del temps són lògiques, ja que són el resultat de l'acumulació de riquesa al llarg del cicle vital. No obstant això, el canvi experimentat entre el 2002 i el 2020 per a grups de la mateixa edat en cada moment indica una evolució que ha anat de molt positiva per als més grans a molt negativa per als més joves. Per a la generació de 46 a 64 anys, ha estat positiva. En primer lloc, el 2020, el nivell mitjà de riquesa d'aquestes cohorts era superior al que tenien les cohorts entre 46 i 64 anys el 2002. I, en segon lloc, la desigualtat de riquesa dins la generació *baby boom*, mesurada amb la ràtio entre les riqueses mitjaneres de cada cohort, es va situar el 2020 en 2,2, un nivell semblant al que tenia el 2002 aquesta generació quan eren més joves (1,8) i al de la generació que tenia la seva edat el 2002 (2,1).

La majoria de *baby boomers* concentren la seva riquesa en l'habitatge en propietat. El 2020, el 77 % de les llars amb un cap de família de 46 a 64 anys posseïen un habitatge principal en

propietat, amb un valor mitjà de 130.000 euros. Gairebé una de cada dues també disposava d'altres propietats immobiliàries, amb un valor mitjà de 85.600 euros. En agregat, els actius reals representaven el 80 % de la seva riquesa bruta total, mentre que els financers corresponien al 20 % restant. El pes dels actius financers sobre el total d'actius és una mica major per als *baby-boomers* (+5 pp) que per a les llars amb la mateixa edat el 2002, fenomen que succeeix en tots els grups d'edat, tot i que té més incidència per al de 65 anys o més (+14 pp). Finalment, pel que fa als passius, el 34,6% dels *baby-boomers* tenen encara un deute hipotecari (amb un valor mitjà del deute de 55.000 euros), lògicament per sota del percentatge dels de 30 a 44 anys (el 44 %) i molt per damunt del 5,4 % dels de més de 65 anys.

Però els diners no ho són tot a la vida. I sembla que la generació del *baby boom* s'acosta a la jubilació amb un nivell elevat de satisfacció amb la seva vida i amb les seves relacions personals, que qualifica de notable a notable alt (taula 2). A més a més, el

Taula 1. Espanya: situació financera per grups d'edat, 2020 (en % o euros del 2020, segons indicació

	18-29	30-45	46-44	65+	Total	18-29	30-45	46-44	65+	Total
	Valor mitjà (euros del 2020)					Valor mitjà (euros del 2020)				
Renda anual	25.456	38.634	39.557	32.386	36.783	23.937	33.155	30.802	22.347	28.490
Riquesa neta	68.173	135.558	286.537	379.911	272.966	10.547	69.880	125.071	191.205	122.153
	Proporció de llars					Valor mitjà per a les llars que en posseeixen				
Actius										
Actius reals	50,8 %	76,9 %	85,3 %	91,4 %	84,4 %	91.438	150.000	170.248	182.377	165.083
Habitatge principal en propietat	34,8 %	60,8 %	76,6 %	83,7 %	73,9 %	90.030	140.000	130.000	126.813	130.000
Altres propietats immobiliàries	14,9 %	33,1 %	45,6 %	56,8 %	45,3 %	99.000	96.221	85.597	98.393	92.952
Actius financers	93,9 %	96,1 %	96,2 %	97,8 %	96,6 %	2.000	8.787	14.953	16.678	13.011
Comptes de pagament	90,7 %	94,7 %	95,0 %	97,4 %	95,6 %	1.580	5.000	6.000	10.000	6.958
Renda variable	5,1 %	85 %	11,8 %	16,6 %	12,3 %	4.000	4.000	5.000	10.000	6.000
Fons d'inversió	2,2 %	5,2 %	83 %	11,8 %	8,5 %	-	5.000	20.440	41.848	25.000
Pla de pensions	3,7 %	22,1 %	38,9 %	19,3 %	27,9 %	-	3.672	11.000	22.853	10.000
Passius										
Algun tipus de deute	54,8 %	76,6 %	67,3 %	28,0 %	57,1 %	8.000	63.624	33.333	7.590	33.167
Deute hipotecari	14,5 %	44,0 %	34,6 %	5,4 %	27,4 %	88.000	80.000	55.000	27.995	63.933
Crèdit personal	25,5 %	31,7 %	32,3 %	13,7 %	26,2 %	4.809	7.000	7.225	4.000	6.790
Deute targetes de crèdit	15,2 %	12,3 %	85 %	3,9 %	82 %	276	800	1.180	1.000	964

Notes: el nivell de satisfacció va de 0 (gens satisfet) a 10 (totalment satisfet), i l'índex de salut va de 0 (molt dolenta) a 10 (molt bona), de manera que els valors més elevats indiquen una situació millor. L'índex de salut mental va de 0 (millor salut) a 12 (pitjor salut), de manera que els valors inferiors en l'índex indiquen una situació millor.
Font: CaixaBank Research, a partir de dades de l'INE (Enquesta de condicions de vida [2013, 2018] i Enquesta nacional de salut [2006, 2017]).

Taula 2. Espanya: nivell de satisfacció amb la vida, amb les relacions personals i amb la salut per grups d'edat

	Satisfacció amb la seva vida (0-10)		Satisfacció amb les relacions personals (0-10)		Índex de salut (0-10)		Salut mental (0-12)	
	2013	2018	2013	2018	2003	2017	2006	2017
16-29	7,3	7,7	8,1	8,5	8,7	9,1	1,2	1,0
30-44	7,0	7,6	7,8	8,3	8,4	8,7	1,4	1,2
45-65	6,7	7,2	7,7	8,2	6,1	6,7	1,6	1,4
65+	6,6	6,9	7,8	8,2	3,7	4,6	2,1	2,0

Notes: el nivell de satisfacció va de 0 (gens satisfet) a 10 (totalment satisfet), i l'índex de salut va de 0 (molt dolenta) a 10 (molt bona), de manera que els valors més elevats indiquen una situació millor. L'índex de salut mental va de 0 (millor salut) a 12 (pitjor salut), de manera que els valors inferiors en l'índex indiquen una situació millor.

Font: CaixaBank Research, a partir de dades de l'INE (Enquesta de condicions de vida [2013, 2018] i Enquesta nacional de salut [2006, 2017]).

seu nivell de salut general i de salut mental és millor que el de generacions anteriors quan tenien la seva mateixa edat. De fet, sembla que els nivells de felicitat i de vitalitat dels espanyols continuen sent considerablement bons a mesura que es fan grans.

En conclusió, la generació més àmplia de la societat espanyola arriba a la jubilació amb una bona situació financera i emocional, millor que altres generacions amb la seva mateixa edat en el passat i a punt de començar un nou període per gaudir de la vida com a pensionista. Passem a analitzar, en la secció següent, com podrien canviar els seus patrons de consum i estalvi un cop jubilats.

2.2. Patrons de consum i d'estalvi després de la jubilació

La teoria del cicle vital del consum planteja les bases del comportament dels agents pel que fa al consum i a l'estalvi. La teoria apunta al fet que els patrons d'estalvi varien al llarg de la vida amb una forma de U invertida. És a dir, els que menys estalvien són els joves i la gent gran, i els que més estalvien són les persones de mitjana edat. La raó que explica aquest patró és el desig de mantenir una qualitat de vida i un nivell de consum relativament estable al llarg del temps. Però, a la pràctica, observem aquest patró d'estalvi i de consum durant el cicle vital? Part de l'evidència empírica mostra que el consum després de la jubilació es redueix de manera significativa, la qual cosa aniria en contra de la teoria del cicle vital, i ha generat l'anomenat *retirement-consumption puzzle*.⁴ Aquest aparent trencaclosques s'explicaria perquè, a

conseqüència de múltiples factors (incertesa, restriccions financeres, biaixos cognitius, etc.), els estalvis acumulats no són suficients per mantenir el nivell de consum després de la jubilació. Una part de la resposta també s'ha trobat en analitzar la tipologia del consum, ja que no disminueix per a totes les categories de despesa, sinó que es concentra en certes categories, com les relacionades amb el treball (per exemple, transport) o amb l'oci.⁵ Així, doncs, la qüestió encara està oberta.

Per analitzar-ho, utilitzem dades internes de clients de CaixaBank, degudament anonimitzades, per veure com es modifica, en el cas espanyol, el consum després de la jubilació. La utilització d'aquestes dades permet conèixer amb precisió els ingressos, el consum i l'estalvi dels individus. A més, permet identificar el moment de la jubilació a partir de la percepció d'una pensió en el compte bancari. Ens centrem en una mostra de clients que tenien entre 60 i 68 anys, que treballaven per compte d'altri i que es van jubilar entre el juny del 2014 i el febrer del 2018.⁶ En un nivell agregat, continuem observant una reducció del con-

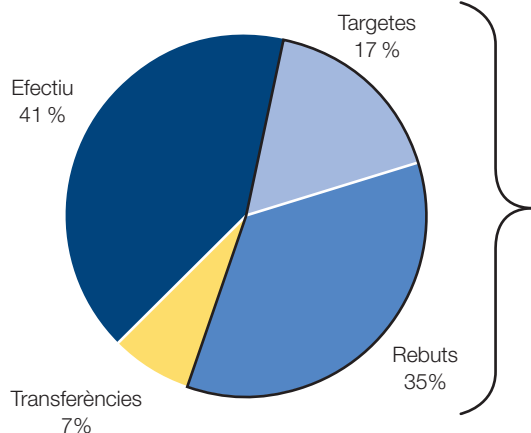
⁴ Per a més detalls, Banks, J., Blundell, R., Tanner, S. (1998), "Is there a retirement-savings puzzle?", *American Economic Review*, vol. 88, núm. 4, 769-788.

⁵ Aguila, E., Attanasio, O. Meghir, C. (2011), "Changes in consumption at retirement: evidence from panel data", *Review of Economics and Statistics*, 93(3), 1.094-1.099.

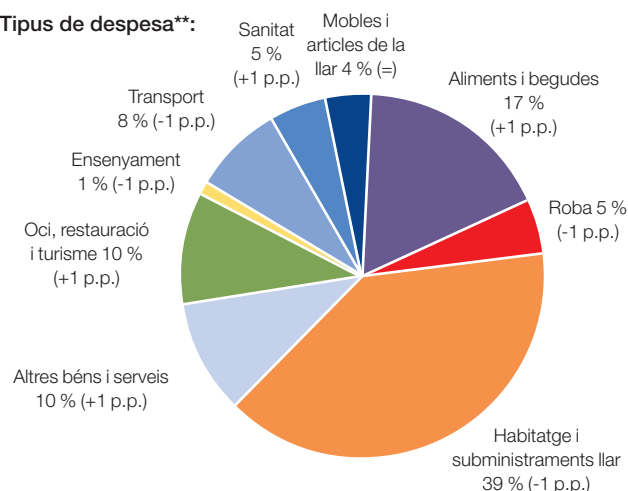
⁶ L'anàlisi se centra en clients de 60 a 68 anys que percebien nòmina abans de jubilar-se i que, en algun moment entre el juny del 2014 i el febrer del 2018, es van jubilar i van passar a percebre una pensió pública. Analitzem el període previ a la pandèmia de COVID-19 per evitar el xoc temporal que es va produir en el consum. Les dades són deflactades per l'IPC general en euros del 2013. L'any *t* és l'any de la jubilació, de manera que la despesa de l'any *t*+1 correspon a la despesa anual de l'any següent a la jubilació. Les definicions d'estalvi, d'ingressos i de consum són les mateixes que a la nota anterior.

Gràfic 2. Espanya: consum per instrument i per tipologia de despesa després del primer any de la jubilació. Distribució del consum anual mitjà (%)

Instrument de pagament*:

Tipus de despesa:**

Notes: "Transferències" a empreses i "rebuts" inclou pagaments en compte; "efectiu" inclou retirades en efectiu en caixers o en oficina. No s'inclou Bizum, perquè, en el període analitzat, el seu ús era molt residual. **La tipologia de despesa només es disposa per a pagaments en targeta i rebuts. Entre parèntesis s'especifica la variació en relació amb l'any previ a la jubilació.

Font: CaixaBank Research, a partir de dades internes de CaixaBank.

sum en termes reals en els anys posteriors a la jubilació. En concret, després d'un any d'haver-se jubilat, el consum es redueix, de mitjana, l'1,2 % en relació amb l'any anterior a la jubilació, i aquesta tendència es manté en els anys següents. A més a més, s'observa que la distribució del consum per tipus de despesa també canvia. En particular, en relació amb l'any previ a la jubilació, s'incrementa la despesa en alimentació, en oci, en restauració i turisme i en sanitat, mentre que altres partides, com habitatge i subministraments, transport i educació, es redueixen. L'any posterior a la jubilació, la despesa es concentra en habitatge i subministraments de la llar (el 40 %), seguida de l'alimentació (el 17 %) i de l'oci, restauració i turisme (el 10 %) (gràfic 2).⁷

A més dels canvis en els hàbits de consum, s'observa que les variacions en el consum després de la jubilació depenen dels recursos disponibles, tant pel que fa als ingressos com als estalvis acumulats. Per analitzar-ho, se segmenta la mostra en quartils d'acord amb els ingressos laborals abans de la jubilació, i, per a cada quartil, es tornen a dividir les observacions en quartils sobre la base del nivell d'estalvi acumulat. Per als individus amb ingres-

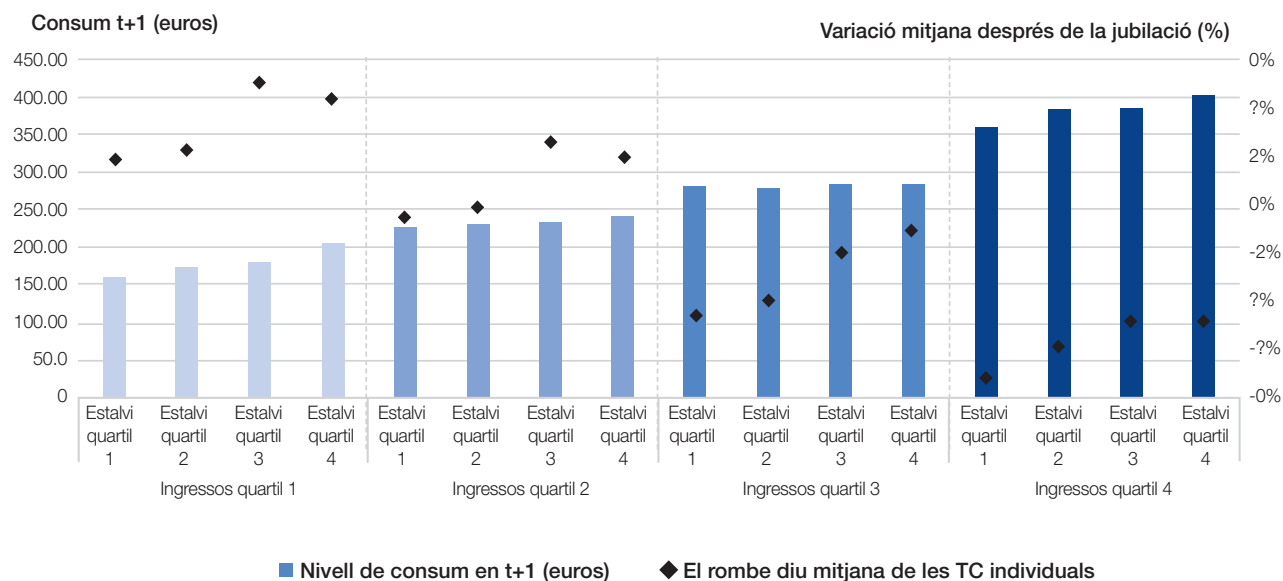
sos per sota de la mitjana (quartils 1 i 2), el nivell de consum augmenta lleugerament en el primer any després de la jubilació (un augment mitjà del 3 % per al primer quartil d'ingressos i de l'1 % per al segon quartil; gràfic 3).⁸ No obstant això, cal assenyalar que el nivell de consum és menor que per als individus amb ingressos superiors. Per a aquests últims, el nivell de consum es redueix en relació amb el de l'any anterior a la jubilació (el 3 % per al tercer quartil d'ingressos i el 6 % per al quart quartil),⁷ encara que es manté en nivells elevats. Així mateix, els estalvis acumulats al llarg de la vida tenen un paper decisiu per mantenir un nivell de consum relativament estable un cop jubilats.

En conclusió, aquests resultats se sumen a l'extensa literatura que documenta l'existència del *retirement-consumption puzzle*. Els resultats mostren que el nivell de consum després de la jubilació es redueix, encara que de manera limitada: l'1,2 % després d'un any de jubilar-se i fins al 6,4 % després de cinc anys de concloure la vida laboral. A més a més, es fa patent l'important paper que tenen els estalvis per determinar l'ajust en el nivell de consum després de la jubilació. Per a un

⁷ Aquests resultats són similars als de l'Enquesta de pressupostos familiars (INE) per a les llars en què el sustentador principal és més gran de 65 anys.

⁸ Els resultats s'han validat mitjançant una regressió lineal en què s'explica el consum dels individus mitjançant les variables d'ingressos, d'estalvis i d'altres variables de control. Els coeficients estimats són estadísticament significatius.

Gràfic 3. Espanya: nivell de consum després de la jubilació per nivell d'estalvi i d'ingressos prejubilació

Notes: la mostra inclou tots els clients de CaixaBank de 60 a 68 anys que es van jubilar entre el juny del 2014 i el febrer del 2018 i que van passar d'ingressar una nòmina a percebre una pensió pública. La despesa en t+1 correspon a la despesa anual l'any següent a jubilar-se (sempre anterior a la COVID-19) i inclou retirada d'efectiu, pagament amb targeta, Bizum, domiciliació de rebuts o transferència a empresa. Les dades estan deflactades per l'IPC general en euros del 2013. Els resultats s'han validat amb una regressió en què s'explica el consum dels individus mitjançant les variables d'ingressos, estalvis i altres variables de control. Els coeficients estimats són estadísticament significatius.

Font: CaixaBank Research, a partir de dades internes de CaixaBank.

mateix nivell d'ingressos, un major estalvi acumulat permet mantenir un nivell de consum més elevat, la qual cosa mostra la importància de planificar la jubilació per poder anar construint el matalàs d'estalvi que ha de permetre mantenir la qualitat de vida desitjada.

3. Jubilació de 'baby boomers' i sistema de pensions: el repte d'assegurar la sostenibilitat

Catalunya i Espanya s'endinsen en un moment històric: les primeres fornades de *baby boomers* es comencen a jubilar ja enguany i continuaran accedint a la jubilació al llarg dels pròxims 19 anys. En aquesta secció analitzem els reptes que suposa la jubilació dels *baby boomers* pel sistema de pensions i quines reformes s'estan duent a terme per refermar la seva sostenibilitat.

Cal tenir en compte que, en les properes dècades, la població de més de 66 anys guanyarà pes i disminuirà la població en edat de treballar. En particular, segons les projeccions demogràfiques de l'INE, entre el 2023 i el 2050, la població en edat de

treballar es reduirà a Espanya en més de 800.000 persones, mentre que la població de més de 65 anys augmentarà en més de 6 milions. A Catalunya, segons les projeccions d'Idescat, entre el 2023 i el 2040 encara que la població en edat de treballar augmentaria en 30.000 persones, la població de més de 65 anys s'incrementaria en més de 600.000 persones. En aquest context és de vital importància avaluar el repte de sostenibilitat al qual s'enfronta el nostre sistema públic de pensions després de l'última reforma, tasca que han abordat diversos organismes i que analitzem en aquesta secció.

Començarem aquesta segona part de l'article preguntant-nos com afectarà l'augment del pes relatiu de la població sènior la sostenibilitat del sistema de pensions i quines mesures s'estan prenent per equilibrar-lo.

En segon terme, posarem el focus en la importància d'augmentar l'estalvi privat a tots els segments i estrats de la població per tal de complementar la pensió pública.

3.1. El sistema de pensions espanyol: quines reformes s'estan realitzant i quin impacte té sobre la Seguretat Social?

El dèficit de la Seguretat Social ha estat, el 2022, del 0,5 % del PIB, amb una despesa en pensions contributives del 12,0 % del PIB.⁹ L'AIReF estima que la despesa en pensions contributives augmentarà en 2,8 pp entre el 2022 i el 2050, fins al 14,8 % del PIB, per l'elevat cost de la indexació de les pensions a la inflació (+2,7 pp), per la derogació del factor de sostenibilitat (+0,8 pp) i per les inèrcies de la demografia, del mercat de treball, etc. (+0,4 pp), factors que es veuran parcialment contrarestats pels estalvis de despesa (-1,2 pp), que provindran, principalment (-0,8 pp), de l'ajornament de la jubilació gràcies als nous incentius monetaris. L'AR21 presenta estimacions molt similars de l'impacte d'indexar les pensions a la inflació i de derogar el factor de sostenibilitat, però estima que les inèrcies per demografia, per mercat laboral, etc. afegiran a la despesa 0,7 pp (en lloc de 0,4 pp) en termes de PIB.

La segona part de la reforma del Govern ha introduït mesures centrades en l'augment dels ingressos, el gruix dels quals prové de la pujada gradual de les cotitzacions socials. Aquesta pujada de les cotitzacions recaurà, principalment, sobre les rendes altes, sense que les pensions més altes creixin al mateix ritme. Segons l'AIReF, els ingressos augmentarien en 1,3 pp de PIB el 2050, per sota dels 2,8 pp de major despesa. D'aquests 1,3 pp, 0,8 punts vindrien de l'esmentat augment de les cotitzacions socials i 0,5 punts, del nou règim de cotització dels autònoms.

El MISMM, d'altra banda, fa una projecció més optimista: la despesa en pensions contributives augmentaria en prop d'1,5 pp de PIB, gairebé fins al 13,5 % del PIB el 2050, uns 1,3 pp menys que l'AIReF. En concret, la indexació de les pensions a la inflació i la millora de les pensions mínimes, la derogació del factor de sostenibilitat i les inèrcies augmentarien la despesa en gairebé 3 pp de PIB, però els estalvis per la jubilació ajornada permetrien uns estalvis en la despesa d'1,5 pp de PIB. Pel que fa als ingressos, projecten una millora d'1,5 pp en termes de PIB el 2050.¹⁰ Aquest augment dels ingressos és molt similar a l'increment de la despesa, de manera que el dèficit no creixeria.

9 I el 13,5 % del PIB, si incloem les classes passives (pensions de servidors públics) i les no contributives (incapacitat, viduïtat, etc.).
10 1,1 pp, per l'alça de les cotitzacions socials, i 0,4 pp pel nou règim dels autònoms.

Un dels factors principals que explica les diferències entre aquestes projeccions és l'escenari macroeconòmic subjacent: el del MISMM és més optimista, amb un creixement mitjà anual del PIB real de l'1,9 % el 2023-2050, 6 dècimes més que l'AIReF i 4 dècimes més que l'AR21, ja que incorpora un impacte durador i substancial sobre el creixement potencial de les reformes i de les inversions del Pla de recuperació de l'NGEU.

Aquest major creixement econòmic s'alimenta¹¹ d'un creixement mitjà de la productivitat laboral el 2023-2050 de l'1,5 % (4 dècimes més que l'AIReF i 1 més que l'AR21), d'uns fluxos migratoris nets anuals de 308.000 persones el 2023-2050 (en relació amb els 229.000 de l'AIReF i amb els 182.000 de l'AR21), d'una reducció de la taxa d'atur fins al 5,5 % el 2050 (en relació amb el 7 % de l'AIReF i amb el 7 % de l'AR21) i d'una taxa de participació de la població entre els 20 i els 64 anys del 84 % el 2050 (el 82 % a l'AR21). Aquestes diferències en els supòsits macroeconòmics i demogràfics tenen un impacte substancial sobre la despesa en percentatge del PIB. En concret, l'escenari macroeconòmic del MISMM és relativament similar a un escenari alternatiu de l'AIReF més optimista, en què considera un creixement mitjà del PIB de l'1,6 % el 2023-2050, amb una convergència a una taxa d'atur del 5,0 % el 2050 i uns fluxos migratoris nets anuals de 271.000 persones. En aquest escenari alternatiu de l'AIReF, la despesa en pensions el 2050 seria 1,3 punts inferior a la del seu escenari base; és a dir, la despesa creixeria només en 1,5 pp, un augment molt similar al dels ingressos (+1,3 pp).

A causa de l'elevada incertesa que envolta l'evolució macroeconòmica del país en els propers 30 anys, la reforma estableix que l'AIReF revisarà el seu impacte cada tres anys a partir del 2025 i que caldrà prendre mesures (per defecte, increments addicionals del mecanisme d'equitat intergeneracional, una cotització social extra que, a partir del 2029, ja serà de l'1,2 % sobre tots els salaris) si la despesa total en pensions públiques, en la mitjana 2022-2050,¹² supera un líndar que l'AIReF va situar, de manera preliminar en la seva avaluació de la reforma, en el 14,3 % del PIB. D'entrada, l'AIReF preveu que se superi el límit de despesa, la qual cosa comportaria mesures addicionals ja el 2025, ja que

11 Els supòsits sobre els fluxos migratoris, sobre la taxa d'atur i sobre la taxa de participació del MISMM s'han recollit a De la Fuente, Á., "Los efectos presupostarios de la reforma de pensiones de 2021-23: iii) impacto total y cláusula de salvaguarda del MEI", *Estudios sobre la Economía Española*, 23/13, Fedea.

12 Amb les classes passives i les pensions no contributives, les dues finançades amb els Pressupostos.

estima que la despesa en pensions el 2022-2050 seria, en el seu escenari base, del 15,1 % del PIB i, en l'optimista, del 14,5 % del PIB. El Banc d'Espanya, d'altra banda, també veu molt probable que siguin necessàries més mesures ja el 2025.

3.2. La importància d'augmentar l'estalvi privat: com aconseguir que els nostres biaixos cognitius hi juguin a favor

L'estalvi privat és un element clau que tindrà un paper fonamental en el context actual caracteritzat per la jubilació gradual però generalitzada dels *baby-boomers* per reforçar i complementar les pensions públiques. De fet, gairebé el 60 % dels ciutadans europeus majors d'edat reconeixen que estan preocupats per si tindran prou diners en la jubilació.¹³ No obstant això, en els últims anys, no s'ha produït un augment significatiu de les taxes d'estalvi: la de la zona de l'euro el 2010-2019 va ser del 12,5 % (el 7,4 % a Espanya), inferior al 13,3 % del 2000-2009 (el 9,1 % a Espanya). Es pot destacar el cas d'Alemanya, l'economia de la zona de l'euro amb la taxa d'estalvi més elevada, la qual, a més a més, ha anat a l'alça (el 17,5 % el 2010-2019 enfront del 16,8 % el 2000-2009).

Sovint, les persones que es poden permetre estalviar, tot i estar preocupades per la seva situació financera en la jubilació, no destinen *motu proprio* una quantitat substancial dels ingressos a productes d'estalvi a llarg termini, com poden ser els plans o les assegurances de pensions. Com pot ser que l'ésser humà tingui un comportament tan contradictori o, fins i tot, irracional? Doncs, precisament, perquè és humà: hi ha una sèrie de biaixos (cognitius o emocionals) que dificulten prendre decisions "racionals". L'economia del comportament incorpora aquesta idea que els agents no prenen les decisions de manera totalment racional (com tradicionalment ha succeït en la teoria econòmica), sinó que ho fan determinats per les emocions i per diversos tipus de biaixos. Alguns biaixos són determinants a l'hora de planificar el nostre estalvi. Destaquen la falta d'autocontrol (massa temptacions en el present que ens impedeixen estalviar); l'aversion a la pèrdua (ens afecta més que una inversió hagi tingut un any amb pèrdues que els guanys acumulats durant anys per aquesta mateixa inversió); la creació de comptes mentals (organitzem els nostres diners en diferents categories de despesa o d'ingressos, no intercanviables), o l'*statu quo* i la inèrcia (preferència per mantenir-se en la situació actual). Aquests biaixos contribueixen a aixecar tres bar-

res importants que ens impedeixen "activar" el nostre cervell racional per pensar en la jubilació: no ens veiem grans i ens costa identificar-nos amb el nostre jo del futur, valorem molt més les nostres necessitats presents que les futures i patim una certa miopia avaluant quines seran les nostres necessitats en envellir. No obstant això, aquests comportaments inherents a la nostra condició humana es poden modificar, o es poden adaptar, tal com ho mostren els descobriments de l'economia conductual, que confirmen que les decisions dels individus estan molt condicionades per la forma com se'ls presenten les opcions disponibles.

El Regne Unit és un exemple pròxim que confirma que l'aplicació de les teories conductuals funciona. El sistema de pensions del Regne Unit era mixt des de mitjan segle xx: comptava amb un sistema públic de repartiment i amb un sistema privat de pensions. No obstant això, les tendències i les projeccions demogràfiques ja alertaven que el sistema públic de pensions presentava problemes de sostenibilitat. A més a més, el sistema privat no podia compensar la situació, ja que les aportacions i el nivell d'estalvi s'havien anat reduint de manera gradual. Per aquest motiu, el 2008 es va aprovar una nova llei de pensions que incloïa l'adopció de l'*automatic enrolment*. Segons aquest mecanisme, els empresaris han d'inscriure de manera automàtica en un pla de pensions privat (els anomenats plans de pensions d'empresa o d'ocupació, complementaris a la pensió pública) els treballadors que compleixin uns certs requisits, tot i que l'empleat disposa d'un mes de termini per sortir del sistema. Addicionalment, cada tres anys, les empreses han de reinscriure de manera automàtica els treballadors que hagin optat per desvincular-se'n. El sistema es va activar el 2012 i, durant els sis anys següents, es va anar implementant de manera gradual a totes les empreses britàniques.

Les xifres confirmen l'èxit de la iniciativa: si, el 2013, només el 32 % dels treballadors britànics del sector privat disposaven d'un pla de pensions d'empresa, aquest percentatge es va enfil·lar fins al 75 % el 2019. Gràcies a això, la taxa de substitució total de les pensions va assolir el 2021 el 49 %, en relació amb el 22 % que oferiria només comptar amb una pensió pública. A més a més, el volum d'actius en plans de pensions privats s'ha duplicat amb escreix i, el 2021, representava més del 120 % del PIB, en relació amb el 73 % previ a l'*automatic enrolment*.

Que els plans privats de pensions d'empresa es generalitzin és un primer pas important, però que l'estalvi augmenti de manera

13 Segons l'European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA).

significativa depèn dels incentius fiscals a l'estalvi —a la majoria de països es poden desgravar, fins a un cert límit, les aportacions de la base imposable de l'impost sobre la renda, i es difereix la tributació sobre aquesta porció de renda i els seus rendiments fins al moment del seu cobrament durant la jubilació—, del perfil dels estalviadors afectats i, com hem vist, dels biaixos cognitius. A Espanya, on, a partir del 2022, el límit d'aportació conjunta de treballadors i empresa desgravable de l'IPRF en els plans d'empresa s'amplia als 10.000 euros, les estimacions disponibles suggereixen que cada euro estalviat en els plans d'empresa ha augmentat històricament l'estalvi privat brut al voltant de 66 cèntims (és a dir, una part es compensa amb la reducció d'altres formes d'estalvi, però, net, hi ha un increment substancial de l'estalvi total). Una alternativa per potenciar l'estalvi agregat podria ser que l'Estat complementés les aportacions als plans de pensions individuals. Aquesta política s'ha seguit, per exemple, en els anomenats “plans Riester” a Alemanya o en el Lifetime ISA al Regne Unit. L'evidència suggereix que els complements a les aportacions augmenten la tinença de vehicles d'estalvi per a la jubilació, però també assenyalen que, malgrat l'incentiu, la majoria dels contribuents no hi fan aportacions. I és que amb la irracionalitat humana hem topat de nou: als éssers humans ens costa veure els avantatges fiscals de l'estalvi per a la jubilació, tret que algú ens els expliqui bé.

4. Impacte macroeconòmic dels ‘baby-boomers’

Aquesta tercera part de l'article analitza l'impacte macroeconòmic de la jubilació dels *baby-boomers*. Aquest envelliment tan marcat de la població tindrà efectes de gran importància sobre la configuració de les nostres societats i sobre les nostres economies.

L'impacte sobre el creixement econòmic que suposarà que més de 13 milions de persones a Espanya i 2 milions a Catalunya abandonin la força laboral en les dues dècades vinents serà notable. Perquè, si no es produeixen canvis significatius en les taxes d'ocupació de la població més gran, un descens de la població en edat de treballar¹⁴ reduirà el nombre de treballadors i, per tant, el PIB total de l'economia. Així mateix, alguns economistes han documentat que la productivitat de la força laboral, és a dir, el PIB per treballador, també es pot veure afectada de manera negativa per l'envelliment de la població.

¹⁴ En concret, les projeccions més recents de l'INE incorporen que la població en edat de treballar a Espanya, mesurada per les cohorts entre els 16 i els 64 anys, es reduirà en més d'un milió de persones entre el 2023 i el 2050.

4.1. L'envelliment implica menys creixement; però, de quant estem parlant?

Tal com hem detallat en la primera part de l'article, començant enguany i durant els 19 propers anys, assistirem a la jubilació de la generació del *baby boom*. L'impacte que això tindrà sobre el creixement econòmic no serà petit. Segons s'estima en un article de CaixaBank Research¹⁵ quan, a Espanya, l'envelliment, mesurat amb la ràtio de persones amb 60 anys o més entre persones amb 20 anys o més, augmenta l'1 %, el PIB per càpita es redueix el 0,39 %. En altres paraules, l'anomenada “elasticitat del creixement econòmic en relació amb l'envelliment” és de -0,39. En el cas de Portugal, el model mostra una elasticitat del -0,51. Els resultats són similars a les magnituds per a altres països (per exemple, -0,55 en el cas dels EUA).

Per estimar el cost que tindrà l'envelliment a Espanya en el futur, cal tenir present que, en els 20 propers anys, d'acord amb les projeccions demogràfiques de l'INE, la ràtio poblacional de persones amb 60 anys o més entre persones amb 20 anys o més augmentarà a Espanya en 10 pp. Combinant aquestes projeccions demogràfiques amb la nostra estimació de l'elasticitat del creixement econòmic en relació amb l'envelliment, s'obté que l'envelliment poblacional a causa de la jubilació dels *baby boomers* reduirà el creixement del PIB per càpita en 0,5 pp per any durant les dues dècades vinents, i tots els altres factors es mantindran constants.¹⁶ Més endavant, les projeccions demogràfiques suggereixen que l'impacte de la jubilació de la generació mil·lennista o, fins i tot, de la generació Z serà de molta menor escala, ja que són generacions substancialment menys nombroses que la generació del *baby boom*.

5. Conclusions

En aquest article hem analitzat les característiques socioeconòmiques de la generació del *baby boom* i els reptes que la seva jubilació a les properes dues dècades suposarà tan a Catalunya com a Espanya per a la sostenibilitat del sistema públic de pensions, un dels pilars fonamentals de l'estat del benestar, i per al creixement de l'economia.

En l'article hem documentat el comportament que tindrà aquesta generació en relació amb els patrons de consum. Els

¹⁵ Llorens, E. i Mestres, J. (2020), “L'impacte de l'envelliment sobre el creixement econòmic d'Espanya: un enfocament regional”, CaixaBank Research, *Document de Treball* 01/20.

¹⁶ L'augment de 10 pp en aquesta ràtio poblacional és equivalent a un increment del 30%.

nostres resultats mostren que el consum es redueix de manera significativa després de la jubilació. En concret, segons les dades internes de CaixaBank, es redueix l'1,2 % durant el primer any de jubilació. La xifra puja al -6,4 % al cinquè any.

A l'article es documenta que els *boomers* s'enfronten a la jubilació amb una bona situació financera de partida. Aquesta generació, que va néixer durant un període espectacular de canvis socials, econòmics i polítics a Espanya, va començar la seva trajectòria professional en els primers anys de democràcia i la va desenvolupar en un període de modernització i de fort creixement de l'economia. Ara, a les portes de la jubilació, la majoria concentra la seva riquesa en l'habitatge en propietat. A més a més, la meitat disposa també d'altres propietats immobiliàries. Gairebé quatre de cada deu compta amb un pla de pensions i fins al 8 % té, a més a més, fons d'inversió. No obstant això, la majoria es preocupa per si tindrà prou diners en la jubilació. I no és una pregunta banal en un entorn en què el sistema públic afrontarà el major repte des de la seva creació. Les reformes del sistema de pensions d'Espanya de 2021-2023 posen l'accent en polítiques d'ingressos per augmentar els ingressos per cotitzacions socials en 1 punt de PIB en els propers 25 anys i també en els incentius a demorar la jubilació. Que aquesta reforma sigui suficient dependrà de l'escenari econòmic que es materialitzi a mitjà termini, sobre el qual és complicat fer previsions acurades.

Finalment, des del punt de vista macroeconòmic, la jubilació d'un col·lectiu tan nombrós tindrà un impacte directe sobre la riquesa i la salut de la nostra economia. S'estima que la caiguda de la força laboral reduirà el creixement del PIB per càpita a Espanya en 0,5 punts per any durant les dues pròximes dècades. ■

IMMIGRACIÓ I PENSIONS: UN POBRE ENCAIX

Miquel Puig i Raposo

Secretari d'Afers Econòmics, Generalitat de Catalunya

Resum

La jubilació dels *baby boomers* i la seva substitució per unes cohorts menys nombroses planteja el problema de la sostenibilitat del sistema de pensions. Tot i que les noves cohorts estan més ben formades que les anteriors, totes les previsions porten a preveure un augment significatiu de la càrrega de les pensions contributives sobre el PIB. Aquest article explora l'impacte de la immigració sobre aquesta càrrega partint de la relació entre la seva qualificació i la productivitat. Per fer-ho, analitza quina és aquesta relació i quina serà la previsible formació dels col·lectius immigrants en les pròximes dècades. La conclusió és que, en l'horitzó del 2050, l'impacte de la immigració sobre el pes de les pensions respecte del PIB espanyol serà molt limitat.

1. Introducció

En els pròxims 20 anys un total de 9.113.000 residents a Espanya que actualment tenen menys de vint anys igualaran o superaran aquesta edat. Simultàniament, un total de 14.078.000, que actualment tenen menys de 67 anys, superaran aquesta segona edat. En conseqüència, i malgrat l'allargament de l'edat de jubilació, l'univers laboral espanyol perdrà gairebé 5 milions d'efectius.

Una mesura més exacta de l'impacte demogràfic sobre el mercat laboral català (tenint en compte l'edat efectiva de jubilació i les taxes d'activitat per segments d'edat) porta a la conclusió que, en absència de moviments migratoris, la po-

blació activa passaria dels 23,4 milions actuals (2022) a poc més de 19 milions, la qual cosa implica una reducció de prop del 19 %.

Aquesta situació és insòlita. Entre el 1980 i el 2000, per exemple, i sense gairebé moviments migratoris, el balanç va ser d'un augment de gairebé 5 milions de persones més en edat de treballar. No resulta sorprenent que els governs de les últimes dècades del segle xx estiguessin obsessionats per l'atur, i que les seves polítiques s'orientessin a la creació d'ocupació en forma, sobretot, d'atracció d'inversions estrangeres, promoció del turisme i requalificacions urbanístiques.

Ara, i, per contra, estem entrant en una etapa caracteritzada per l'escassetat de treballadors. De fet, i de manera creixent, una de les preocupacions dels empresaris de la major part dels sectors és la dificultat de trobar-ne d'aptes. No resulta sorprenent, doncs, que els seus representants advoquin per facilitar la immigració.

Pel que fa a l'opinió pública, aquesta immigració també es considera necessària per fer front a la càrrega que representaran les pensions de la generació de *baby boomers* que ara comença a jubilar-se i a la que representa el deute públic acumulat en les últimes dècades d'inestabilitat financera. Aquest article argumenta que el suport que la immigració pot aportar a aquestes dues càrregues serà molt limitat.

Per fer-ho, l'article s'estructura en cinc parts. En la primera es fa referència als escenaris immigratoris que considera la Unió Europea, per veure en quina mesura encaixen les previsions que es fan des d'Espanya. En la segona s'examinen tres escenaris publicats recentment per organismes oficials, l'AIReF, el Ministeri d'Inclusió, Seguretat Social i Migracions, i la Comissió Europea. En la tercera s'analitza la relació entre l'estructura laboral i la productivitat, amb l'objectiu de crear un marc conceptual que permeti analitzar l'impacte de la immigració sobre els comptes públics en funció de la seva qualificació. En la quarta, s'analitza l'origen més probable de la immigració de les pròximes dècades i s'hi conclou que aquesta serà amb tota probabilitat menys qualificada que la que Espanya ha estat rebent en el que va del segle XXI. En la cinquena es comparen els diversos escenaris construïts en els apartats anteriors. L'article es tanca amb un apartat de conclusions.

2. Escenaris europeus

La Comissió Europea ha elaborat un conjunt d'escenaris sobre la immigració en els pròxims 30 anys (Comissió Europea, 2021)¹. Cal remarcar que la credibilitat d'aquests escenaris és extremadament feble, com ha posat de manifest algun estudi (IOM, 2020)², i que, per tant, només té sentit considerar-los com una referència.

La Unió considera cinc escenaris en funció del ritme i de la formació dels migrants. Per començar, defineix com a ritme baix el que representaria absorbir 1,2 milions de migrants cada any, o sigui, 36 milions entre el 2020 i el 2050; un ritme mitjà, absorbir 2 milions/any (60 milions en total) i un ritme alt, el de 4 milions/any (120 milions en total).

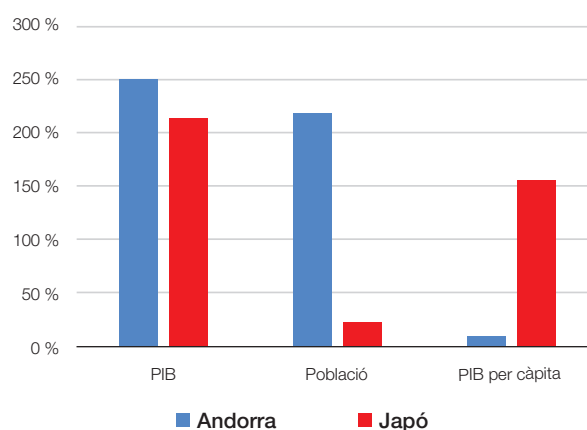
De moment ens centrarem en l'escenari mitjà, el qual representa una taxa d'immigració del 4,4 ‰. Si els migrants es repartissin uniformement pel territori europeu, Espanya absorbiria 212.000 immigrants cada any. La pregunta que ens fem és fins a quin punt una immigració d'aquest volum, sostinguda fins a l'any 2050, pot alleujar les càrregues del sistema de pensions i del deute públic.

¹ European Commission (2021). *The 2021 Ageing Report Economic & Budgetary Projections for the EU Member States (2019-2070)*. Institutional Paper, 148.

² International Organization for Migration (2020). *Assessing Immigration Scenarios for the EU in 2030. Relevant, Realistic or Reliable?* Disponible a <https://publications.iom.int/system/files/pdf/assessing-immigration-scenarios-eu.pdf>

Òbviament, l'impacte dependrà molt de la qualificació dels migrants. En aquest sentit, cal dir que la Unió Europea no és gaire específica sobre el capital humà dels contingents previsibles. Pel que fa a l'escenari "central" (*baseline*), suposa que la qualificació dels migrants serà "mitjana", i parla del "model japonès", caracteritzat per baixa intensitat i alta qualificació, i del "model canadenc", d'alta intensitat i alta qualificació. Cautament, no atorga cap denominació als altres dos escenaris, però hauria pogut denominar "model andorrà" al caracteritzat per alta intensitat i baixa qualificació. Andorra és, efectivament, un dels països occidentals amb la població laboral pitjor formada, i, com posa de manifest el gràfic 1, és un país on la població ha crescut enormement gràcies a la immigració, però on el PIB per càpita gairebé no ha augmentat en els últims 50 anys malgrat l'enorme expansió del seu PIB.

Gràfic 1. Creixement del PIB, de la població i del PIB per càpita a Japó i Andorra entre 1970 i 2019

Font: World Bank.

En aquest article construirem tres escenaris per a l'economia espanyola. El primer, denominat "japonès", es caracteritzarà per l'absència d'immigració. El seu objectiu no és preveure el futur, sinó mesurar l'impacte de la transició demogràfica interna perquè serveixi de mesura dels altres dos escenaris, caracteritzats per una immigració relativament o molt elevada però poc qualificada.

3. Tres exercicis de prospectiva

En els últims mesos s'han publicat tres exercicis prospectius en relació amb l'impacte de les migracions futures sobre la càrrega del sistema de pensions espanyol en l'horitzó 2050: per part de

Taula 1

	Supòsits			Conclusions	
	Immigració neta/any	Productivitat	Taxa d'atur	Taxa de creixement del PIB	Pensions cont./PIB
AIReF	235.000	1,10 %	7 %	1,3 %	14,8 %
AR21	182.000	1,40 %	7 %	1,5 %	15,1 %
MISSM	308.000	1,50 %	5,5 %	1,9 %	13,5 %
	2016-2022	1995-2019	2006-2022	1995-2019	2022
Realitat	256.000	0,70 %	17,3 %	2,2 %	12,0 %

l'Autoritat Independent de Responsabilitat Fiscal (AIReF, 2018 i 2020)³, per part de la Comissió Europea (European Commission, 2019)⁴ i per part del Ministeri d'Inclusió, Seguretat Social i Migracions (2023)⁵. La taula 1 sintetitza els principals supòsits i conclusions a què arriben. Addicionalment, la taula proporciona dades recents de l'economia espanyola que permeten posar en context tant els uns com les altres.

El primer que cal destacar és la gran heterogeneïtat entre els supòsits dels tres exercicis de prospectiva entre si i de tots tres amb l'evolució recent de l'economia espanyola. En particular, tots tres semblen molt optimistes sobre l'evolució de la productivitat i de la taxa d'atur. Això els porta a preveure un empitjorament moderat del pes de les pensions contributives sobre el PIB malgrat l'alentiment del ritme de creixement d'aquest.

En aquest article acceptarem que la taxa d'atur de l'economia espanyola pugui arribar a reduir-se, fins i tot en un context d'immigració elevada, fins al 7 % que preveuen tant AIReF com la Comissió Europea, i ens centrem en la relació entre immigració

i productivitat. El punt de partida és que aquesta relació estarà molt influenciada per les qualificacions laborals dels migrants, la qual cosa ens porta a discutir la relació entre qualificacions i productivitat (apartat 3), i a discutir quines seran les qualificacions dels migrants que previsiblement rebrà l'economia espanyola en les pròximes dècades (apartat 4).

4. Qualificacions laborals i productivitat. Escenari 'japonès'

El creixement de la productivitat a l'economia espanyola ha estat decebedor en les últimes dècades. D'acord amb l'OCDE, la producció per hora treballada entre el 1995 i el 2020 ha augmentat de la següent manera als països del nostre entorn:

Itàlia	0,5 %
Grècia	0,6 %
Espanya	0,7 %
Països Baixos	0,8 %
Bèlgica	1,0 %
Noruega	1,1 %
Portugal	1,1 %
Alemanya	1,1 %
França	1,1 %
Dinamarca	1,2 %
Suïssa	1,3 %
Àustria	1,3 %
Regne Unit	1,3 %
Finlàndia	1,4 %
Suècia	1,7 %
EUA	1,7 %

3 AIReF (2018). *Previsiones demográficas: una visión integrada*. Madrid. AIReF (2020). *Actualización de las previsiones demográficas y de gasto en pensiones*. Madrid.

4 European Commission (2019). Lutz, W., Amran, G., Belanger, A. et al., *Demographic Scenarios for the EU*, EUR 29739 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2019.

5 Ministerio de Inclusión, Seguridad Social y Migraciones (2023). *Proyecto de Presupuestos 2023*. Informe económico-financiero a los presupuestos de la Seguridad Social de 2023, Tomo III. Disponible a <https://www.segsocial.es/wps/wcm/connect/wss/95b18a66-f8fc-4b83a17603dce2d6a0eb/2>

Com veiem, aquesta millora ha estat del 0,7 %, una xifra que només ha superat la de Grècia i Itàlia, i que queda molt lluny de la majoria dels països occidentals, incloent-hi Portugal.

Una de les raons d'aquesta debilitat ha de ser l'elevat pes, en el conjunt de la força ocupada a Espanya, dels treballadors amb baixa qualificació (identificats amb els que no han superat la secundària obligatòria, equivalent a ISCED 0-2 en la classificació de l'OCDE).

D'acord amb Eurostat, aquesta proporció ha passat del 40 % al 30 % en els últims anys, encara molt lluny del 18 % de mitjana a l'eurozona. Si observem les dades de Portugal, la proporció el 2022 (33,4 %) és encara més alta que l'espanyola, però està descendant molt més ràpidament, cosa que és coherent amb el fet que la productivitat per hora treballada sigui més baixa a Portugal que a Espanya, però que hi estigui creixent molt més ràpidament.

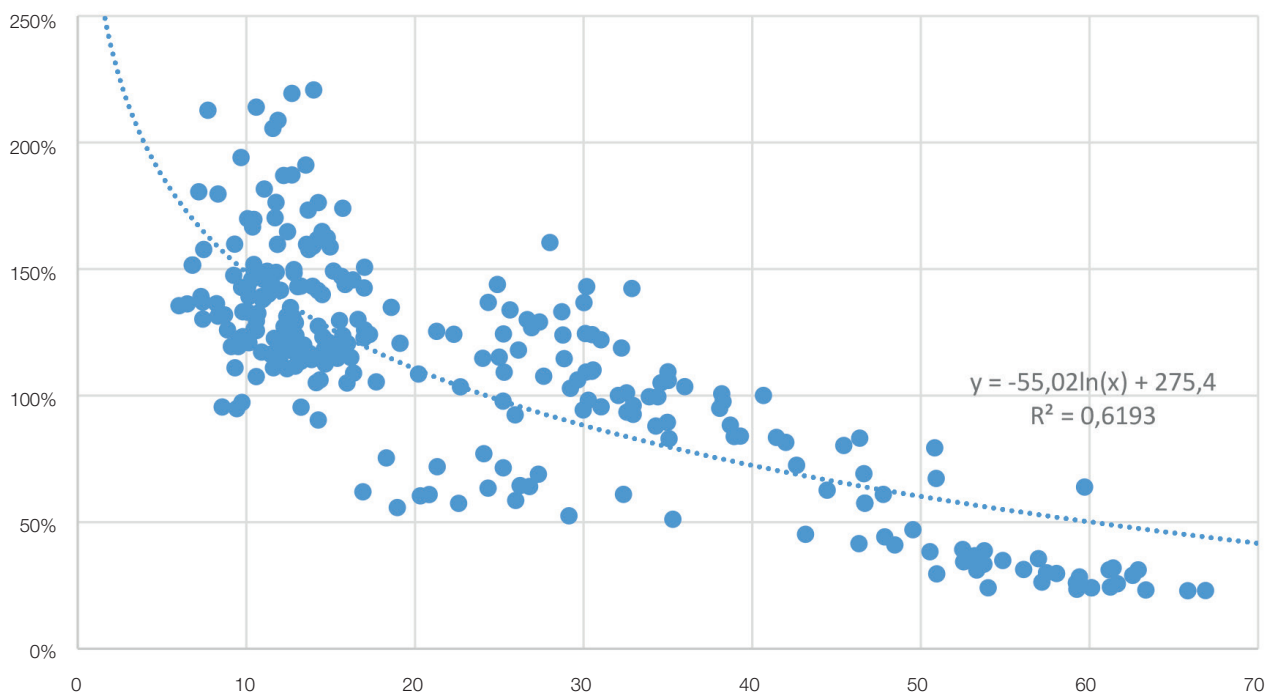
Els tres exercicis de prospectiva que hem considerat abans basen la millora de la productivitat espanyola en l'augment de

l'esforç en R+D que es preveu dur a terme, en bona part, gràcies a l'impuls dels fons Next Generation. Sense negar el caràcter polifacètic de la productivitat, aquí ens centrem en la qualificació de la força laboral. Quina és la relació entre aquesta i aquella?

El gràfic 2 quantifica la relació entre el percentatge d'ocupats poc qualificats i el PIB per ocupat als territoris NUTS-2 dels quals Eurostat proporciona dades (conjunt que inclou Turquia), dels quals s'han exclòs els països exsocialistes (també els *länder* de l'ex-RDA) i un pocs d'excepcionals (Luxemburg, Regió de Brussel·les i les regions irlandeses) perquè presenten valors anòmals (una proporció de poc qualificats molt baixa els primers i un PIB molt alt els segons).

Com era previsible, la relació adopta una forma logarítmica que indica que és difícil reduir la proporció de treballadors poc qualificats per sota del 5 % i que la productivitat no cau per sota del 10 % de la més gran, per molt alta que sigui aquella proporció. El que més importa del gràfic 2 és la constatació que la relació

Gràfic 2. Qualificació laboral (% ocupats poc qualificats) i productivitat (PIB per ocupat) (Europa, NUTS-2 sense orientals ni excepcionals. 2019. Espanya=100)

Font: Eurostat.

existeix, tot i que la dispersió és significativa, més que la mesura concreta. Com hem dit, la proporció d'ocupats poc qualificats ha passat a Espanya del 40 % el 2009 al 32 % el 2019. Aplicant la relació del gràfic 2, aquesta millora hauria hagut d'incloure una millora de la productivitat del 17 %, que equival a l'1,6 % anual, molt superior a l'1,0 % observat (el mateix s'esdevé si prenem com a punt de partida el 60 % de l'any 1995). Per aquest motiu, i per preveure l'evolució de l'economia espanyola en els diferents escenaris, utilitzarem una variant de la relació del gràfic 2 corresponent al subconjunt integrat per les comunitats autònomes espanyoles ($-48,05\ln(x)+264,16; R^2=0,6574$).

Un cop establerta la relació entre qualificacions i productivitat podem construir el nostre primer escenari, que denominem "japonès" i que es caracteritza per l'absència d'immigració.

Per construir-lo ens calen un conjunt de supòsits, que aquest escenari compartirà amb els escenaris que considerarem més endavant. Els sintetitzem seguidament:

Supòsits comuns als diferents escenaris

- **Jubilació als 70 anys**
- **Taxes d'activitat:**
 - **20-24 anys: 53 % (com avui)**
 - **25-64 anys: 85 % (com avui 25-59 anys)**
 - **65-69 anys: 50 % (com avui 60-64 anys)**
- **Formació dels nous actius autòctons en baixa/mitjana/alta qualificació (avui 23/23/54):**
 - **15/31/54 els ja nascuts**
 - **10/35/54 els pendants de néixer**
- **Naixements = 2022**
- **Taxes d'atur: passen de 18 %/13,6 %/6,6 % (2022) a 11,6 %/8,5 %/3,3 %**
- **Tots els nous immigrants han nascut després de 1980 (i, per tant, no afecten la càrrega de les pensions contributives de l'any 2050)**

Alguns d'aquests supòsits exigeixen algun aclariment. El tercer es refereix a la formació dels actius autòctons que accedeixen al mercat laboral. Aquest col·lectiu es divideix en tres grups, denominats "baixa/mitjana/alta qualificació" en funció de la titulació màxima assolida pels treballadors: secundària inferior/secundària superior/terciària (equivalents a ISCED 0-2, ISCED 3-4 i ISCED 5-8, en terminologia de l'OCDE). Aquestes proporcions són avui del 23/23/54 i suposem que milloren fins a 15/31/54 per part dels que ja han nascut i fins a 10/35/54 per

part dels que encara ho han de fer. Aquest supòsit és aparentment optimista, però sembla lògic tenint en compte que la taxa d'abandonament escolar, després d'una llarga reducció, va assolir el 15 % el 2021. El que implícitament estem suposant és que Catalunya aconseguirà consolidar aquest nivell i reduir-la al 10 % per als nascuts a partir del 2023. La taxa del 15 % és alta en el context europeu però molt satisfactòria en termes de la seva evolució temporal, i 10 % és l'objectiu establert per part de la Unió Europea. Pel que fa a la proporció que representen els ocupats molt qualificats, suposem que no puja més enllà del 54 % actual, que és alt en el context europeu.

Pel que fa als naixements, suposem que la xifra s'estabilitza en el baixíssim nivell assolit el 2022.

Pel que fa a les taxes d'atur, suposem que es redueixen en la mateixa proporció per a tots tres col·lectius (BQ/MQ/AQ) de manera que el conjunt assoleixi el 7 % (que suposaven tant AIReF com la Comissió Europea) amb un flux migratori equivalent al que preveia AIReF.

Considerem el primer escenari, que hem denominat "japonès" i que consistiria en l'absència total d'immigració.

En aquest escenari les jubilacions superen any rere any les incorporacions de joves al mercat laboral, però les incorporacions estan molt més ben qualificades que les jubilacions.

Com veurem més endavant (taula 2), alguns dels resultats esperables l'any 2050 són els següents:

- Espanya perdria gairebé 4,4 milions d'actius (insisteixo, malgrat l'allargament de l'edat de jubilació fins als 70 anys), la qual cosa representa un 19 % del volum actual. Es tracta, aparentment, d'un cataclisme.
- Aquest impacte queda matisat quan analitzem la composició dels actius. La pèrdua de personal mitjanament qualificat seria del 7,5 %, però el personal altament qualificat (ISCED 5 a 8) només ho faria en un 3 %. És a dir, la pèrdua es concentraria en el personal poc qualificat, que es reduiria a poc més de la meitat del volum actual.
- Cal preveure que l'escassetat aguda de treballadors poc qualificats tindria un impacte enorme sobre els sectors que en depenen, com el servei domèstic, l'agricultura, el turisme i el comerç a la menuda. Caldria esperar que aquests sectors es contraguessin i s'automatitzessin. En el cas del servei domèstic, es passaria a un escenari nòrdic, on el servei domèstic és

un fenomen exclusiu de la classe alta; s'acceleraria la irrupció dels robots en tasques de cures; els productes alimentaris "Km 0" passarien a ser més exclusius; molt probablement, la distribució, que està substituint dependents de botiga per *raiders*, hauria de fer un ús molt més eficient d'aquests; pel que fa a la restauració, ja està començant a introduir robots, i l'hostaleria ja està implantant sistemes d'autoservei. El turisme, finalment, passaria a ser poc assequible a Espanya.

- Si passem dels actius als ocupats, l'impacte és encara més matisat, ja que les taxes d'atur hauran baixat significativament. El nombre d'ocupats es reduiria en un 12 %, i es mantindrien els volums dels ocupats mitjanament i altament qualificats. La pèrdua, per tant, se centraria en el conjunt d'ocupats poc qualificats, que perdria el 44 % dels efectius actuals.
- En conseqüència, Espanya assoliria una població ocupada més petita però amb una estructura molt europea, amb només un 19 % d'ocupats poc qualificats.

Aquesta millora de la qualificació de la força laboral impactaria positivament en la productivitat. En concret, i d'acord amb la relació expressada en el gràfic 2, aquesta millora, per si sola, portaria a un augment de la productivitat del 13,4 %, que equival, en un període de 28 anys, a una aportació positiva al creixement de la productivitat del 0,45 % anual. Res no ens impedeix acceptar, com fan AIReF, el MISSM i la Comissió Europea,

que l'economia espanyola serà capaç, gràcies a altres aspectes —com l'esforç en R+D—, de millorar la seva productivitat per sobre d'aquest 0,45 % anual. El que exigeix l'exercici que estem realitzant és que assignem aquest segon impacte de la mateixa manera als diversos escenaris que estem construint. Així, si suposem que en l'escenari "japonès" la productivitat millorarà un 1,1 % anual —com fa AIReF—, l'únic que hem de tenir en compte és afegir un 0,65 % anual a la resta d'escenaris.

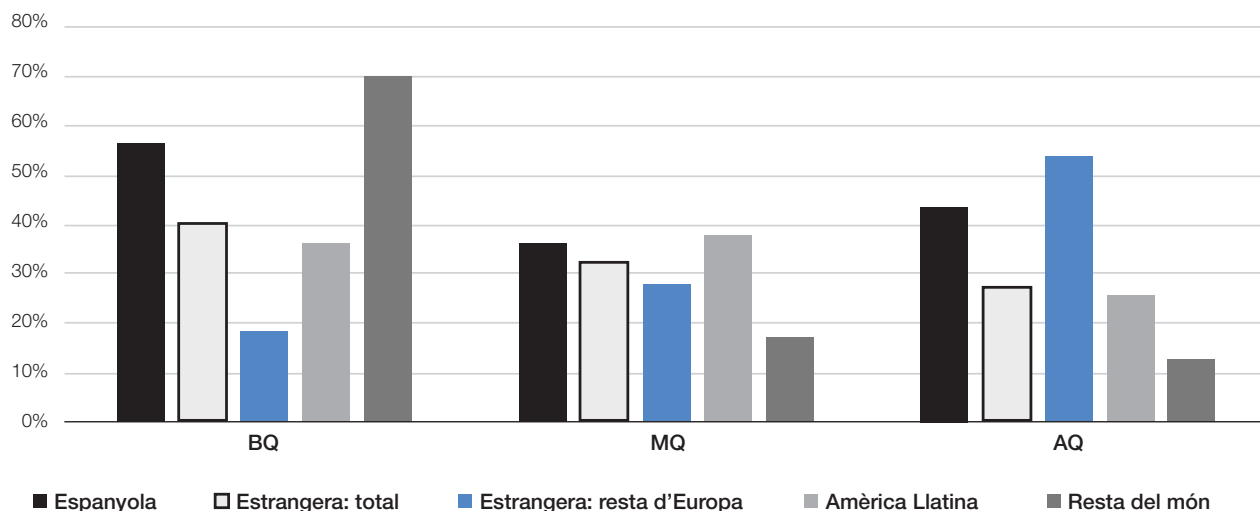
L'efecte d'una força laboral minvant i una productivitat a l'alça porta a un PIB que creix al 0,6 %, per sota dels exercicis de prospectiva que hem considerat i molt per sota del que ha estat tradicional en les últimes dècades. Pel que fa al PIB per càpita, creix a l'1 %, poc per sota que la productivitat.

Finalment, i pel que fa al pes de les pensions contributives, passaria del 12 % actual a un considerable 17,9 %.

5. Quina immigració? Escenari 'central'.

L'escenari "japonès" no és realista perquè no ho és l'absència d'immigració, però ens servirà com a contrast dels escenaris amb immigració. Per construir-los, i per analitzar el paper de la qualificació de la immigració, el primer que ens cal és revisar la realitat de la immigració que hem rebut en la gran onada immigratòria de les dues primeres dècades del segle XXI.

Gràfic 3. Formació de la població activa (2019)

Font: INE, EPA.

El gràfic 3 sintetitza la formació de la immigració a Espanya. El resum és que el pes dels actius amb qualificació baixa és més alt que en el col·lectiu dels “espanyols” i que el pes dels que tenen una qualificació alta és molt més baix. En canvi, el pes dels que tenen una qualificació mitjana és més alt. Aquesta composició és el resultat d’agregar conjunts amb perfils molt diferents. El gràfic en presenta tres, dels quals “Resta d’Europa” (Europa no comunitària) presenta un perfil millor que l’espanyol, “Resta del món” en presenta un de molt pitjor i “Amèrica Llatina” presenta una posició intermèdia.

Podem preveure que aquest perfil compost es mantingui en el futur? Les dades demogràfiques ens indiquen que cal esperar canvis radicals en la composició dels migrants que arribin a Europa en general i a Espanya en particular.

Els gràfics 4.1 i 4.2 es refereixen a les quatre regions que constitueixen les fonts més importants de la immigració actual: Europa de l’Est, Amèrica Llatina, el Magreb i Àfrica Subsahariana, i posen de manifest tres d’aquests indicadors: el nombre fills per dona i la proporció de població que representen els infants de fins a 14 anys i els joves entre 15 i 24. Per posar les dades en context, el gràfic presenta també els valors que tenia Europa l’any 1975, quan van cessar sobtadament els moviments migratoris que, des del sud i cap al nord, desplaçaven població d’Europa occidental.

Com veiem, tots tres indicadors són avui més baixos a l’est d’Europa que els que eren a Europa el 1975, i els de Llatinoamèrica, o són més baixos o, en el cas del pes dels joves, igual. En conseqüència, és inevitable concloure que els fluxos migratoris que parteixen d’aquestes dues regions estan a punt d’estrancar-se.

Aquesta predicció pot sobtar, sobretot tenint en compte que bona part dels migrants que estan arribant a Catalunya provenen de Llatinoamèrica (incloent-hi el Carib); concretament, el 38 % dels que hi van arribar el 2019. De fet, aquesta regió ha estat fins al 2010 la més dinàmica com a origen de la migració mundial.

Tanmateix, l’emigració d’aquest origen està donant mostres de ràpid afebliment, la qual cosa està justificada per la caiguda de la natalitat a la regió, que està essent rapidíssima, tal com posa en relleu el fet que el pes de la població infantil en el total ja sigui avui (24 %) més baixa que la que tenia Europa el 1975 (25,2 %). En canvi, el pes de la població infantil a l’Àfrica

Subsahariana es manté en valors que no han estat mai assolits a Europa (42 %) (Nacions Unides).

Pel que fa a la immigració provinent d’Europa de l’Est, la fertilitat d’aquesta regió és extremadament feble, i el procés emigratori ha avançat moltíssim, de manera que l’escassetat de treballadors en alguns països, com Bulgària o Romania, constitueix un factor que tenalla les seves possibilitats de desenvolupament (Tiut, 2023)⁶. En el cas de Bulgària, per exemple, un 20 % dels nascuts al país n’han emigrat (Caritas Bulgaria, 2019)⁷, i en el cas de Romania ho han fet 4 milions. El resultat és que aquest país té una població un 17 % inferior a la que tenia el 1990, i que la de Bulgària és un 23 % inferior.

L’estroncament dels fluxos migratoris provinents d’Europa de l’Est i de Llatinoamèrica implica que el gruix dels moviments migratoris partiran d’Àfrica, i sobretot de l’Àfrica Subsahariana, regió que constitueix una bomba demogràfica que tot just està ara començant a explotar, com posa de manifest el fet que si fins a l’any 1980 hi havia tres xinesos i dos indis per cada subsaharià, el nombre d’aquests últims els superaran al voltant de 2030. Pel que fa a Llatinoamèrica, la seva població igualava la de l’ASS fins fa quaranta anys, però en serà la meitat quan finalitzi aquesta dècada (Nacions Unides).

Ara bé, com havíem vist al gràfic 3, la immigració provinent de l’Àfrica està molt més mal formada que la que prové d’Europa de l’Est o de Llatinoamèrica.

El dèficit de formació és especialment agut a l’Àfrica Subsahariana, que és, de llarg, la regió amb una població jove pitjor formada del món. Només el 42 % i el 30 % de la població acaba la secundària inferior i superior, respectivament, i només el 9 % accedeix als ensenyaments superiors (aquesta última proporció, per exemple, és del 52 % a Llatinoamèrica) (Khaled, 2023)⁸.

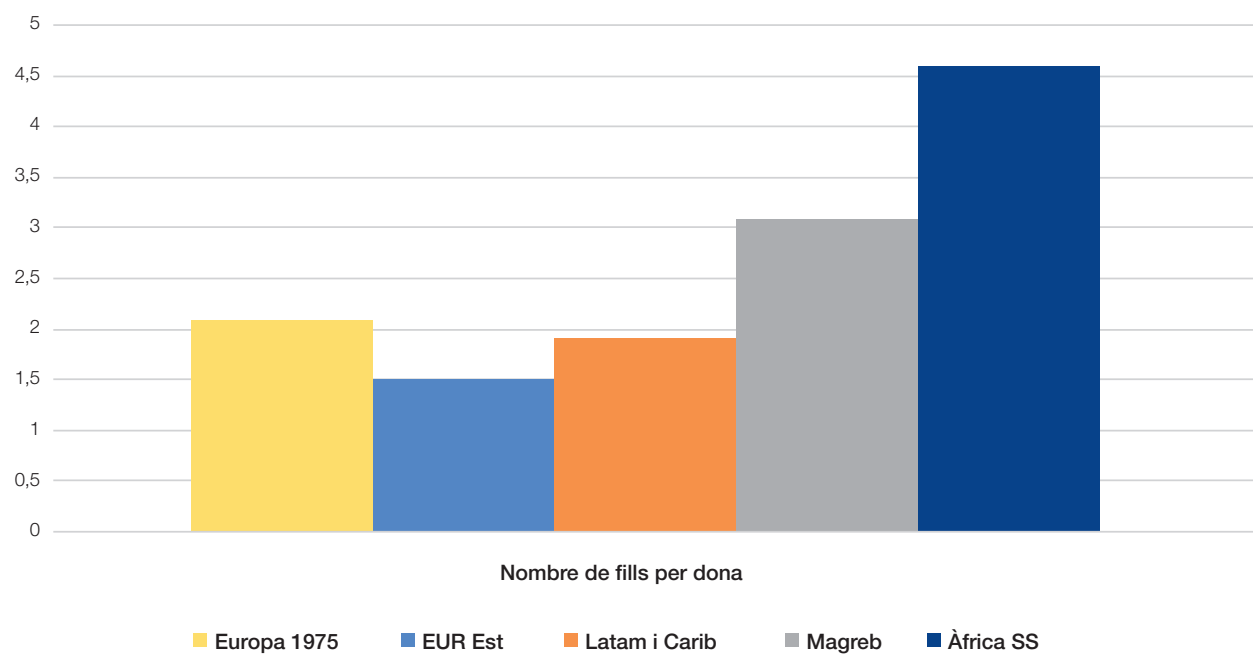
Les Nacions Unides publiquen un índex de capital humà que quantifica la contribució de la salut i l’educació a la productivitat de la pròxima generació de treballadors, i que va de 0 a

6 Tiut, A, Teaca, A. M. (2023). *Emigration from Romania: impact and legacy*. Österreichische Gesellschaft für Europapolitik.

7 Caritas Bulgaria (2019). *The Bulgarian Migration Paradox – Migration and Development in Bulgaria*.

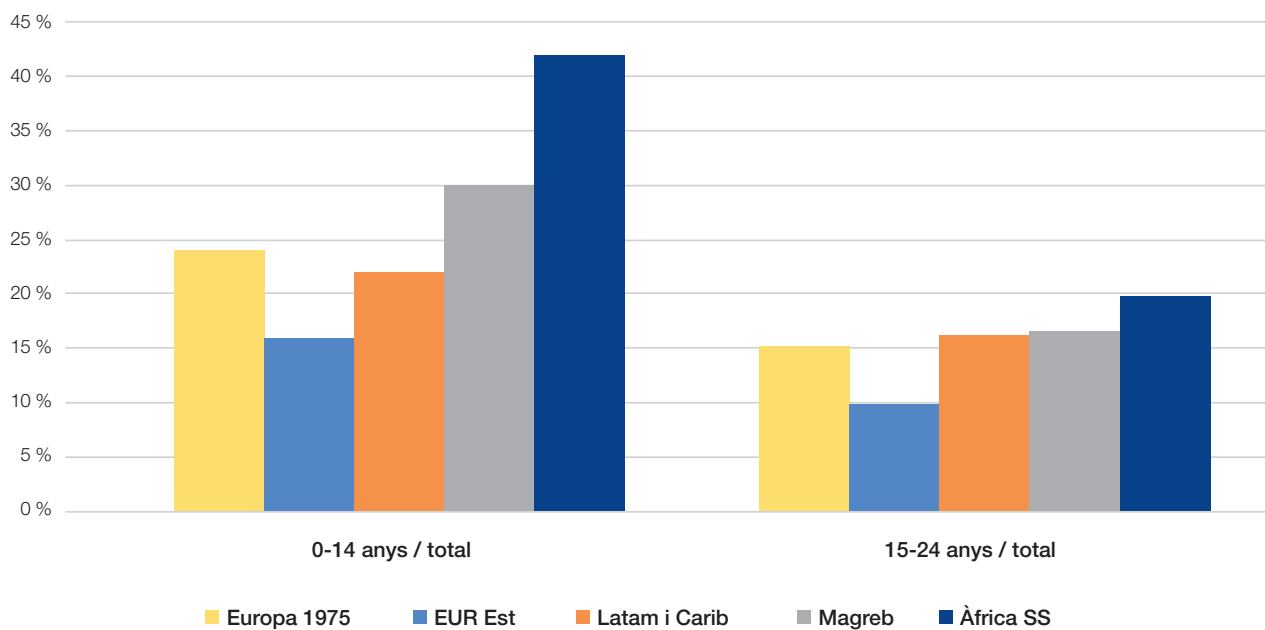
8 Khaled, S. (2023). *Higher Education in Sub Saharan Africa: Challenges and Prospects*. Oxford HR

Gràfic 4.1. Demografia per regions

Font: UN.

Gràfic 4.2. Demografia per regions

Font: UN.

1. A Àfrica només el Marroc, Algèria, Tunísia i Kènia estan per sobre de 0,5, mentre que a Amèrica, només Hondures i Guatemala hi estan per sota. Dels 174 països coberts per l'índex, els 10 pitjors estan a l'ASS, i el Banc Mundial conclou que “els infants africans nascuts avui poden esperar obtenir quan facin 18 anys només el 40 % de la productivitat potencial que haurien tingut amb una educació completa i una salut plena” (The World Bank, 2021)⁹.

El dèficit de formació és especialment agut al Sahel i entre les dones africanes de tota la regió. Si a la totalitat de l'ASS només el 34 % de les noies accedeixen a la secundària (la proporció a l'Índia és del 62 %), al Sahel només hi accedeixen el 9 % (UNESCO, 2020)¹⁰.

L'escassíssima formació de les dones africanes és coherent amb l'escassa proporció d'ocupades entre les dones immigrants d'aquella regió. A Espanya, entre els immigrants llatino-americans el nombre de dones ocupades supera al dels homes ocupats; però, en canvi, hi ha només 0,45 dones ocupades africanes per cada home africà ocupat.

En coherència amb el que ha quedat dit, el segon escenari que construïrem, que denominem “central”, suposa que Espanya rebrà un flux significatiu d'immigrants —equivalent a l'escenari mitjà dels considerats per la Comissió Europea, o sigui 212.000/any— i que la totalitat d'aquests migrants provindrà de la regió “Resta del món” (en terminologia de l'INE).

Ja hem vist el nivell de formació d'aquests migrants. Resta per assignar-los una taxa d'activitat per determinar el seu impacte sobre el mercat laboral. Ja hem dit que és relativament baixa a causa del fet que ho és la del component femení (49 % enfront del 82 % en el cas dels homes). D'acord amb l'EPA, la taxa d'activitat és del 65 % per als majors de 15 anys. Si tenim en compte que un 22 % de la població resident a Espanya nascuda a Àfrica és menor de 16 anys, la taxa d'activitat en relació amb el total de la població immigrada és del 51 %.

Com veurem més endavant (taula 2), la incorporació d'aquest col·lectiu migratori frena la reducció del pes dels treballadors poc qualificats en el conjunt espanyol, que passa del 30 % actual a un 26 % l'any 2050.

9 The World Bank (2021). *Africa human capital plan. Year two progress report*.

10 UNESCO (2020). Mary Burns. *Sub-Saharan Africa's Secondary Education Challenges*. UNESCO, IIEP Learning Portal.

D'acord amb la relació expressada en el gràfic 2, aquesta millora ha d'incloure un augment de la productivitat del 4,6 % l'any 2050, equivalent a un 0,16 % anual. Aquesta millora ha de ser comparada amb el 0,45 % anual que havíem calculat en el cas de l'escenari “japonès”.

En aquell escenari havíem suposat que la productivitat creixia a un 1,1 % anual, com en l'escenari AIREF. Per ser coherents amb aquell supòsit, ara haurem de suposar que la productivitat en aquest escenari “central” creix al 0,8 %, encara superior al 0,7 % que ha caracteritzat l'economia espanyola. A la vista dels supòsits de què partien els tres exercicis de prospectiva que hem considerat, aquesta conclusió pot semblar pessimista, però el cert és que aquell 0,7 % s'ha generat en un context de ràpida millora de la qualificació de la seva població laboral, de manera que el pes dels ocupats poc qualificats ha passat de més del 60 % el 1995 a un 32 % l'any 2019 (i a un 30 % el 2022).

Recordem, però, el caràcter relativament arbitrari del supòsit de l'1,1 % en el cas de l'escenari “japonès”. Res no ens impediria suposar, com havien fet la Comissió Europea o el MISSM, una taxa més elevada suportada per uns futurs esforços en R+D. El que és rellevant, però, és que *ceteris paribus*, la taxa de creixement de la productivitat ha de ser un 0,29 % més baixa en l'escenari “central” que en el “japonès”.

6. Comparació d'escenaris

La taula 2 sintetitza els resultats que hem anat trobant. La primera columna presenta el punt de partida, amb el PIB i el PIB per càpita normalitzats a valor 100 i en què el pes de les pensions contributives respecte del PIB és el 12 %.

La segona columna mostra on se situaria l'economia espanyola l'any 2050 en absència d'immigració. La població seria 4,5 milions inferior a l'actual; malgrat el retard en l'edat de jubilació, la caiguda de la població activa també seria de 4,4 milions; i gràcies a la reducció de les taxes d'atur (governades pels supòsits de l'escenari AIREF), la població ocupada es reduiria en poc més de 2,5 milions. L'estructura laboral seria plenament europea, amb un pes dels ocupats amb baixa qualificació igual al 19 % del total, la qual cosa justifica un major ritme de creixement de la productivitat. Això no obsta perquè el PIB creixi molt lentament (a tant sols el 0,6 % anual). Finalment, el pes de les pensions contributives respecte del PIB passa del 12 % actual al 17,9 %.

Taula 2

	2022	Escenari japonès	Escenari central	Escenari andorrà	AIReF
Flux immig./any		0	212	424	235
Població	47.400	42.900	48.836	54.772	49.480
dq nous immigrants			5.936	11.872	6.580
dq taxa d'activitat			51 %	51 %	64 %
Actius BQ	7.493	3.857	5.969	8.080	6.805
Actius MQ	5.688	5.261	5.773	6.286	6.001
Actius AQ	10.234	9.900	10.292	10.684	10.399
Actius	23.415	19.018	22.034	25.051	23.205
TA BQ	19,3 %	11,5 %	11,5 %	11,5 %	11,5 %
TA MQ	14,1 %	8,4 %	8,4 %	8,4 %	8,4 %
TA AQ	7,6 %	3,3 %	3,3 %	3,3 %	3,3 %
Taxa d'atur	12,9 %	6,4 %	6,9 %	7,2 %	7,0 %
Ocupats BQ	6.048	3.414	5.282	7.151	6.023
Ocupats MQ	4.888	4.820	5.289	5.759	5.498
Ocupats AQ	9.454	9.572	9.951	10.330	10.054
Ocupats	20.391	17.805	20.522	23.240	21.575
% ocupats BQ	30 %	19 %	26 %	31 %	28 %
Productivitat		1,1 %	0,8 %	0,6 %	1,1 %
TC PIB		0,6 %	0,8 %	1,1 %	1,3 %
PIB	100	118,6	125,9	135,1	143,7
PIB pc	100	131,1	122,2	116,9	137,7
Pensions cont./ PIB	12 %	17,9 %	16,9 %	15,7 %	14,8 %

La tercera columna mostra l'evolució alternativa en l'escenari "central", en el qual es produeix un flux d'immigració escassament qualificada del volum que la Comissió Europea qualifica de "mitjà" (212.000 efectius/any). La població no sols no disminueix, sinó que augmenta en 1,4 milions gràcies a l'aparició de 6 milions de nous immigrants. Gràcies a aquest flux, al retard de l'edat de jubilació i a la caiguda de les taxes d'atur, el volum d'ocupació es manté en el nivell actual, però l'estructura laboral continua essent dissonant respecte de l'europea, amb un pes dels ocupats poc qualificats que encara se situa en el 26 % del total, que justifica un creixement de la productivitat poc superior a l'actual. Impulsat per l'augment de la població, el PIB de l'any 2050 és superior al que es produeix en un escenari sense immigració, però el PIB per càpita és significativament inferior.

Finalment, el pes de les pensions contributives respecte del PIB és només un punt inferior al d'aquell escenari (16,9 %). Així, doncs, el flux migratori, tot i afectar molt decisivament el volum de la població espanyola, té un impacte sobre el pes de les pensions contributives molt limitat.

Per aconseguir reduir aquest pes, la quarta columna explora el resultat d'un flux migratori equivalent al que la Comissió Europea considera elevat, això és, 424.000 efectius/any.

En aquest cas, la població espanyola creix en més de 7 milions gràcies a l'aparició de gairebé 12 milions de nous immigrants; la població activa augmenta en 1,5 milions, i el nombre d'ocupats ho fa en més de 2,5 milions. Amb un 31 %

d'ocupats poc qualificats, la composició és una mica pitjor que l'actual, la qual cosa porta a un creixement de la productivitat de tan sols el 0,6 %. El PIB és més alt que en qualsevol altre escenari, però el PIB per càpita és més baix, la qual cosa justifica denominar-lo "escenari andorrà". Haurien de ser evidents les enormes tensions polítiques, urbanístiques i infraestructurals que es generarien en aquest escenari, però el que aquí ens interessa és que el pes de les pensions encara se situa en un 15,8 %, només 2,2 punts per sota de l'escenari sense immigració.

Finalment, la cinquena columna constitueix una quantificació de l'escenari AIREF utilitzant els mateixos supòsits que en les tres anteriors per deixar palesa la seva inversemblança. D'una banda, la productivitat creix al mateix ritme que en l'escenari "japonès" malgrat el manteniment d'una estructura laboral molt escorada cap a la baixa qualificació. D'altra banda, amb una productivitat que creix a l'1,1 %, l'única manera d'aconseguir que el PIB creixi a l'1,3 % (per tal de fer realitat la dilució del pes de les pensions), la taxa d'activitat dels nouvinguts ha de ser del 64 %, molt superior a la que observem en l'actualitat, i que només seria possible si tots els nouvinguts tinguessin edat laboral.

7. Conclusió

L'anàlisi que hem realitzat parteix d'una evidència que sovint s'ignora en el debat públic sobre la immigració, almenys a Espanya: que l'impacte econòmic d'aquesta depèn crucialment del nivell formatiu dels migrants.

En conseqüència, els exercicis de prospectiva han d'incorporar dos elements que sens dubte es donaran cada cop amb major força. El primer, l'exhauriment d'Europa de l'Est i d'Amèrica Llatina com a focus d'emissió, i la seva substitució per l'Àfrica Subsahariana, que és la regió del planeta que pitjor forma els seus joves. La segona, la creixent competència entre els receptors per la captació d'una immigració qualificada que cada cop serà més necessària en els països receptors i cada cop més escassa en els emissors. En aquest context, suposar que la immigració que rebi Espanya podrà ser abundant i mitjanament qualificada constitueix una entelèquia.

Els escenaris que hem construït només pretenen emmarcar l'univers de decisions que estaran al nostre abast, però que es poden resumir en la fórmula següent: major creixement del PIB a costa de menor creixement del PIB per càpita o, alternativa-

ment, major dilució del pes de les pensions contributives dels *baby boomers* a costa de l'augment de la població i, per tant, de la pressió sobre l'habitatge, sobre les infraestructures i sobre els recursos naturals. ■

COM ES POT ADEQUAR EL SECTOR SANITARI A L'ENVELLIMENT CREIXENT

ORIENTACIONS PER AL SISTEMA DE SALUT I EL D'ATENCIÓ A LA DEPENDÈNCIA DE CATALUNYA

Josep Maria Via Redons

Junta Directiva de la UCH, Consell Assessor en Final de Vida
de la Fundació Memora i col·laborador de la Fundación Edad y Vida

Albert Prades Colomé

Investigador permanent, Centre de Recerca en Economia de la Salut de la UPF (CRES-UPF)

Resum

El sistema de salut de Catalunya, a més a més de patir un infrafinançament crònic —com també passa en el d'atenció a la dependència—, en aquest moment no es basa en un model estable i definit. La morbiditat i la cronicitat associades a l'envel·liment creixent —com també el nivell socioeconòmic, l'oferta de serveis, i relacionat amb ambdues, la qualitat de vida i l'estat funcional— de la població, són els determinants de les característiques del dispositiu assistencial de salut i d'atenció a la dependència, que caldrà repensar. L'oferta suficient de serveis d'atenció intermèdia i domiciliària, integrada, social i sanitària, l'ús adequat i la reconversió de llits hospitalaris, el rol de l'atenció primària en els centres de salut i socials, en el domicili i en residències, tot referit a l'envel·liment, se situaran al centre del debat que proposem.

A la presentació del número 81 de la *Revista Econòmica de Catalunya*, de març de 2020, dedicat a la "Salut i el Sistema Sanitari", es pot llegir: "La hipòtesi de partida del Dossier és que continuem tenint un bon sistema sanitari, però amb un pronòstic que s'ha anat agreujant. L'objectiu final no és cap altre que esbossar, amb l'ajut de destacats especialistes, què es pot fer per evitar-ne el desmantellament i la subhasta pública dels seus actius".

Resulta evident el deteriorament progressiu del sistema sanitari públic, al qual es refereix l'afirmació precedent. Una evidència indirecta d'aquest fet és el creixement continuat de la contractació de pòlisses d'assegurança privada de malaltia, cercant una alternativa a les dificultats d'accés creixent que presenta el sistema públic. El problema rau en el fet que l'evolució del model d'assegurament/prestació de serveis privats

comença també a tenir més dificultats de les que tenia pel que fa a l'accés a la prestació.

En aquest article, ens centrarem a proposar orientacions, a partir de l'anàlisi de la situació, indicatives de com adequar el sistema de salut de Catalunya a l'envelliment de la població, en especial pel que fa l'atenció sociosanitària o de cures intermèdies. Inclourem en la discussió els serveis i les prestacions per a l'atenció a la dependència.

Així, repassarem la situació demogràfica, analitzarem la relació entre envelliment i morbiditat, també alguns aspectes d'accessibilitat, i completarem la revisió amb l'evolució de la contractació de pòlisses d'assegurança de salut en general i per trams d'edat, fent també una mirada a l'assegurança de dependència. A continuació abordarem la situació de pèrdua d'autonomia de les persones grans i acabarem proposant algunes conclusions —més aviat, temes de discussió— que permetin continuar avançant.

1. Dades demogràfiques

En un segle, la durada de la nostra vida s'ha multiplicat dues vegades i mitja. A principis del segle xx, l'esperança de vida en néixer a Catalunya era de 36,3 anys —sense diferenciar per sexe (Cabré, 2008¹). Per exemple, a Barcelona, l'any 1909 era de 36,6. L'any 2021, a Catalunya era de 83,58 anys: 86,32 per a les dones i 80,74 per als homes (IDESCAT²). Una part del resultat s'explica per la reducció dràstica de la mortalitat infantil. Una altra, per l'augment dels anys de vida de les persones. S'espera que aquesta esperança de vida es mantingui a l'alça, malgrat possibles fenòmens, com va ser la pandèmia de la COVID-19, que va reduir-la (temporalment), per primer cop en molts anys.

A 1 de gener de 2023, a Catalunya hi havia 1.528.323 persones més grans de 65 anys, el que representa una mica més del 19 % de la població. D'aquestes, 757.778, el 9,5 %, tenen més de 75 anys, i 99.368, l'1,2 %, més de 90 (IDESCAT).

1 Cabré, A. (2008). *La reproducció de les generacions catalanes 1856-1960*. Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible a: <https://ddd.uab.cat/record/36817>

2 Com a norma general, en aquest article sempre es faran servir dades oficials de la Generalitat de Catalunya (IDESCAT, Departament de Salut, notes de premsa del Govern...), en altres casos, s'indicarà la referència corresponent.

Com a conseqüència d'aquesta combinació de factors, l'índex d'envelliment (població de 65 anys i més per cada 100 habitants respecte dels menors de 15 anys) s'ha disparat i ha passat de 44,0 (1981) a 136,5 (2023). Cal dir que en les darreres quatre dècades el grup de població de 0-14 anys ha sofert molts canvis (immigració, natalitat...), per la qual cosa val la pena considerar l'índex de sobreenvelliment (població de 85 anys i més per cada 100 habitants de 65 anys i més). Aquest ha mantingut un augmentat continuat, i ha passat del 6,0 % el 1981 al 16,8 % el 2023.

Aquesta és una tendència que es preveu que s'acceleri en els pròxims anys. Segons l'IDESCAT, el percentatge de població amb edat superior als 65 anys pujarà fins a situar-se entre el 28 % i el 30 %, en funció de l'escenari, segons les projeccions 2020-2070. Ara bé, les xifres esmentades s'assolirien a partir del 2045-2050.

A nivell espanyol, d'acord amb les projeccions publicades per l'INE³ (2020), també es preveu que es mantingui la tendència. De fet, les seves projeccions apunten que la població amb 65 anys o més podria suposar el 31,4 % del total (el 2020 representaven el 19,6%). Per als més grans de 70 anys, es passaria del 14,4 % (2020) al 25 % (2050), i els de 80 anys i més augmentarien del 6 % (2020) a l'11,6 % (2050), sempre en l'àmbit de tot l'Estat. A partir d'aleshores, es preveu un lleuger descens, sobretot a causa dels canvis previstos en el comportament de la natalitat. Si analitzem les xifres de l'INE més detalladament, es preveu que el percentatge de persones més grans de 70 anys sobre el total de la població (el 2020 representava 14,4 %), augmenti fins el 25 % el 2050. Els més grans de 80 anys (6 % el 2020), augmentarien fins el 13 % el 2060. Per últim, els majors de 100 anys, que actualment representen tan sols el 0,03 % de la població, podrien augmentar fins el 0,43 % el 2070, multiplicant per 14 el seu pes.

Malgrat que les estimacions preveuen que a partir del 2050 aquesta tendència es reverteixi lentament, sembla evident que caldrà adaptar l'oferta de serveis sanitaris, especialment sociosanitaris —com també els d'atenció a la dependència—, a les necessitats dels grups de població en cada moment.

2. Envel·liment i increment de la morbiditat

L'estructura d'edat i sexe, l'envelliment de la població, però també la morbiditat, el nivell socioeconòmic, l'oferta de serveis, i relacionat amb elles la qualitat de vida i l'estat funcional,

3 Instituto Nacional de Estadística (2020). *Proyecciones de Población 2020-2070*. Disponible a: https://ine.es/prensa/pp_2020_2070.pdf

determinen la utilització de serveis i la despesa sanitària (Puig-Junoy, 2020⁴).

Si mirem, per exemple, la taxa estandarditzada de visites per 100 habitants a l'atenció primària, amb dades de 2019 (Departament de Salut), veiem que aquesta no depèn, només, del percentatge de població més gran de 65 (correlació $<0,25$). Per tant, són altres factors, com ara l'oferta sanitària, els estils de pràctica clínica o el percentatge de persones amb una doble cobertura — pública i privada — els que expliquen aquests canvis en la taxa. La regió de l'Alt Pirineu i l'Aran i la de Lleida tenen un menor percentatge de persones amb més de 65 anys que Barcelona ciutat. En el cas de les Terres de l'Ebre, és lleugerament superior. Però en els tres territoris la taxa estandarditzada de visites supera en més del 40 — % la de la capital catalana.

A partir dels 74 anys, però (gràfic 1 a la pàgina següent), sí que és clar que augmenta el nombre de visites per pacient, com s'observa a la columna % *pacients > 74 > 12 visites* (percentatge de pacients de més de 74 anys que han fet més de 12 visites l'any), tot i que en diferents intensitats en funció de la regió sanitària — Barcelona ciutat es manté amb un menor percentatge.

Aquesta casuística es repeteix si mirem les visites per pacient estandarditzades, on es torna a observar un menor nombre de visites a Barcelona ciutat. Així doncs, podem constatar que les diferències en el volum d'activitat entre territoris estan menys relacionades amb l'estructura d'edat de la població que amb la morbiditat atesa, o altres paràmetres com els que s'han citat a l'inici d'aquest epígraf.

Quan es van estudiar les correlacions entre aquestes variables, amb dades de 2016 (Departament de Salut) es va veure que, si bé el percentatge de persones més grans de 64 anys es podia relacionar amb una major utilització dels recursos d'atenció primària, aquesta relació era dèbil ($R^2=0,05$). Si, en canvi, s'utilitzava informació sobre la morbiditat i s'afegia a aquesta l'estructura d'edat, la relació s'intensificava ($R^2=0,29$).

Si es tenen en compte els factors socioeconòmics — un dels determinants de la morbiditat —, amb les mateixes dades de

2016, la correlació entre l'índex socioeconòmic (dissenyat per AQUAS⁵) i la taxa estandarditzada de visites és moderada ($R^2 = 0,30$). En un altre estudi, amb dades de 2018, s'analitza la relació entre la taxa de lumbàlgia i aquest índex socioeconòmic. S'observa una relació clara i positiva ($R^2=0,53$) entre els dos factors.

Així doncs, és la morbiditat atesa, i no l'envelliment com a fenomen aïllat, la que condiciona més l'ús de recursos sanitaris. El focus s'hauria de col·locar, doncs, en la prevenció i mitigació d'aquesta morbiditat.

De fet, el repte principal de cara al futur és millorar no només l'esperança de vida, sinó que l'esperança de vida sigui amb bona salut. Recordem el conegut "afegir anys a la vida, sí, però afegint vida als anys".

3. Recursos d'atenció intermèdia. Accessibilitat

L'oferta actual d'atenció intermèdia limita l'accessibilitat als recursos que precisen les persones grans. La hipòtesi és que aquesta deficiència queda absorbida, en part, pels hospitals d'aguts. En aquest sentit, pot ser interessant repassar les dades disponibles d'hospitalització d'aguts per trams d'edat en persones de 65 anys o més i el mateix per a les hospitalitzacions en centres sociosanitaris.

El 2012, les persones de 65 anys o més, que representaven aleshores el 17% de la població catalana, van acumular el 42,5% del total de les hospitalitzacions de l'any (Departament de Salut). La dada és relativament poc indicativa. Més enllà de mostrar que les hospitalitzacions en aquest grup d'edat són elevades, en no disposar del desglossament per subgrups d'edat i la morbiditat associada a aquests, no permet anar gaire més enllà.

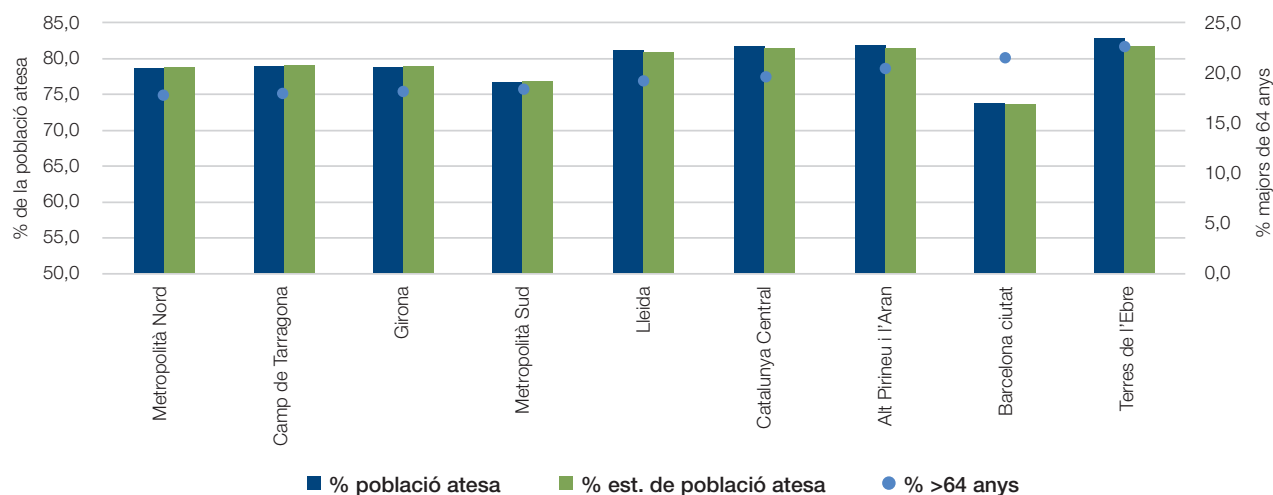
Com assenyala Argimon, l'any 2016 aquest percentatge — la població de més grans de 65 anys hospitalitzats en hospitals (encara avui anomenats) d'aguts — va ser del 67 %. Una quarta part tenien més de 80 anys, un de cada quatre tenia un diagnòstic de demència i un de cada 3 estava en el seu últim any de vida. Amb aquesta dada, podem aproximar-nos més a pressuposar una funció vicariant dels llits d'aguts, secundària a la insuficiència de places d'atenció intermèdia.

4 Puig-Junoy, J. i Oliva Moreno, J. (2020). *Envelliment demogràfic: Una amenaça per a la sostenibilitat del Sistema Nacional de Salut?* BSM-UPF. Disponible a: <https://www.bsm.upf.edu/ca/noticies/envelliment-demografic-una-amenaca-per-a-la-sostenibilitat-del-sistema-nacional-de-salut>

5 https://catsalut.gencat.cat/web/.content/minisite/catsalut/col·leccions/catsalut/informacio-economica/nou-model-assignacio-recursos-equipos-atencio-primaria/Nou_indicador_socioeconomic_AP.pdf

Gràfic 1. Visites i pacients a l'atenció primària per residència del pacient

Regió sanitària	Població	%>64 anys	%<15 anys	% població atesa	% est. de població atesa	Taxa de visites	Taxa est. de visites	Visites per pacient	% pacients>74 >12 visites
Lleida	362.850	19,2	15,2	81,1	80,9	739,7	733,0	9,1	51,0
Camp de Tarragona	607.999	18,0	16,2	78,8	78,9	617,2	628,3	7,8	46,7
Terres de l'Ebre	176.817	22,6	14,2	82,7	81,8	757,9	717,6	9,2	50,7
Girona	861.753	18,2	15,8	78,6	78,7	615,6	622,8	7,8	43,9
Catalunya Central	526.959	19,6	15,7	81,7	81,4	652,0	644,0	8,0	44,7
Alt Pirineu i Aran	67.277	20,5	13,9	81,9	81,5	777,7	752,9	9,5	53,9
BCN Metropolità Sud	1.370.709	18,4	15,4	76,6	76,7	548,6	554,6	7,2	40,6
BCN Metropolità Nord	1.986.032	17,8	15,9	78,6	78,9	571,7	583,3	7,3	41,7
BCN Ciutat	1.693.449	21,5	12,3	73,8	73,5	517,6	504,6	7,0	35,1
Catalunya	7.653.845	19,1	14,9	77,1	77,1	583,8	583,8	7,6	41,3

Visites per pacient estandarditzades 2019

Regió sanitària	Home	Dona	Total
Lleida	8,4	9,7	9,1
Camp de Tarragona	7,5	8,4	8,0
Terres de l'Ebre	8,3	9,2	8,8
Girona	7,6	8,2	7,9
Catalunya Central	7,5	8,3	7,9
Alt Pirineu i l'Aran	8,6	9,8	9,2
Metropolità Sud	6,8	7,6	7,2
Metropolità Nord	7,0	7,8	7,4
Barcelona ciutat	6,6	7,1	6,9
Catalunya	7,2	7,9	7,6

Font: Informes breus. Número 41: Atenció primària 2019. Territori. Departament de Salut (Juny 2020).

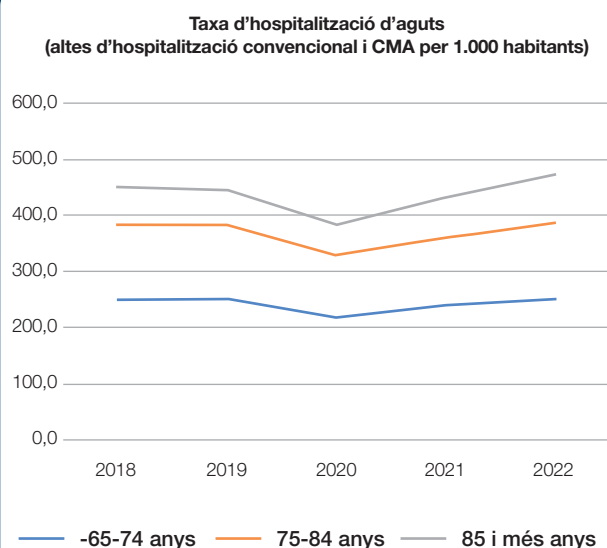
A partir de 2018 (Departament de Salut), podem analitzar conjuntament, per trams d'edat, les taxes d'hospitalització d'aguts i d'hospitalització sociosanitària (gràfics 2 i 3).

En primer lloc, observem un comportament estable en el temps, amb un increment de les taxes en les edats més elevades. L'any 2020, la tendència cau a causa de l'efecte COVID-19, que s'observa sobretot en les persones de 75 anys i més (no tant en els de 65 a 74 anys).

Observem que l'evolució de la taxa d'hospitalització, entre 2018 i 2022, per als de 75 a 84 anys en relació amb la dels de 85 anys i més, segueix una trajectòria força paral·lela en el temps i més pròxima en el cas de la taxa d'hospitalització d'aguts (gràfic 2) que en la d'hospitalització sociosanitària (gràfic 3), que s'aproxima més a la franja d'edat de 65 a 74 anys.

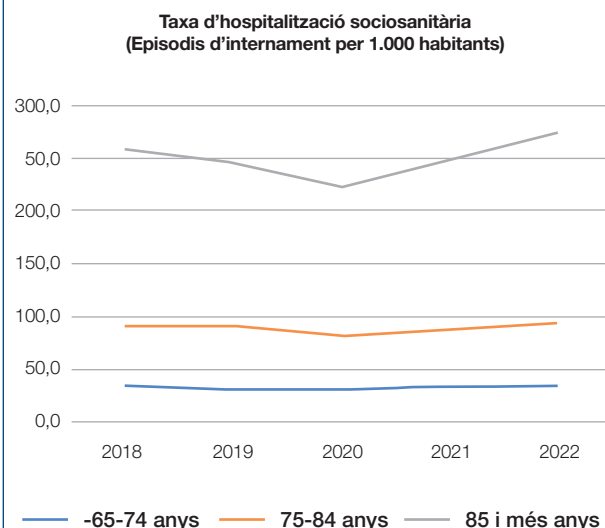
Si bé el grup de 85 anys i més, és més reduït, la seva morbiditat i dependència són més elevades. Tenint en compte, a més a més, que en el cas del sociosanitari no parlem d'estades curtes, sinó d'episodis de durada força més llarga, proposem discutir si aquest grup d'edat satura l'ocupació de places sociosanità-

**Gràfic 2. Taxa d'hospitalització d'aguts.
Període 2018-2022**

Font: taxa d'hospitalització d'aguts. CMBD. Àrea Sistemes d'Informació. Servei Català de la Salut.

**Gràfic 3. Taxa d'hospitalització sociosanitària.
Període 2018-2022**

Font: taxa d'hospitalització d'aguts. CMBD. Àrea Sistemes d'Informació. Servei Català de la Salut.

ries disponibles, precisament perquè el nombre és insuficient. Situació coherent, d'altra banda, amb l'elevada taxa d'hospitalització d'aguts, especialment en els trams de 75 a 84 anys i de 85 anys i més, que estarien ocupant, en bona part de forma inadequada, els llits d'aguts.

La pregunta que cal fer-se és, però, si tot acaba amb l'adequació dels recursos d'hospitalització intermèdia⁶. I, per descomptat, també el rol de l'atenció integrada, social i sanitària, domiciliària. Podem discutir si aquesta pot considerar-se, dit en termes col·loquials, "la pantalla següent" als reptes que hem plantejat. De tota manera, res hauria d'impedir abordar en paral·

6 A Suècia, per exemple, els hospitals, quan han de donar una alta a una persona ingressada en un llit d'atenció intermèdia, ho comuniquen a l'ajuntament d'on viu la persona gran en qüestió. La municipalitat disposa de tres dies per garantir un dispositiu social i sanitari d'atenció integrada a domicili. Si, per la raó que sigui, l'ajuntament no respon, a partir d'aquell moment, el sobrecost de l'atenció intermèdia hospitalària prestada a la persona que hauria d'haver sortit d'alta, l'assumeix el pressupost municipal. L'exemple ens permet deixar oberts, com a temes de discussió, la descentralització de serveis d'acord amb el principi de subsidiarietat i la importància dels sistemes de pagament per aconseguir fer efectius els objectius de les polítiques de salut.

l'el·lecció de la reordenació de l'atenció intermèdia i la domiciliària, al ritme que el pressupost i d'altres condicionants permetessin.

4. Assegurament sanitari privat i envelliment

L'assegurament sanitari privat a Catalunya —*de facto* podem parlar de doble assegurament— no ha parat de créixer en els últims anys, d'acord amb la informació facilitada per les entitats d'assegurança lliure de Catalunya, publicada a la Memòria del 2021 (Departament de Salut⁷), com es pot veure en el gràfic 4.

Segons aquesta font, l'any 2021, 2.557.346 persones (el 33 % de la població) van disposar d'una assegurança privada de salut a Catalunya. Xifra que representa un augment del 3,1 % respecte del total de la població assegurada l'any anterior. El total d'ingressos per primes declarades de totes les entitats que ofereixen algun tipus d'assegurança en el ram de salut ha estat de 2.069,0 milions d'euros (gràfic 5).

⁷ Departament de Salut (2022). *Entitats d'assegurança lliure. Memòria 2021*. Disponible a: <https://salutweb.gencat.cat/ca/el-departament/estadistiques-sanitaries/dades-de-salut-i-serveis-sanitaris/entitats-dasseguranca-lliure/index.html>

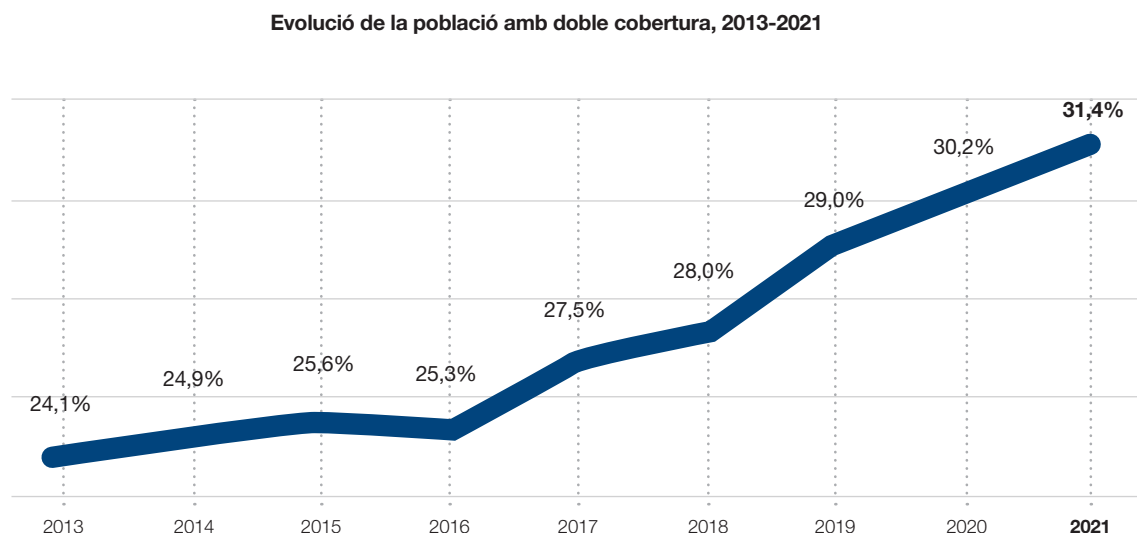
Tot sembla indicar que la dificultat d'accés al sistema sanitari públic és un factor determinant de l'increment observat, en especial en els últims anys.

No cal dir que la pretensió d'aquest article no passa per l'anàlisi del sector assegurador privat. Esmentarem, però, alguns aspectes que poden incidir més en el sector gent gran.

El sector de provisió privat no es pot dir que hagi desenvolupat una oferta de centres i serveis d'atenció intermèdia. D'altra banda —com es veu en el gràfic 6—, entre les persones de 65 anys i més, hi ha una caiguda d'assegurats i el 22,0 % del total són persones d'aquest grup d'edat (4,3 % de la població total, 2021). En aquest context, l'esperable és una certa “descompressió” en l'atenció d'una part de la morbiditat d'aquest grup, difícil d'avaluar en termes de contribució a la millora de la necessitat d'atenció.

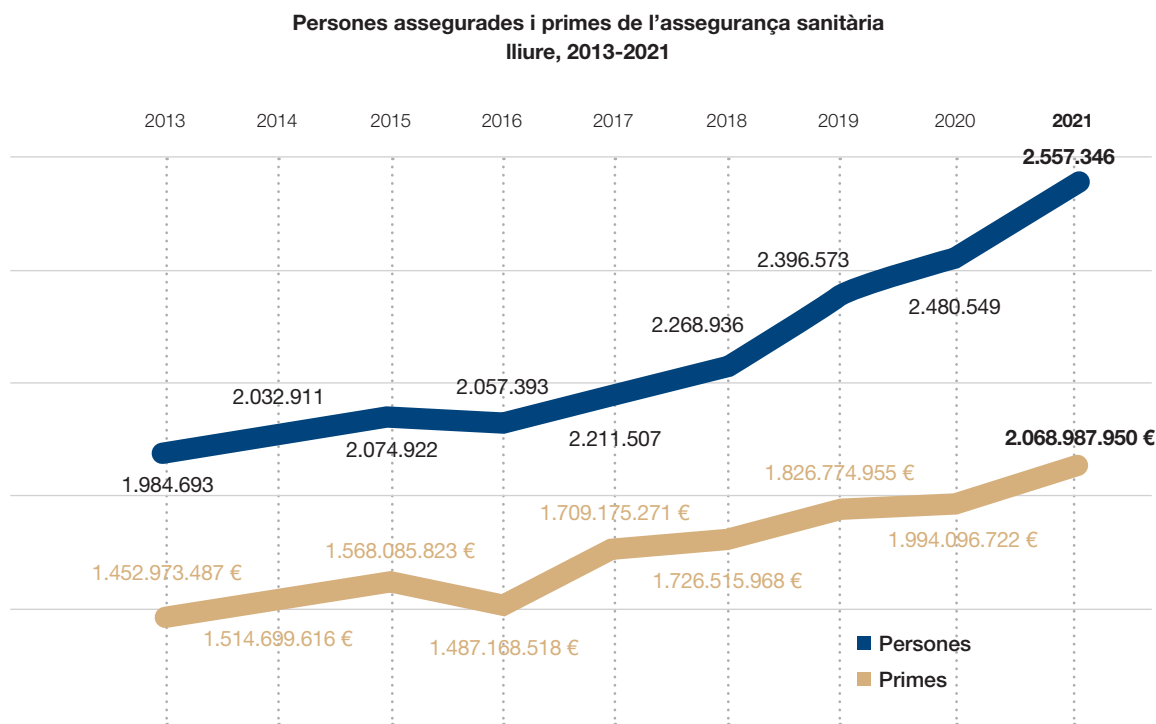
Pel que fa a com pot evolucionar l'assegurament privat de salut en les persones de 65 anys i més en el futur, es poden fer diverses hipòtesis. Totes depenen de variables força incertes. És complex preveure la capacitat futura del sistema sanitari públic de reordenar i reconvertir el seu dispositiu per atendre

Gràfic 4. Evolució de la població amb doble cobertura. Període 2013-2021

Font: entitats d'assegurança sanitària lliure de Catalunya, 2021.

Gràfic 5. Persones assegurades i primes de l'assegurança sanitària lliure. Període 2013-2021

Font: entitats d'assegurança sanitària lliure de Catalunya, 2021.

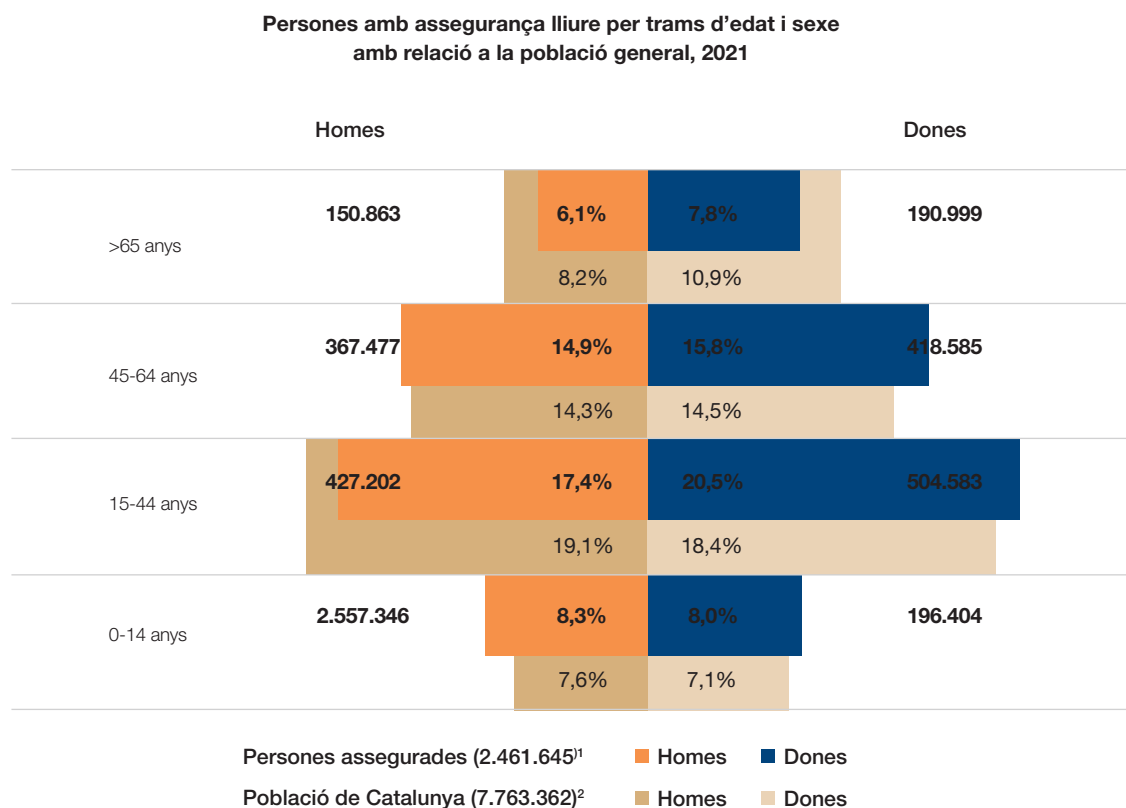
abans, millor i en el recurs adequat, les persones grans amb la càrrega de morbiditat corresponent. Encara més establir en quina mesura aquesta resposta pot determinar una opció d'assegurament privat que, no cal dir, respon també a altres variables com, per citar-ne alguna, la distribució de la riquesa relativa per trams d'edat.

La situació en el camp de l'assegurament privat de la dependència no resulta tampoc fàcil d'abordar, pensant en quin és el seu futur. Deixant de banda com poden influir els diferents elements estructurals i les dinàmiques característiques del sector assegurador i dels seus reguladors, està clar que, per ara, els resultats són minsos. Mirant de ser pràctics, ens limitarem a fer quatre apunts per a la reflexió que trobem prou eloqüents per preveure el futur immediat de l'assegurança de dependència. Molts dels que han treballat en l'estudi d'aquest producte, en algun moment o altre, han apuntat cap a algun tipus de col·laboració, de complementarietat, de suma d'esforços entre els sectors públic i privat. Ara com ara, però, ni acaba d'estar clara

la manera de fer-ho, ni els resultats obtinguts en els escassos intents conviden a l'optimisme. Als Estats Units, malgrat que el sistema de cobertura de la dependència, formalment, és públic, a l'hora de la veritat acaba cobrint, fonamentalment, persones amb rendes molt baixes. De manera que el gruix de la població ha de recórrer a l'assegurança privada. A la Unió Europea, la preocupació per a la sostenibilitat dels sistemes públics ha donat lloc a múltiples recomanacions que –pretenen impactar també– en aquest àmbit. Un estudi de la Comissió Europea (2018⁸) assenyalava la necessitat de recopilar més dades per tal de poder analitzar amb més profunditat com equilibrar tot el sistema. Aposten per l'increment de l'esperança de vida en bona salut mitjançant l'atenció primària, sense més

8 Comissió Europea (2018). *The 2018 Ageing report: Economic and budgetary projections for the 28 EU Members States (2016-2070)*. Brussel·les: Comissió Europea. Disponible a: https://ecconomy-finance.ec.europa.eu/publications/2018-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2016-2070_en

Gràfic 6. Persones amb assegurança lliure per trams d'edat i sexe amb relació a la població general, 2021

Font: entitats d'assegurança sanitària lliure de Catalunya, 2021.

especificacions, per disminuir el cost de les prestacions econòmiques i els serveis d'atenció a la dependència (a banda de reduir la despesa sanitària). Aquest document no aprofundeix en la complementarietat de l'assegurament privat, amb les polítiques públiques de cobertura de la dependència.

A risc de ser injustos —perquè només en reproduïrem l'últim paràgraf— amb un article molt recomanable de Codorniu (2019)⁹, aquest acaba dient:

“Donada la importància assistencial i econòmica del sistema d'atenció a la dependència, es proposa tornar a repensar la

⁹ Codorniu, J. M. (2019). “Sostenibilidad del sistema de atención a la dependencia”. *Papeles de Economía Española*, (161), 164-241. Funcas.es. Disponible a: https://www.funcas.es/wp-content/uploads/Migracion/Articulos/FUNCAS_PEE/161art12.pdf

seva consideració com a branca específica de protecció social. Això contribuiria a millorar l'eficiència i eficàcia de la despesa pública en conjunt.” Finalment, direm que, fins al 2020, a Espanya, s'havien contractat, només, 65.743 pòlisses privades d'assegurança de dependència (Acosta, 2021¹⁰).

5. Atenció a la dependència

L'increment de la dependència (pèrdua d'autonomia personal), associat a l'increment de la comorbiditat i la cronicitat, afegeix la necessitat d'atenció social a les persones afectades per aquesta contingència: la necessitat d'accedir a un recurs social substitutiu de la llar per poder realitzar les activitats de

¹⁰ Acosta, M. (2021). *El seguro de vida y dependencia para los mayores*. Instituto Santalucía. Disponible a: <https://institutosantalucia.es/wp-content/uploads/2022/03/13-el-seguro-de-vida.pdf>

la vida quotidiana, amb l'atenció sanitària degudament integrada.

6. Finançament de la dependència

Tal com succeeix en el cas del sistema de salut, les dificultats d'accés al sistema d'atenció a la dependència són remarcables, i afecten —unes més que d'altres, però— totes les prestacions ofertes: les econòmiques, les d'atenció domiciliària i les d'atenció residencial. Si la insuficiència financera és una característica adquirida i creixent en el cas del sistema de salut, en el de l'atenció a la dependència és congènita: quan va néixer, no portava cap “pa sota el braç”!

Catalunya, doncs, s'enfronta a reptes notables en l'atenció a les persones grans dependents. Durant el temps transcorregut des de l'entrada en vigor de la Llei d'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència (LAPAD), d'ara endavant Llei de la dependència, a Catalunya, la manca de recursos ha esdevingut un problema crònic. El volum de les llistes d'espera per accedir a les prestacions n'és la conseqüència més visible.

El Govern de la Generalitat denuncia, amb raó, aquest infrafinançament crònic per part de l'Estat espanyol. L'aportació de l'Estat hauria de ser igual a la de la Generalitat, però la del Govern català sempre acaba sent substancialment superior. Algunes veus assenyalen, però, un fet igualment cert: altres comunitats autònomes es troben en la mateixa situació que Catalunya respecte a l'Estat, però presenten millors resultats. És a dir, Catalunya és la comunitat autònoma que aporta més recursos. Ara bé, tenint en compte el volum de població, això canvia, i aquest lideratge es perd.

De la sostenibilitat del sistema d'atenció a la dependència en depèn el benestar de moltes persones grans i dels seus familiars. I, indirectament, de tota la població, en la mesura que, més enllà de constituir una despesa, s'ha de veure com un sector amb capacitat de generar ocupació.

7. Llistes d'espera

Tal com hem vist, la manca de finançament és un clar condicionant de la qualitat del servei d'atenció a la dependència. A Catalunya, el principal exponent d'aquest problema són les llistes d'espera. Primerament, per poder optar a l'ajut (econòmic o altres recursos), cal una valoració del grau de dependència. Aquesta valoració es caracteritza per tenir una llarga cua

d'espera, amb més de 60.000 persones pendents d'obtenir-la a Catalunya.

Un cop s'ha rebut la valoració i el PIA (pla individual d'atenció¹¹), si aquesta en reconeix el dret, es pot accedir a una prestació o servei. El problema és que en molts d'aquests casos es torna a entrar en una altra llista d'espera: el març de 2021, la llista d'espera per rebre serveis d'atenció residencial finançats amb fons públics incloïa 17.543¹² persones.

A partir de 2021, en el context del Pla de xoc en dependència 2021-2023, impulsat pel Govern espanyol, s'ha fet un esforç per millorar la situació, ja que de fet Catalunya se situava a la cua d'Espanya en alguns aspectes. Aquest esforç ha portat a millores en diversos indicadors, però encara queda molta feina per fer. Des de 2021, s'ha aconseguit reduir el nombre de persones pendents de valoració de grau i de PIA en 8.772 persones (-11,2 %) i, fins a finals de 2022, el temps d'espera de resolució de les valoracions ha passat de 613 a 295 dies a Catalunya, una reducció força superior a la mitjana de l'Estat, que ha passat de 471 a 344 (Departament de Drets Socials, 2023¹³ i Observatori de la Dependència, 2023¹⁴).

De tota manera, però, entre desembre de 2021 i novembre de 2022 van morir en llista d'espera per a l'avaluació de la dependència un total de 13.801 persones, segons dades del XXI-II Dictamen de l'Observatori de la Dependència (2023). Aquest mateix informe destaca que Catalunya encara trigaria uns 8 anys a atendre la totalitat de persones que estan en llista d'espera pendents d'avaluació, 69.770 en total. La taxa dels “limbs de la dependència” (percentatge de persones que ja tenen reconegut un grau de dependència i tenen dret a prestació o servei però encara no l'han rebut) arriba al 27 %, molt per

11 Determina les modalitats d'intervenció més adients a les necessitats de les persones en situació de dependència pel que fa als serveis i les prestacions econòmiques previstes a la resolució per al seu grau i nivell/o grau.

12 <https://diarideladiscapacitat.cat/la-generalitat-allibera-1-753-places-de-residencies-de-gent-gran-reservades-per-la-covid-per-reduir-la-llista-despera/>

13 Departament de Drets Socials (2023). Catalunya redueix l'espera per accedir a serveis i prestacions per a persones amb dependència. Nota de Premsa. Disponible a: <https://govern.cat/salaprensa/notes-premsa/474662/catalunya-redueix-l-espera-per-accedir-a-serveis-i-prestacions-per-a-persones-amb-dependencia>

14 Observatori de la Dependència (2023). XXIII Dictamen del Observatori de la Dependència. Disponible a: <https://directoresociales.com/xxiii-dictamen-del-observatorio-de-la-dependencia/>

sobre de les xifres que presenten comunitats com Castella i Lleó, Aragó, Cantàbria i Castella-la Manxa, inferiors al 5 %.

8. Impacte de la pandèmia

El 2020, l'arribada de la pandèmia provocada per la COVID-19, a banda de posar en relleu múltiples dèficits de l'atenció integrada social i sanitària, va fer patent la insuficiència financera ja apuntada. Res que sigui nou. La COVID-19 simplement va aflo-
rar a la llum pública, amb tota la cruesa, les deficiències conegudes portes endins.

A partir de l'esclat de la pandèmia, i fins al mes de setembre de 2021, sobre un total de 34.491 casos de COVID-19 que vivien en residències, van morir 9.173 persones (AQUAS). El nombre de casos total de catalans d'entre 70 i 79 anys infectats per COVID-19, en aquest període, va ser de 51.399, dels quals van morir 4.208 persones. Pel que fa als més grans de 80 anys, es van produir 62.863 casos, 16.697 dels quals van perdre la vida.

Així doncs, els morts per COVID-19 en residències van suposar el 26,6 % dels que van contraure la malaltia. Per al total de més grans de 80 anys de Catalunya, va ser idèntic: 26,6 %. Per ajustar aquest percentatge, caldria considerar la proporció de menors de 80 anys ingressats en residències, en el període considerat. De ben segur que n'hi havia, però per la nostra experiència estimem que la xifra no devia ser significativa.

Per tant, no hem trobat una diferència significativa entre l'impacte de la COVID-19 en persones grans i/o amb dependència en funció de si estaven o no en una residència, un cop havien contret la malaltia. El que sí que es podria adduir és que el percentatge de casos i de morts en residències suposa una proporció important, superior al 50 %. La raó, però, probablement té més a veure amb l'elevada quantitat de persones que viu i/o treballa en una residència. Aquest fet incrementa la infecció i contagi, si ho comparem amb la gent que vivia fora de les residències, normalment en unitats familiars de poques persones, que facilitaven "l'aïllament". La situació —que, com s'ha apuntat, no va sorprendre els coneixedors del sector—, atès l'estat d'ànim col·lectiu, i el tractament, no sempre encertat, que en van fer alguns mitjans de comunicació, més que informar, va crear una alarma social remarcable¹⁵.

15 Més enllà dels casos reals de mala praxi a diverses residències, que hi van ser, i van contribuir a l'agreujament de la situació, el pes excessiu del "grogisme" en els mitjans i la crisi de reputació que va afectar el sector i els seus professionals, a efectes pràctics, no hi va ajudar en absolut. Al contrari.

Es va oblidar que les residències són recursos socials que mai han estat concebuts com a centres sanitaris i que la responsabilitat sobre la salut de qualsevol ciutadà, de qualsevol persona gran també, visqui a casa o en una residència substitutiva de la llar, correspon al sistema públic de salut. Les conseqüències greus del dèficit de professionals sanitaris, que hauria hagut de garantir el sistema de salut, treballant de forma integrada amb els professionals del sector social, es van acabar imputant a aquests últims. El fet que moltes residències, per pal·liar aquesta deficiència, acabessin contractant professionals del sector salut —moltes ja els tenien, amb major o menor presència, sense estar-hi obligades—, va acabar generant més confusió, sobre la naturalesa social d'aquests centres.

Ja aleshores es va començar a parlar de la necessitat de debatre sobre el model residencial que Catalunya ha de tenir en el segle XXI. A la pràctica, poc s'ha avançat. Fer-ho implicaria canvis importants en el sector salut, especialment en l'atenció primària de salut i en el treball sociosanitari integrat. A les residències i a la llar. Per ara, els avenços —també en el finançament, no només en el model— han estat clarament insuficients i aquest és un paràmetre que convindria poder monitorar, a partir de disposar d'informació fidedigna i transparent.

9. A manera de cloenda. Temes de discussió

- **La pràctica totalitat de les variables analitzades** (envelliment creixent de la població, índex de sobreenvelliment, morbiditat i edat, utilització de serveis sanitaris, sociosanitaris i d'atenció a la dependència, trams d'edat predominants en les llistes d'espera per avaluació de la dependència i per accedir a una residència...) tendeixen a indicar que és més propi —o ho serà aviat— relacionar l'envelliment i el seu impacte en els serveis de salut i socials amb les persones de 75 anys i més, que no pas amb les de 65 anys i més.
- **El que determina l'increment del consum de recursos sanitaris** no és l'envelliment en si mateix, és la morbiditat i, en termes generals, l'increment d'aquesta amb l'edat, i la resposta assistencial que se li doni. De manera que, com més envellida és una població, més morbiditat absoluta presenta.
- **Si bé el percentatge de persones més grans de 64 anys** es pot relacionar amb una major utilització dels recursos d'atenció primària, aquesta relació és dèbil. En canvi, utilitzant informació sobre la morbiditat i afegint-hi a aquesta l'estructura d'edat i el nivell social, la relació s'intensifica.

- **En la mesura que és la morbiditat atesa, i no l'envelliment** com a fenomen aïllat, la que condiciona més l'ús de recursos sanitaris, l'objectiu de qualsevol intent de reordenar adequadament l'oferta de serveis de salut hauria d'incidir en la prevenció i mitigació d'aquesta morbiditat. Cal millorar no només l'esperança de vida, sinó l'esperança de vida amb bona salut, lliure de discapacitat.

- **L'oferta actual d'atenció intermèdia limita l'accessibilitat** als recursos que precisen les persones grans. Malgrat que el nombre de persones més grans de 85 anys és més reduït —dins del total dels més grans de 64 anys i més—, l'elevada morbiditat i dependència d'aquest grup satura l'ocupació de places sociosanitàries disponibles, el que indica que el nombre actual és insuficient.

- **L'elevada taxa d'hospitalització d'aguts entre les persones de 65 anys i més**, especialment en els trams de 75 a 84 anys i de 85 anys i més —molts d'ells amb diagnòstic de demència i molts en el seu últim any de vida—, corrobora la conclusió anterior. Estarien ocupant, en bona part de forma inadequada, llits d'aguts, per manca de places d'atenció intermèdia.

- **Cal adaptar l'oferta de serveis sociosanitaris a les necessitats dels grups de població** que els precisen, sense limitar-se als de nova creació. La discussió sobre la reconversió de recursos hospitalaris a recursos d'atenció intermèdia, és una assignatura —difícil, però— pendent. Més quan, *de facto*, molts hospitals comencen a tenir "unitats de cures intermèdies", sovint informals i no específicament dissenyades amb aquesta finalitat, amb els problemes que això comporta.

- **La reforma i reconversió dels dispositius sanitaris i socials hauria d'arribar a l'atenció domiciliària** integrada, social i sanitària. Es tracta de prioritzar viure a casa abans que viure en recursos alternatius a la llar.

- **Entre les persones de 65 anys i més, el percentatge d'assegurats** cau respecte als trams d'edat anteriors. Atès que, per altra banda, el sector de provisió privat no es pot dir que disposi d'una oferta de centres i serveis d'atenció intermèdia, podem pressuposar una certa "descompressió" en l'atenció d'una part de la morbiditat d'aquest grup, difícil d'avaluar.

- **L'infrafinançament públic dels serveis d'atenció a la dependència**, unit a l'evidència que les condicions per pro-

muire un **assegurament privat** per a aquesta contingència no es donen (fins al 2020, a Espanya, s'havien contractat 65.743 pòlisses privades d'assegurança de dependència), no conviden a l'optimisme.

- **Aquest infrafinançament**, tot i que és causat per molts factors, es caracteritza per una constant manca de recursos aportats per part del Govern espanyol a totes les comunitats autònomes. Cal remarcar, però, que Catalunya presenta en molts casos dades pitjors que altres comunitats.

- **Les llistes d'espera són l'evidència més clara de la manca de finançament**. El 2023, hi havia 69.770 persones pendents d'avaluació i, malgrat que aquesta llista s'ha reduït des de 2021, Catalunya encara trigaria uns 8 anys a atendre a totes les persones.

- **L'impacte de la pandèmia va mostrar, de la forma més crua, les mancances del nostre sistema d'atenció a la gent gran i/o amb dependència**. L'oferta sanitària de les residències (que no estaven obligades a tenir) no va ser suficient, però tampoc la dels centres sanitaris. Aquest fet hauria d'haver portat a repensar el model residencial.

- **Les deficiències en la integració sociosanitària**, tant en els recursos d'atenció intermèdia com, especialment, la dels recursos sanitaris en el sector residencial, completen una fotografia que ens interpel·la a tots i que s'hauria de traduir en línies clares de reforma, millora i canvi dels dispositius sanitaris (atenció primària/domiciliària i hospitalària d'aguts), sociosanitaris (atenció intermèdia) i socials (residències/atenció domiciliària).

- **Més enllà de les necessitats de reforma, reconversió de recursos i inversió**, les autoritats sanitàries i socials, haurien de millorar els sistemes de finançament i de pagament a proveïdors, de manera que incentivin un determinat ús, més adequat, de tots els dispositius disponibles, d'acord amb un model sanitari sòlid, clar i acordat.

- **L'autonomia fiscal i la capacitat de presa de decisions sobre els recursos generats a Catalunya** (les últimes estimacions ens parlen de 22.000ME de dèficit fiscal) són essencials —més enllà d'impulsar la competitivitat de la nostra economia—, per millorar la qualitat de vida dels ciutadans, el que no és incompatible amb mantenir un equilibri i una col·laboració *raonable* amb altres comunitats, en termes de solidaritat ter-

ritorial. Només amb un finançament adequat es pot oferir un servei de qualitat, que garanteixi els drets de tots els ciutadans. (Casas *et al.*, 2023¹⁶).

- **Sense recursos no es poden oferir els serveis de salut i socials adequats a les persones grans. Però sense un model clar i capacitat de decisió política i executiva, per desenvolupar-lo, tampoc, per més recursos que hi hagi.**

10. Remarca final

Les lleis de transparència permeten sol·licitar qualsevol paquet de dades —més que no pas informació— però és carregós obtenir-les. Les dades hi són, però no es difonen d'ofici. Parlem d'àmbits i de finalitats diferents. En aquest sentit, recomanem recuperar aquelles fonts d'informació, actualitzades i adaptades a l'evolució del sistema de salut i social. Pensem, entre d'altres, en la realització d'estudis i treballs de recerca que permetin avançar i millorar. ■

¹⁶ Casas, J.B. *et al.* (2023). *Manifest. Cal gestionar els recursos propis per millorar el benestar i la competitivitat de Catalunya*. Disponible a: https://www.ara.cat/economia/comptes-publics/clam-l-infr finan- cament-pib-capita-catala-creix-l-espanyol_1_4622953.html

ALZHEIMER

I ALTRES DEMÈNCIES: PRESENT, FUTUR, REPTES I OPORTUNITATS

Adelina Comas-Herrera

Investigadora al Care Policy and Evaluation Centre, London School of Economics and Political Science.
Directora del Global Observatory of Long of Term-Care

Resum

La demència és una síndrome causada per una col·lecció de malalties progressives que comporten un declivi en el funcionament del cervell. A Catalunya s'ha estimat que hi havia al voltant de 93.000 persones amb demència l'any 2020. L'objectiu d'aquest article és fer un repàs de les implicacions de la demència per a les polítiques públiques i del rol que l'evidència econòmica té, i pot tenir, per donar suport a la presa de decisions.

1. Introducció

La demència és una síndrome causada per una col·lecció de malalties progressives que comporten un declivi en el funcionament del cervell. El tipus més comú és la malaltia d'Alzheimer, que es calcula que representa entre un 60 i 70 % dels casos, seguit per la demència vascular¹. A Catalunya s'ha estimat que hi havia al voltant de 93.000 persones amb demència l'any 2020². A mesura que continua envellint la població, s'estima que el nombre de persones amb demència creixerà en un 74 %

a Europa entre el 2019 i el 2050³. En les fases més avançades, les persones que tenen demències requereixen molta cura i suport d'altres persones, i això representa costos molt substancials, una gran part dels quals queda fora dels sistemes de protecció social⁴.

En aquest article faig un repàs de les implicacions de la demència per a les polítiques públiques i del rol que l'evidència econòmica té, i pot tenir, per donar suport a la presa de decisions.

2. Polítiques públiques i demència: un problema complex

Pel que fa a les polítiques públiques, la demència és un exemple clar del que es considera un problema complex⁵, ja que els seus

¹ Prince, M., Knapp, M., Guerchet, M. et al. (2014). *Dementia UK: second edition - overview*. Alzheimer's Society.

² https://scientiasalut.gencat.cat/bitstream/handle/11351/9279/pla_atencio_sanitaria_persones_deteriorament_cognitiu_lleu_demencia_catalunya_plademcat_estat_situacio_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y

³ GBD (2022). "Dementia Forecasting Collaborators. Estimation of the global prevalence of dementia in 2019 and forecasted prevalence in 2050: an analysis for the Global Burden of Disease Study 2019". *Lancet Public Health*. 7(2):e105-e125.

⁴ Jönsson, L., Tate, A., Frisell, O. i Wimo, A. (2023). "The Costs of Dementia in Europe: An Updated Review and Meta-analysis". *Pharmacoeconomics*. 41(1):59-75.

⁵ Glouberman, S. i Zimmerman, B. (2002). "Complicated and Complex Systems: What Would Successful Reform of Medicare Look Like?". *Commission on the Future of Health Care in Canada*. Discussion paper, núm. 8.

impactes són múltiples i interdependents, i recauen en diverses estructures públiques, tant horitzontalment (ministeris de salut, drets socials, protecció social, habitatge o treball), com verticalment (entitats locals, regionals i nacionals).

La demència afecta la capacitat de les persones de viure de manera independent, de tenir cura d'elles mateixes, de protegir-se de riscos, de participar en activitats socials, de continuar al mercat laboral, de controlar les finances personals, i sovint les persones amb demència tenen experiències de discriminació i estigma.⁶

Les persones properes, sobretot familiars, també en viuen l'impacte; a mesura que avancen les demències assumeixen el rol de cuidadores, i sobretot si és difícil accedir a suport formal, molt sovint durant moltes hores, dia i nit, i amb repercussions molt importants en la seva salut i benestar⁷ i, per a les persones cuidadores en edat laboral, també hi ha penalitzacions econòmiques a llarg termini si deixen de treballar o redueixen les seves hores de treball⁸. Per a la resta de la societat, tenir un gran nombre de persones amb demència té implicacions com ara la necessitat de tenir un sistema de salut i cures que pugui fer possible l'accés a diagnòstic, tractament i cures, entorns i sistemes de salut que afavoreixin l'envelliment saludable i permetin a la població minimitzar el risc de desenvolupar demència, així com poder fer front a despeses socials i pèrdues de recursos fiscals que comporten les pensions d'invalidesa i les pèrdues de productivitat quan part de la població redueix o deixa la seva implicació laboral per causa directa o indirecta de la demència.

3. Quines polítiques necessitem fer per donar resposta a la demència

Els impactes múltiples de la demència fan que les polítiques per donar-hi resposta abastin diverses àrees de responsabilitat, aquesta llista recull les àrees identificades per l'Organització Mundial de la Salut en les seves recomanacions per a plans d'acció sobre demència⁹.

⁶ Alzheimer's Disease International (2019). *World Alzheimer Report 2019: Attitudes to Dementia*. Alzheimer's Disease International.

⁷ Wiegmann, H., Speller, S., Verhaert, L.M., Schirra-Weirich, L. i Wolf-Ostermann, K. (2021). "Psychosocial interventions to support the mental health of informal caregivers of persons living with dementia - a systematic literature review". *BMC Geriatr.* 1;21(1):94.

⁸ Korfhage, T. i Fischer, B. (2023). Long-Run Consequences of Informal Elderly Care and Implications of Public Long-Term Care Insurance. *IZA Discussion Paper*. No. 16124.

⁹ <https://www.who.int/publications/i/item/9789241514132>

- Polítiques per finançar o incentivar recerca en prevenció, cures i tractament de símptomes.
- Polítiques per promoure i facilitar l'adopció de conductes i accions per reduir el risc de demència entre la població.
- Reformes i preparació dels sistemes de salut, cures i serveis socials per donar resposta a l'augment previsible en els nombres de persones amb demència.
- Creació de la legislació necessària per garantir la protecció dels drets de les persones amb demència i cuidadores familiars, i per facilitar les voluntats anticipades.
- Mecanismes per compartir els riscs financers del cost de tractament, cures i suport molt elevat que comporta la demència.
- Mecanismes per reduir el risc que persones en edat laboral deixin de participar en el mercat laboral pel seu paper com a cuidadores de familiars amb demència.
- Promoure suport tecnològic per a la prevenció, detecció, cures i suport.
- Campanyes per reduir l'estigma que comporta la demència i promoure la inclusió social de persones amb demència i cuidadores.

4. El paper de l'evidència econòmica en la formació de polítiques de demència

El paper de l'economista aplicat se sol veure de dues maneres, des de governs (locals, nacionals...), amb algunes excepcions, sovint ens veuen com els professionals que podem dir-los on es pot estalviar sense fer gaire mal.

D'altra banda, els grups que representen les persones afectades per la demència ens solen demanar que fem estimacions dels costos tan elevats que té la demència, per demostrar que és un problema molt gros que mereix més atenció política i més recursos públics. Les companyies farmacèutiques tenen un incentiu semblant: si la demència (i especialment l'Alzheimer) és una malaltia molt cara, una bona manera d'atreure finançament públic, o condicions reguladores favorables que els puguin ajudar a desenvolupar i després tenir un mercat per als seus productes, és mostrar que els seus descobriments potencialment podrien generar un gran estalvi per a la societat.

Hi ha una frase d'Alan Williams que comenta aquest rol en què molts economistes que treballem en aquesta àrea ens trobem:

"... there is an unfortunate tendency to treat economists as if they were just cost-accountants and to limit their role accordingly. We

must blame ourselves, at least in part, because our initial point of entry into many policy discussions has been to pose the question 'but what will it cost'?" Alan Williams, 1987, p. 44¹⁰.

No és sorprenent que, mirant la producció d'estudis econòmics sobre demència, trobem que una gran part de l'esforç s'ha centrat en l'estimació de costos, molt sovint amb finançament directe o indirecte (a través de grups de pressió) de la indústria farmacèutica.

Aquesta literatura ens confirma que els costos són molt elevats; en l'àmbit mundial s'ha estimat que el 2019 la demència costava 1.313 bilions de dòlars (EUA) anuals¹¹. Els estudis d'aquest tipus sovint utilitzen metodologies diferents (sobretot pel que fa a la inclusió o no, i valoració del suport que donen familiars¹²), en part, perquè responen a preguntes diferents, per exemple:

- Quins són els costos de la demència per al sistema de salut?
- Quant costa la demència al sector públic (incloent-hi els costos de salut, cures i suport per a la vida diària, prestacions econòmiques, etcètera)?
- Quin impacte econòmic té la demència per a les persones que hi estan directament o indirectament afectades (per exemple, estimació dels costos al llarg de la vida)?
- Quins són els costos de la demència per a la societat.
- Quins costos es poden estalviar amb nous tractaments o estratègies de prevenció?
- Quin és l'impacte de la demència en la producció econòmica?
- Quin és l'impacte dels costos de la demència en els diversos grups de la població i en l'amplificació d'altres desigualtats?

Aquests estudis, sobretot quan estan fets amb dades individuals sobre la utilització de serveis i cures familiars per part de diferents grups (per exemple, persones que viuen en domicilis privats o residències, persones amb diferents nivells de severitat o que viuen en zones rurals o urbanes) ens poden ajudar a analitzar com funcionen els sistemes de salut i cures i detectar possibles inequitats en la distribució de recursos, també poden

formar la base de projeccions de demanda futura de serveis i dels recursos que caldrien per donar-hi resposta¹³.

Pel que fa al paper més tradicional dels economistes de la salut, en demència, fa temps que tenim evidència ben establerta de tres medicaments per a persones amb Alzheimer (Donepezil, Galantamine, Rivastigmine i Memantine) que són cost-efectius. Aquests medicaments tenen un impacte clínic modest i no estan indicats per a tothom, però sobretot des que a molts països estan disponibles com a genèrics a preus relativament barats, en la major part de països desenvolupats són part de l'oferta rutinària a persones a qui es diagnostica d'Alzheimer¹⁴. Després de moltes dècades de frustració en la recerca de nous medicaments que modifiquin el curs de la demència, ara sí que tenim la perspectiva de nous tractaments que mostren ser efectius (vegeu el requadre 1).

També tenim evidència que hi ha intervencions no farmacològiques cost-efectives per a persones amb demència, i no només per a les que tenen Alzheimer, com, per exemple, la teràpia d'estimulació cognitiva per a persones amb demència moderada, així com intervencions de suport per a cuidadors familiars¹⁵. Tot i tenir aquestes "eines", que sabem que són una forma eficient de donar almenys una part de resposta a les dificultats que la demència genera, sabem que no estan a l'abast de tothom que se'n podria beneficiar, en part perquè sovint la demència es diagnostica tard, o simplement perquè no s'ofereixen en els sistemes de salut i de cures públics¹⁶.

¹⁰ Williams, A. (1987). *Health economics: the cheerful face of a dismal science*. A.: A. Williams (Ed.), Health and Economics. London: Macmillan.

¹¹ Wimo, A., Seeher, K., Cataldi, R., et al. (2023). "The worldwide costs of dementia in 2019". *Alzheimer's Dement.* 19: 2865-2873.

¹² Engel, L., Ajdukovic, M., Bucholtz, J., McCaffrey, N. (2021). "Valuation of Informal Care Provided to People Living With Dementia: A Systematic Literature Review". *Value Health.* 24(12):1863-1870.

¹³ Comas-Herrera, A. (2022). "Building on Hope or Tackling Fear? Policy Responses to the Growing Costs of Alzheimer's Disease and Other Dementias". A: Olivia S. Mitchell (ed.), *New Models for Managing Longevity Risk: Public-Private Partnerships*.

¹⁴ <https://www.nice.org.uk/guidance/ta217>

¹⁵ Guzzon, A., Rebba, V., Paccagnella, O., Rigon, M., Boniolo, G. (2023). "The value of supportive care: A systematic review of cost-effectiveness of non-pharmacological interventions for dementia". *PLOS ONE* 18(5): e0285305.

¹⁶ Holden, E., Stoner, CR., Spector, A. (2021). "Cognitive stimulation therapy for dementia: Provision in National Health Service settings in England, Scotland and Wales". *Dementia* (London). 20(5):1553-1564.

Requadre 1. Els nous medicaments per a la malaltia d'Alzheimer

Aquests nous medicaments actuen reduint o eliminant la proteïna beta amiloide que s'acumula amb la progressió de l'Alzheimer i se sospita que és responsable del deteriorament cognitiu. Aquests medicaments es donen a persones en fases molt inicials de la malaltia. A diferència dels medicaments "antics", que es podien prendre en forma de pastilles o pegats, de moment aquests nous tractaments s'administren amb infusions intravenoses cada dues o quatre setmanes.

Dels dos medicaments que han mostrat efectivitat clínica, Lecanemab (Eisai) (Van Dyck *et al.*, 2023) i Donanemab (Eli Lilly) (Sims *et al.*, 2023), un ha estat aprovat per l'organisme dels Estats Units que regula els medicaments i s'espera que l'altre ho serà a finals del 2023. L'Agència Europea del Medicament els està considerant. Hi ha una certa controvèrsia sobre aquests medicaments a causa del fet que, tot i tenir un impacte estadísticament significatiu en assaigs clínics de 18 mesos (en el cas de Lecanemab, un 27 % de reducció en l'escala de severitat de demència utilitzada (CDR-SB); un 35 % per al Donanemab), es qüestiona si aquesta reducció és significativa a nivell clínic, ja que representen 0,67 punts, en una escala de 18 punts, per al Donanemab i 0,45 punts per al Lecanemab. Hi ha preocupació sobre els seus efectes secundaris, inflor cerebral i petites hemorràgies cerebrals, amb riscos mes alts per al Donanemab.

Així com aquests avanços científics han generat molta expectació, és important tenir present que de moment aquests tractaments no es poden considerar cost-efectius, al preu de 24.000 euros (26.500 \$) amb què han sortit al mercat als Estats Units (Ross *et al.*, 2022). S'ha estimat que, si el preu d'aquest medicament fos el mateix a la Unió Europea, i totes les persones que tenen el perfil clínic per poder-se'n beneficiar hi tinguessin accés (estimat en 5,4 milions de persones), el cost seria superior a 133 bilions d'euros anuals, xifra que representa més de la meitat de la despesa anual total en medicaments a la Unió Europea (Jönsson *et al.*, 2023).

Per poder establir l'impacte d'aquests nous tractaments en el curs de l'Alzheimer, la utilització de serveis (a través dels

quals podem estimar-ne el cost-efectivitat) i l'impacte en cuidadors familiars, necessitem evidència del seu impacte a més llarg termini. De moment els assajos clínics ens donen evidència de l'impacte al cap de 18 mesos de començar el tractament. Com que aquest tractament es dona en les fases més inicials de l'Alzheimer, les persones que el reben solen tenir poques necessitats de cures i suport. Si el seu impacte a més llarg termini modifica de manera significativa el curs de la malaltia i endarrereix les pèrdues de capacitat als nivells que generen necessitats de suport d'altres persones en la vida diària (i es demostra que els efectes secundaris poden ser controlats), llavors sí que el seu impacte potencial podria ser econòmicament significatiu.

Tenir aquests nous medicaments és motiu de celebració, però encara estem lluny del moment que podrem dir que l'Alzheimer (i potser altres demències) forma part del passat i que no calgui dedicar recursos econòmics gaire importants a les cures i suport de persones que necessiten ajuda d'altres a causa de la demència.

Referències bibliogràfiques

- Van Dyck, CH., Swanson, CJ., Aisen, P. *et al.* (2023). "Lecanemab in Early Alzheimer's Disease". *New England J Med*, 2022, 388(1):9–21.
- Sims, JR., Zimmer, JA., Evans, CD., *et al.* (2023). "Donanemab in Early Symptomatic Alzheimer Disease: The TRAILBLAZER-ALZ2 Randomized Clinical Trial". *JAMA*. 330(6):512–527.
- Ross, EL., Weinberg, MS., Arnold, SE. (2022) Cost-effectiveness of Aducanumab and Donanemab for Early Alzheimer Disease in the US". *JAMA Neurol*. 79(5):478–487.
- Jönsson, L., Wimo, A., Handels, R. *et al* (2023). "The affordability of lecanemab, an amyloid-targeting therapy for Alzheimer's disease: an EADC-EC viewpoint". *Lancet Reg Health Eur*. 22:29:100657.

5. Sistemes de salut i cures per respondre millor a la demència i altres conseqüències de l'envelliment de la població

Amb l'impuls de l'Organització Mundial de la Salut (OMS)¹⁷ i el suport de grups de pressió internacionals, uns 39 països¹⁸ han adoptat plans nacionals de demència. Aquests plans en principi tenen la funció de coordinar les polítiques necessàries per donar una millor resposta als reptes de la demència. L'OMS recomana que aquests plans incloguin la prioritització de la demència en polítiques públiques, millorar el coneixement sobre la demència, estratègies per reduir el risc que comporta la demència, millores en el diagnòstic, tractaments i cures, suport per a cuidadors familiars, millores dels sistemes d'informació i suport per a la recerca i la innovació. En la pràctica, i amb l'excepció de països com Corea, Singapur i el Japó, pocs països han dotat aquests plans de recursos significatius, especialment en les àrees que requereixen inversions en la infraestructura necessària per poder donar resposta a les necessitats de moltes més persones en situació de risc de perdre l'autonomia a causa de la demència i altres malalties degeneratives associades amb l'envelliment.

Aquesta infraestructura passa per reformar els sistemes sanitaris per reforçar la capacitat de prevenció al llarg de la vida, detectar persones en risc de demències aviat, facilitar l'accés a les intervencions cost-efectives que tenim disponibles i minimitzar els riscos de malalties coexistents que contribueixen a les hospitalitzacions de persones amb demència. Això últim és especialment important, ja que, atesa la mateixa raó per hospitalitzacions, les persones amb demència, comparades amb altres persones de la mateixa edat, passen més temps a l'hospital i solen tornar a casa amb nivells de dependència superiors als que tenien abans de ser hospitalitzades¹⁹.

I, si bé la demència se sol veure com una competència dels sistemes de salut, en la pràctica la gran part de costos associats amb la demència no recauen en el sistema de salut, sinó que són costos de cures i suport que recauen principalment en les persones amb demència i els seus familiars. En un estudi dels costos dels serveis i les cures relacionats amb la demència fet a la societat del Regne Unit vam estimar que només el 16 % dels costos

recauen en el sistema nacional de salut, un 42 % són cures proporcionades per cuidadors no remunerats (majoritàriament familiars) i un altre 42 %, serveis formals de cures, dels quals només un 38 % són finançats pel sistema públic. Considerant juntament el cost de les cures i suport no remunerats i el finançament privat de serveis formals, al Regne Unit el sistema de protecció social només cobreix un terç dels costos de la demència²⁰.

A més, sabem que les persones amb demència formen una part molt important dels usuaris de serveis de cures. Per exemple, un estudi va estimar que el 2017 el 46 % de persones més grans de 65 anys en residències a Catalunya tenia una diagnòstic de demència²¹, en altres països aquest percentatge és més alt, al voltant del 50 % a Austràlia, el 72 % a Irlanda i el 86 % a Anglaterra²².

Els sistemes de cures, entesos de manera àmplia, tenen com a objectiu compensar per les conseqüències de la discapacitat física i mental, i ajudar les persones amb pèrdues de capacitat a millorar la seva qualitat de vida, recuperar la seva d'independència i prevenir situacions de dependència innecessària. També tenen la funció d'assegurar que les conseqüències i els costos de la discapacitat no recauen de manera desproporcionada en persones, sigui a causa dels costos financers de serveis o de la sobrecàrrega de cuidadores familiars.

Des de finals del segle xx es veu cada vegada més clar que els models més tradicionals de cures estan quedant desfasats, no només pel canvi demogràfic sinó també perquè, gràcies a avenços mèdics i socials, hi ha més persones amb malalties cròniques i discapacitats que viuen més anys, a la vegada que disminueix el nombre de persones en l'edat laboral tradicional, canvia el rol de les dones al mercat laboral, i potser també canvien les expectatives sobre com volem viure quan envellim. Ens trobem, també, que els sistemes sanitaris que en teoria són universals deixen fora de la cobertura pública les conseqüències de les malalties com la demència que resulten en la necessitat de cures durant períodes molt llargs de temps, i amb alta intensitat.

²⁰ Wittenberg, R., Knapp, M., Hu, B. *et al.* (2019). "The costs of dementia in England". *International Journal of Geriatric Psychiatry*.

²¹ Amblàs-Novellas, J., Santa Eugènia, S.J., Vela, E. *et al.* (2020). "What lies beneath: a retrospective, population-based cohort study investigating clinical and resource-use characteristics of institutionalized older people in Catalonia". *BMC Geriatr* 20, 187.

²² Suárez-González, A., Livingston, G., Low, L.F., *et al.* (2020) "Impact and mortality of COVID-19 on people living with dementia: cross-country report". LTCcovid.org, International Long-Term Care Policy Network, CPEC-LSE.

¹⁷ <https://www.who.int/publications/i/item/global-action-plan-on-the-public-health-response-to-dementia-2017---2025>

¹⁸ <https://www.alzint.org/resource/from-plan-to-impact-vi/>

¹⁹ Sommerlad, A., Perera, G., Mueller, C., *et al.* (2019). "Hospitalisation of people with dementia: evidence from English electronic health records from 2008 to 2016". *Eur J Epidemiol*. 34(6):567-577.

Encarar aquests canvis requereix un canvi radical en els sistemes de salut i cures, i relativament pocs països han traslladat aquest coneixement a canvis en els seus sistemes. El Japó i Singapur, per exemple, estan invertint en infraestructura i serveis preventius per donar suport pràctic per facilitar l'envelliment saludable, amb mesures que van des de l'adaptació de l'entorn per facilitar l'activitat física i la interacció social fins a serveis específics per a persones amb factors de risc per malalties cròniques com la demència, que estan associades amb pèrdues de capacitat i dependència. Alhora, s'ha invertit en una estructura de serveis de cures per a persones amb demència i altres discapacitats, creant sistemes de finançament que han permès augmentar la despesa en cures a mesura que envelleix la població i assegurar la població contra el risc de tenir despeses en cures molt elevades.

A Europa, alguns països com Dinamarca també estan invertint activament en redissenyar els serveis sanitaris i socials, amb un esforç gran de reorganització de la governança que ha permès reorientar els serveis cap a un sistema proactiu amb èmfasi en la prevenció de la dependència i rehabilitació, i un sistema de cures desinstitucionalitzat.

A una gran part de països, la pandèmia COVID va fer paleses greus mancances dels sistemes de cures, especialment en els models residencials tradicionals.

Al principi de la pandèmia per COVID, gairebé el 50 % de les morts eren entre persones que vivien en residències en els països per als quals hi havia dades. En contrast, la població que vivia en residències, en els països inclosos en l'estudi només representaven el 0,75 % de la població i, si bé és cert que aquesta és una població amb edats i estats de salut que els feia especialment vulnerables a morir si tenien una infecció, aquesta magnitud d'impacte resulta desproporcionada. Amb l'adopció de millors mesures i més suport a les residències, i potser també per la immunitat adquirida prèviament, en les següents onades de la pandèmia la proporció de morts que eren persones que vivien en residències va baixar fins a entre el 30 % i el 40 % a finals del 2020, quan es van començar a vacunar les persones que vivien en residències²³.

²³ Comas-Herrera, A., Marczak, J., Byrd, W., Lorenz-Dant, K., Patel, D., Pharoah, D. (eds.) i *LTCcovid contributors*. (2022). *LTCcovid International living report on COVID-19 and Long-Term Care*. LTC-covid, Care Policy & Evaluation Centre, London School of Economics and Political Science.

Les raons per les quals les persones en residències es van veure tan afectades han estat ben estudiades internacionalment:²⁴

- La gran dificultat (o fins i tot impossibilitat) d'implementar amb fidelitat mesures de distanciament físic a les residències, especialment per a persones amb demència.
- Un important retard en l'accés a tests i equipament de protecció personal.
- Dificultats en la implementació de les mesures degudes a actors estructurals, com la fragmentació de responsabilitats, l'infrafinançament de serveis, edificis obsolets i falta de preparació per fer front a pandèmies i altres emergències en el sector dels serveis socials.
- Retard a reconèixer de manera oficial l'evidència sobre transmissió asimptomàtica (que va ser detectada inicialment en residències als Estats Units a principis de la pandèmia), i de reconeixement dels símptomes de la COVID entre persones grans amb altres comorbiditats.
- Falta d'accés a atenció mèdica.

Les persones amb demència, una gran part de les quals necessiten cures, van experimentar un retrocés en el respecte als seus drets humans durant la pandèmia, sobretot al seu dret a la salut (amb casos de denegació d'accés a serveis i productes sanitaris pel fet de viure en una residència, per exemple), a la lliure voluntat (amb exemples en què se'ls pressionava per signar ordres de no ressuscitar) o a la vida familiar (amb restriccions en el contacte amb familiars que es van allargar molt més del que era necessari). En alguns països també s'ha observat que des de la pandèmia hi ha hagut una reducció en la proporció de persones que tenen demència que han estat diagnosticades²⁵ i que, per tant, poden accedir a tractaments específics per reduir-ne la progressió i millorar la seva qualitat de vida (i la dels seus cuidadors familiars).

6. Una oportunitat per preparar i modernitzar el sistema de cures?

La pandèmia, d'una banda, ha augmentat la visibilitat de la necessitat de millorar i modernitzar els sistemes de cures, creant,

²⁴ Comas-Herrera, A., Marczak, J., Byrd, W., Lorenz-Dant, K., Patel, D., Pharoah, D. (eds.) i *LTCcovid contributors*. (2022). *LTCcovid International living report on COVID-19 and Long-Term Care*. LTC-covid, Care Policy & Evaluation Centre, London School of Economics and Political Science.

²⁵ Hazan, J., Liu, KY, Isaacs, JD, Burns, A., Howard, R. (2023). "Has COVID-19 affected dementia diagnosis rates in England?" *Int J Geriatr Psychiatry*. 2023;e5976.

sobretot per a les famílies afectades per la situació a les residències durant la pandèmia, l'expectativa de millores en els estàndards de qualitat del sector. Hi ha també la pregunta de si hi ha massa persones actualment en residències que, amb més suport de serveis a domicili o en centres de dia, podrien continuar vivint a casa seva²⁶. Adreçar aquestes qüestions també requereix repensar els sistemes de governança dels sistemes de salut, cures i protecció social per aclarir responsabilitats i fer possible la coordinació i fins i tot integració real de serveis, i dels sistemes de finançament.

La visibilitat del sector ha tingut algunes conseqüències en polítiques. La Unió Europea va adoptar una nova estratègia de cures²⁷ el 2022 amb l'ambició de millorar l'accés a serveis de cures d'alta qualitat i assequibles, i de millorar la situació de cuidadores familiars. D'altra banda, a l'Estat espanyol hi ha hagut un nou acord per millorar la qualitat del sector residencial, responenent en part a l'evidència que insuficiència de personal i residències amb moltes places comportaven més riscos d'infecció durant la pandèmia i està preparant una estratègia de desinstitucionalització²⁸.

En alguns països, la pandèmia ha facilitat la creació o una millor coordinació de sistemes d'informació que podran contribuir a millorar la capacitat d'avaluar el funcionament del sistema de cures i de salut, així com facilitar la planificació i respondre a emergències futures. A Catalunya, per exemple, s'ha creat l'Agència d'Atenció Integrada Social i Sanitària amb una inversió crucial en la integració de sistemes d'informació social i sanitària²⁹.

Hem vist, també, avenços importants en la utilització de tecnologia en el sector de cures i un gran augment en la producció de recerca científica que podran contribuir a millorar la qualitat de vida de persones amb demència i altres discapacitats que necessiten cures i suport d'altres persones.

7. Sostenibilitat, demència i les cures

Sovint, i potser especialment en l'àrea de demències, sentim parlar de l'envelliment de la població en termes catastrofistes, amb expressions com el "tsunami gris" o la "pandèmia de demència"³⁰, i, si bé l'envelliment i la demència són clarament un repte econòmic, és important prendre una mica de perspectiva.

En primer lloc, la relació entre l'envelliment i la demència i altres causes de pèrdues de capacitat no és estàtica, en el sentit que el risc de la dependència i altres malalties cròniques i degeneratives és modificable³¹, i hem vist que, en països desenvolupats, la prevalença de la demència en les últimes dècades ha disminuït en grups de la mateixa edat al llarg del temps³², tot i que aquesta disminució no ha estat suficient per compensar-la per l'augment en el nombre de persones que viuen més anys³³. En segon lloc, el cost dels sistemes públics de cures encara representen un percentatge relativament petit de l'economia. A escala europea s'ha estimat³⁴ que la despesa pública en cures era equivalent a l'1,7 % del producte interior brut el 2019, amb moltes diferències entre països. Els països d'Europa amb sistemes més generosos —Suècia, Dinamarca i els Països Baixos— gasten al voltant del 3,5 %. Quan es fan projeccions de demanda i cost futur dels sistemes de cures se sol assumir que hi haurà un creixement de la despesa lligat al canvi demogràfic. En contrast, utilitzant dades dels Informes d'Envelliment de la Unió Europea entre el 2007 i el 2019, veiem, al gràfic 1, que durant els 12 anys per als quals hi ha dades, el creixement en despesa sembla que ha respost més a canvis en el context econòmic i polític que al canvi demogràfic.

En tercer lloc, el concepte de *sostenibilitat* cal veure'l des de diverses perspectives. La sostenibilitat econòmica, teòricament, requeriria que es gastés fins al punt en el qual els costos per a la

²⁶ Knapp, M., Cyhlarova, E., Comas-Herrera, A., Lorenz-Dant, K. (2021). *Crystallising the Case for Deinstitutionalisation: COVID-19 and the Experiences of Persons with Disabilities*, Care Policy and Evaluation Centre, London School of Economics and Political Science.

²⁷ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_5169

²⁸ <https://estrategiadesinstitucionalizacion.gob.es/>

²⁹ <https://salutweb.gencat.cat/ca/site/aiss/inici/>

³⁰ Evans, SC. (2018). "Ageism and Dementia". A: Ayalon, L., Tesch-Römer, C. (eds.) *Contemporary Perspectives on Ageism. International Perspectives on Aging*, vol 19. Springer, Cham.

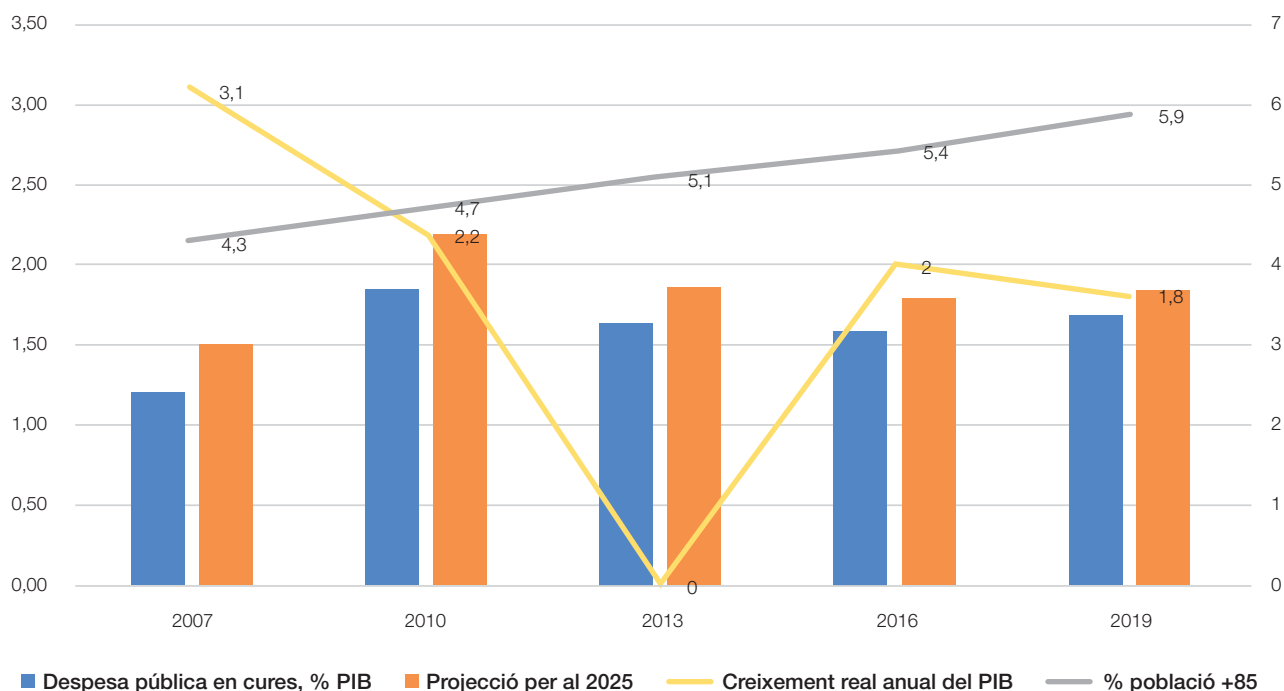
³¹ Livingston, G., Sommerlad, A., Orgeta, V., et al. (2017). "Dementia prevention, intervention, and care". *The Lancet*, 390(10113), 2673–2734.

³² Matthews, F., Stephan, B., Robinson, L. et al. (2016). "A two decade dementia incidence comparison from the Cognitive Function and Ageing Studies I and II". *Nat Commun* 7, 11398.

³³ Kingston, A., Comas-Herrera, A., Jagger, C. (2018). "Forecasting the care needs of the older population in England over the next 20 years: estimates from the Population Ageing and Care Simulation (PACSim) modelling study". *The Lancet Public Health*, 3(9) e447–455.

³⁴ https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2021-10/ip148_en.pdf

Gràfic 1. Despesa pública en cures de llarga durada a la Unió Europea com a % del PIB, projeccions per al 2025, envelliment poblacional i creixement econòmic

Font: elaboració pròpia amb dades dels Ageing Reports de 2021, 2018, 2015, 2012 i 2009.

societat fossin superiors al valor que es genera amb aquest nivell de despesa. Normalment, però, quan es parla de *sostenibilitat de la despesa* en cures i altres àrees relacionades amb l'envelliment de la població, ens referim a la *sostenibilitat fiscal*, que en principi es mesuraria comparant el nivell de despesa pública amb el d'ingressos públics. Finalment, també és important considerar la perspectiva de la sostenibilitat política, que requereix que els governs gastin diners públics d'acord amb les expectatives i preferències dels votants. Sense obviar la importància de les consideracions fiscals, tradicionalment les cures han estat una àrea amb poc pes polític, fins i tot se sol dir que les cures són la ventafocs del sistema del benestar³⁵. Sobretot tenint el compte el que hem après durant la pandèmia, potser estem arribant a un punt en què serà cada vegada menys políticament sostenible no desenvolupar la infraestructura necessària per donar resposta a l'envelliment de la població.

³⁵ <https://www.health.org.uk/blogs/even-on-its-70th-birthday-social-care-remains-a-cinderella-service>

Sabem que, tot i els avenços en tractaments per a la demència, podem esperar un futur pròxim amb més demanda de serveis de cures, més despesa, més treballadors, fent ressò del que ja recordava l'Organització per a la Cooperació Econòmica i Desenvolupament el 2011³⁶, que faran cada vegada més urgent tenir sistemes de salut i cures eficients, finançats i organitzats de manera més racional i que ens permetin accedir a les eines de prevenció i mitigació dels impactes de la demència que existeixen i les noves que vindran. ■

³⁶ Colombo, F., et al. (2011), *Help Wanted?: Providing and Paying for Long-Term Care*, OECD Health Policy Studies, OECD Publishing, París.

L'ECONOMIA 'SILVER': PANORAMA GENERAL I LÍNIES D'OPORTUNITAT

Isabel Sierra Navarro

Membre del GIGAPP i Directora de programes socials i de salut
per a les persones grans a la Diputació de Barcelona

Maite Soler Cera

Presidenta de la Comissió d'Economia Social del Col·legi d'Economistes de Catalunya

Resum

En aquest article volem presentar una realitat social amb fort impacte econòmic que s'albira des de fa dècennis i ara es reconeix com una de les característiques més rellevants de la nostra societat futura i els ajustos que comporta quant a estructures socials i models econòmics: l'envelliment de la població.

1. Dades de context

La *silver economy* és un concepte que va néixer la dècada dels setanta al Japó, quan va augmentar considerablement l'oferta de productes i serveis per a persones grans, a causa del canvi sociodemogràfic que llavors ja s'estava produint al país nipó.

"L'economia *silver* és un entorn en el qual els més grans de 60 anys interactuen i prosperen al lloc de treball, participen en el món de la innovació, ajuden a impulsar el mercat com a consumidors i lideren una vida sana, activa i productiva." Organització de Cooperació i Desenvolupament Econòmic (OCDE).

La Dècada de l'Envelliment Saludable va començar el 2021 i finalitzarà el 2030. Declarada per les Nacions Unides i l'Organització Mundial de la Salut, "ofereix l'oportunitat de sumar esforços dels governs, la societat civil, els organismes internacionals, els professionals, les institucions acadèmiques, els mitjans de comunicació i el sector privat entorn de deu anys d'acció

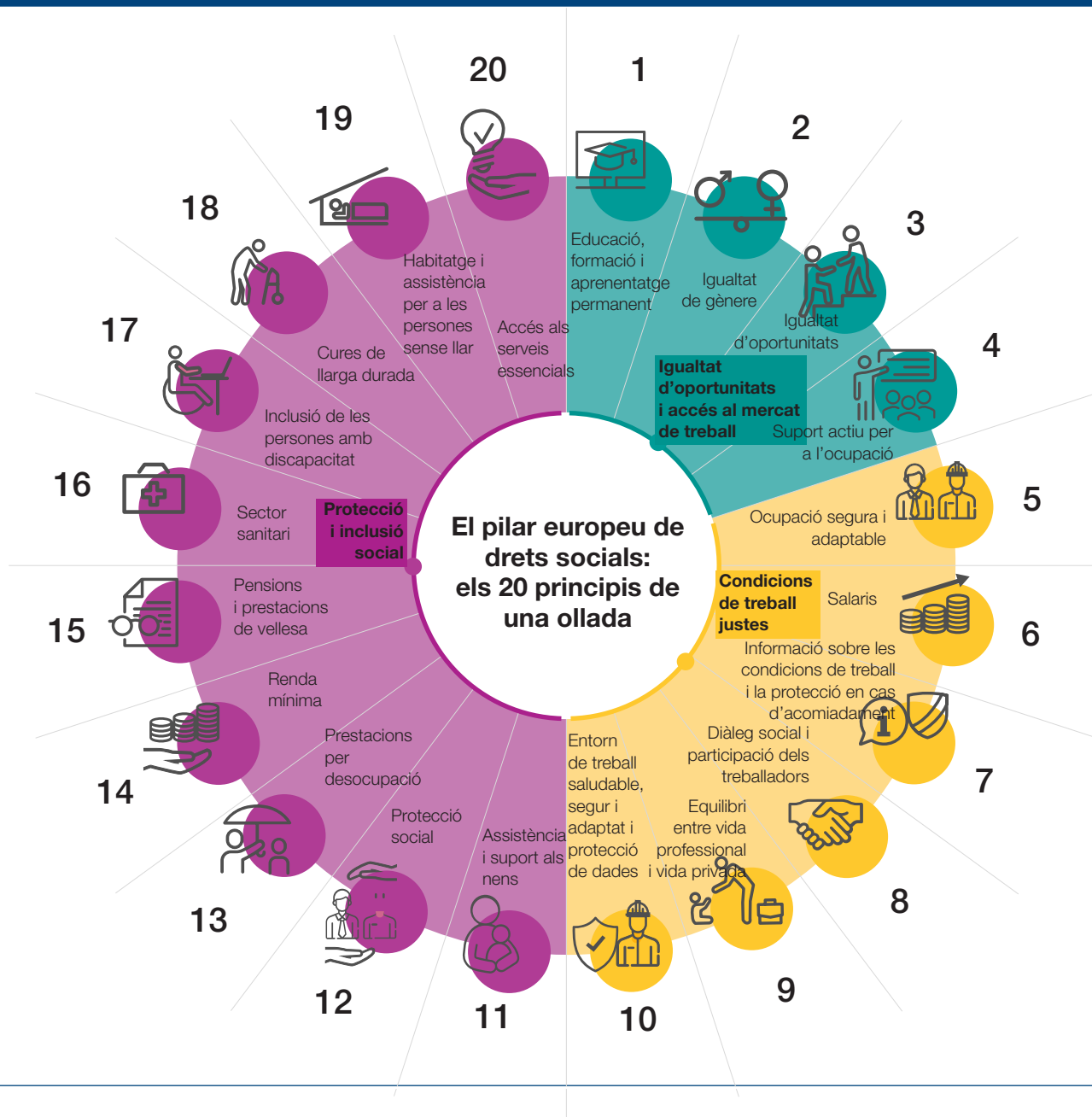
concertada, catalitzadora i de col·laboració per millorar les vides de les persones grans, les seves famílies i les comunitats en les quals viuen"¹.

Es tracta d'una iniciativa que abasta àmpliament els diversos àmbits involucrats en el fenomen de l'envelliment i la qualitat de vida de les persones grans, promogut per l'empenta de la societat civil i també fonamentada en les dades estadístiques dels darrers dècennis, que demostren clarament que el temps de vida després dels 65 anys, edat tradicional per a la jubilació, va augmentant any darrere any. Aquest increment, que és desigual en els diversos continents i països del món, és constant, de manera que l'envelliment de la població pot considerar-se una realitat a escala planetària. Però no només s'ha respost des de les institucions a un increment quantitatiu de la població gran, sinó que també s'ha avançat molt en la determinació del col·lectiu com a important actiu social titular de drets propis, i que ha portat al reconeixement dels Drets de les Persones Grans, que s'estan discutint en l'actualitat a escala europea².

¹ Década del Envejecimiento Saludable (2021-2030) disponible a: <https://www.who.int/es/initiatives/decade-of-healthy-ageing>

² Convención de la ONU sobre los derechos de las personas mayores: Es hora de actuar. Disponible a: <https://www.helpage.es/convencion-de-la-onu-sobre-los-derechos-de-las-personas-mayores-es-hora-de-actuar/>

Requadre 1. Pla d'Acció del Pilar Social Europeu

El Fons de Població de Nacions Unides determina en "L'estat de la població mundial" les dades principals, entre d'altres, l'esperança de vida que, a Espanya, és aquest any 2023 de 81 anys per als homes i 87 per a les dones. Sent un dels països amb una major d'esperança de vida, aquestes dades signifiquen una vida més enllà de la jubilació de 16 anys per als homes i 22 anys per a les dones. A Europa s'ha avançat molt en la determinació d'orientacions polítiques als països membres, especialment a

finals del segle passat, amb el Pla d'acció internacional de Viena sobre l'envel·liment, el 1982, o el renovat Pla Madrid el 2002³, vint anys després, ja al segle actual. L'Alta Comissionada de les Nacions Unides pels Drets Humans, el 2012, dona una empen-

³ Madrid Plan of Action for Ageing, disponible a: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-sp.pdf>

La nova dimensió social europea, encara que no és jurídicament vinculant, intenta cohesionar polítiques diverses quant al món del treball, jubilacions, pensions, entre d'altres aspectes, i aposta per una convergència social i econòmica més intensa, per tal de garantir uns drets de ciutadania comuns per a les persones grans i també alinear les estratègies econòmiques i de protecció social d'acord amb models modernitzats i eficaços (Ramos Quintana, 2017). El Pilar Social Europeu posa l'èmfasi en la recuperació econòmica basant-se en les característiques poblacionals, enfrontant els reptes demogràfics, però també els avenços tecnològics, socials i econòmics. Aposta per reforçar una transició digital justa i ecològica del món laboral, garantir la solidaritat entre les generacions basada en la prosperitat compartida i el progrés de totes les capes socials. Posar en el centre de les polítiques públiques l'ocupació, la igualtat i la protecció social, així com garantir una educació inclusiva i d'alta qualitat, a través de la formació de base, la capacitat adaptada i la innovació.

Dels 20 principis declarats, destaquem aquells que tenen una relació directa o indirecta amb la dimensió econòmica, des d'un punt de vista ampli:

Principi 1	Educació, formació i aprenentatge permanent. Tota persona té el dret d'adquirir i mantenir les capacitats que li permetin una participació activa en la societat de manera plena i les transicions necessàries en el mercat de treball.
Principi 2	Igualtat de gènere, quant a tracte i oportunitats, en les dimensions laborals, la carrera professional, les retribucions i la vida digna a la vellesa.
Principi 3	Igualtat d'oportunitats en totes les etapes de la vida quant al treball, la protecció social, l'educació, l'accés a béns i serveis.
Principi 5	Tracte just en les condicions de treball. Ocupació segura i estable
Principi 8	Dret a consulta dels interlocutors socials sobre el disseny de polítiques socials, econòmiques i d'ocupació i dinàmiques empresarials (reestructuració, fusió i acomiadaments col·lectius).
Principi 10	Entorns de treball saludables, facilitant la perllongació de la vida laboral.
Principi 14	Dret a la renda mínima per a persones amb recursos insuficients.
Principi 15	Dret a rebre una pensió de jubilació evitant esclatxa de gènere o edat.
Principi 16	Accés a l'atenció sanitària, a la prevenció i la promoció de la salut.
Principi 17	Inclusió de persones amb discapacitats en el mercat laboral.
Principi 18	Dret a les cures i atenció de llarga durada al final de la vida.
Principi 19	Habitatges adaptats, ajuts i protecció davant desnonaments.
Principi 20	Dret a uns serveis essencials de qualitat (aigua, sanejament, energia, transport, finances, comunicació...) adaptats a totes les edats i garantint el suport necessari per garantir aquest dret.

Font: elaboració pròpia.
Ramos Quintana, MI. "El pilar europeo de derechos sociales: la nueva dimensión social europea", *Revista de Derecho Social*, núm. 77, 2017, pp. 19-42.

ta als continguts polítics que cal treballar, entre els quals destaquen els següents, que poden considerar-se els fonaments de la visió internacional actual:

- Discriminació per raó d'edat.
- Capacitat jurídica i igual reconeixement davant la llei.
- Prevenció i atenció a la violència i maltractaments.
- Dret a les cures i atenció social i sanitària especialitzada.

- Atenció a les discapacitats i dependència.
- Accés als recursos socials, de protecció, alimentació i habitatge.
- Educació i formació contínua.
- Promoció i respecte al talent i l'experiència.
- Participació en la societat, la cultura i la política.

A Catalunya s'han recollit alguns d'aquests principis i s'ha elaborat la Carta de Drets i Deures de les Persones Grans des del

Departament de Drets Socials⁴. **Es tracta d'una visió parcial, al nostre entendre, de les diferents dimensions polítiques del col·lectiu, ja que se centra bàsicament en els aspectes de cura i assistencials. Resta per desenvolupar una política global socioeconòmica que inclogui altres aspectes i drets fonamentals de les persones grans.**

2. La dimensió social i econòmica

Les mesures institucionals responen a realitats socials contrastades i emergents, encara que hem vist que les polítiques per a les persones grans triguen a consolidar-se en l'imaginari social, econòmic i polític. **La mateixa conducta “edatista” explica això en considerar les persones grans en el marc del pensament industrial com a persones “no actives” i, per tant, no més objecte d'atenció i cura. El nou paradigma que hem presentat abans impulsa l'acció transformadora de models de societat, de treball i també econòmics.**

En el marc del Pilar Europeu de Drets Socials, declarat per la Unió Europea a Lisboa el 17 de novembre de 2017, tots els països membres tenen una agenda específica que han de desenvolupar per a aquest col·lectiu i, de manera innovadora, els objectius i les actuacions van més enllà del sistema social de protecció, de manera que s'estenen a altres molt concrets (vegeu el requadre 1).

3. Canvis demogràfics i socioeconòmics. Mercat de l'economia ‘silver’

Des d'un punt de vista estrictament econòmic, el factor “edat” permet delimitar el segment objectiu al qual s'adreça l'economia *silver*, però, alhora, identificar oportunitats de negoci i reptes estratègics per a les empreses que hi treballin. Per a aquest enfocament, és prioritari determinar l'estil de vida i el grau d'autonomia de les persones a qui s'adrecen els productes i serveis, més enllà de l'edat. Segons l'estudi recent d'Acció, es pot destacar:

- Hi ha cada cop més disparitat en estils de vida i graus d'autonomia.
- Polarització en el poder adquisitiu: creixement dels segments extrems (més ingressos enfront d'inseguretat financera futura).
- Evolució de l'esclatxa digital: una persona gran connectada té més nivell cultural.

- Interès creixent a ser inclòs/a i participar activament de l'entorn.
- Incrementa la sensació de no envellir durant més anys, l'interès per guanyar en més autonomia i allargar l'estada a casa el màxim possible.
- Preferències per una vida saludable i activa.

Com hem vist, aquest segment de la població és una part molt important del mercat i la tendència és a l'increment del seu percentatge en tot el món. Aquest fet estructural de la composició de la població té una forta dimensió econòmica, centrada en el món del treball, en la protecció social i l'adequació dels productes i serveis. Només en l'àmbit de la capacitació, hi ha un recorregut ja marcat per la Comissió Europea⁵.

Desenvoluparem de manera genèrica cinc aspectes molt vinculats a la qualitat de vida de les persones grans:

1. La participació de les persones grans en serveis i productes.

És important destacar la innovació que representa aquest criteri, tant per la producció de serveis des del sector públic o privat com en la creació de productes específics per a les persones grans o bé generals que han de ser utilitzats per ells i elles. S'obre aquí un camp enorme en el màrqueting, la investigació de mercats, els grups d'anàlisi per al disseny de productes i serveis, i també per a l'experiència d'usuari. Aquest canvi afecta el procés de producció, a l'inici, en fases intermèdies, i, al final, com a mínim, per incloure persones grans, dins la seva diversitat, en les característiques i usabilitat.

2. Educació i aprenentatge.

El món acadèmic, tant universitari com de nivells inferiors, té grans oportunitats per desenvolupar ofertes formatives i de capacitació que vagin des de l'adequació a llocs de treball en edats tardanes fins a l'educació no formal, basada en el plaer de l'aprenentatge, un cop fora del mercat de treball, l'oferta específica d'universitats i centres especialitzats per a persones grans, o la creació de xarxes interactives de talent. Segons el Fòrum Econòmic Mundial en dos anys, com a màxim, el 54 % dels professionals hauran d'actualitzar les seves habilitats i coneixements si no volen ser escombrats per la disrupció digital. A més, cal considerar les persones grans també com a proveïdores de coneixement, disposades a compartir la seva experiència i

4 Drets i Deures de les Persones Grans a Catalunya. Disponible a: https://dretssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/gent_gran/carta_dels_drets_i_deures_de_la_gent_gran

5 La Comisión presenta la Agenda de Capacidades Europea. Disponible a: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/es/ip_20_1196

Taula 1. Riquesa de les llars

Edat persona principal	Nombre de llars	% de llars	Riquesa neta (milions d'euros 2017)	Riquesa neta mitjana (milions d'euros 2017)	% Riquesa neta
<35	1.403.933	7,60 %	66.406,0	47,3	1,42 %
35 a 44	3.749.978	20,30 %	509.997,1	136	10,91 %
45 a 54	4.174.853	22,60 %	999.042,3	239,3	21,37 %
55 a 64	3.528.305	19,10 %	1.117.061,3	316,6	23,90 %
65 a 74	2.918.702	15,80 %	1.076.125,6	368,7	23,02 %
75 i més	2.697.029	14,60 %	905.662,3	335,8	19,38 %
Total llars	18.472.800,0	100,00 %	4.674.294,5	253,0	100,00 %

Font: elaboració LORIS amb dades del Banc d'Espanya i l'INE.

saber en formats diversos, des d'institucions diverses i utilitzant les tecnologies a l'abast per fer-se més adaptades i arribar a més població.

3. *Ocupació en serveis per a les persones grans.* Un dels objectius de futur prioritari és oferir una formació de qualitat i unes condicions de treball competitives als professionals que es dediquen a l'atenció social i sanitària per a les persones grans. Oportunitat per a les empreses o institucions que ofereixen formació, aquelles que seleccionen personal, el formen i capaciten, empreses que reformen els habitatges per garantir una major accessibilitat i seguretat dins la llar, les de telecomunicacions que despleguen productes i serveis tecnològics de suport a la vida autònoma a la llar, turisme, assegurances o productes financers.

4. *Productes adaptats per a la dependència.* Les necessitats específiques de les persones amb dependència requereixen una mirada focalitzada en l'evolució de la persona per garantir la millor qualitat de vida en cada moment. La mobilitat és un dels aspectes que pot estar reduït, per la qual cosa les cadires de rodes i altres aparells funcionals, el transport col·lectiu i particular adaptat, o la instal·lació d'ascensors i diferents elements de millora de l'espai urbà, ofereixen l'oportunitat de cercar solucions imaginatives, tècnicament modernes i en contínua evolució. A més, la indústria de creació de *software* té importants oportunitats per anar desenvolupant programes

preventius i terapèutics per a diversos reptes de l'envelliment, tant cognitius com físics i relacionals.

5. *Recerca i innovació.* Ja hi ha una important tasca investigadora sobre les persones grans, des de la salut, la sociologia o les neurociències. El deteriorament cognitiu i les demències, així com la farmacologia específica i la gerontologia s'han consolidat com a camps de recerca, internacionalment desenvolupats. Aprofundir en els determinants socials que afecten en la salut o les millors pràctiques preventives és una tasca sempre inacabada i que requereix suport continu per continuar endavant. Les noves àrees d'intervenció que hem assenyalat en els punts anteriors són objecte de noves oportunitats de recerca, per la pedagogia i les humanitats, per a l'enginyeria i l'arquitectura, les ciències polítiques o del treball, camps que no han tingut gaire en compte fins ara l'especificitat de les persones grans en la recerca. Millorar la precisió i el rigor científic, en aquest sentit, és un repte de futur inqüestionable.

Des d'un punt de vista més ampli, la *silver economy* donarà lloc a nous negocis i indústries que atendran les necessitats d'aquest grup d'edat i obrirà oportunitats en aquests moments impensables. Les principals partides de despeses dels senyors són el turisme, la gastronomia, la cultura, l'alimentació, l'esport, les assegurances, els productes sanitaris, farmacèutics i cosmètics, i sectors tan diversos com el bancari, les telecomunicacions o

l'automoció, entre d'altres. Com a empreses especialitzades, hi ha un nombre significatiu d'empreses en l'àrea de l'oci, ja sigui el món dels viatges amb paquets i oferta específica per a la gent gran com en l'àmbit del lleure, amb empreses que ofereixen serveis de dinamització de tallers i activitats culturals o bé gestió de casals i altres equipaments per a la gent gran. Destaca també l'existència d'empreses que gestionen plataformes o comunitats per a la gent gran.

En aquesta categoria també s'han inclòs les empreses de serveis d'assegurances, de l'àmbit financer i les mútues de salut, que, a través de grans grups empresarials, contribueixen en gairebé un 20 % al total de la facturació estimada en el sector de les persones grans. Tot i tractar-se també de serveis que poden vincular-se a la salut, bona part de les seves solucions, almenys fins al moment, es contracten en les etapes anteriors, i, per tant, tenen més a veure amb la planificació de l'envelliment.

El segment de població que s'emmarca en el paradigma de l'envelliment actiu contribueix en gairebé un 20 % al total d'empreses identificades i en vora el 25 % al total del volum de negoci. Aquesta previsió ens permet fer previsions molt optimistes sobre la facturació en l'àmbit *silver* i la conseqüent generació d'ocupació.

Concretament, i segons l'informe elaborat per Acció, s'identifiquen 545 empreses a Catalunya que es dediquen a l'economia *silver*, amb una facturació agregada de 9.003 milions d'euros (que representen el 4 % del PIB de Catalunya) i amb una ocupació de 122.007 treballadors. Es preveu que aquesta economia tindrà cada cop més rellevància, tant en les economies dels països desenvolupats com dels que es troben en vies de desenvolupament, principalment a causa de l'augment del poder adquisitiu del col·lectiu sènior i de l'envelliment generalitzat de la població mundial.

És important assenyalar que el Fons Plurianual 2021-2027, inclòs en l'estratègia NextGeneration EU, ofereix oportunitats per desenvolupar accions col·laboratives entre les administracions, universitats i món empresarial, orientades a desenvolupar els objectius de l'Economia Sènior. Aquest Fons és un important instrument financer, amb un pressupost aproximat de 672.000 milions d'euros i un sistema d'indicadors clars per fer un seguiment i avaluar l'aplicació de les estratègies.

Tenint en compte aquests reptes, la col·laboració publicoprivada és clau per fer front a l'envelliment i aprofitar l'oportunitat econòmica que se'n deriva amb el suport a l'emprenedoria, la compra

pública d'innovació, l'ús de finançament europeu per als projectes d'economia *silver*.

4. "Silverització" de l'economia

"Silverització" és el procés d'adaptació de productes i serveis a la realitat demogràfica d'una població que envelleix ràpidament. Així doncs, les empreses cada cop estan apostant més per la fabricació de productes i el disseny de serveis per cobrir la demanda dels consumidors sènior. Consciència social sobre l'activitat econòmica relacionada amb els sèniors: els darrers anys la quantitat de reptes ambientals i socials ha augmentat notablement. Per això, la societat és més conscient dels esforços que s'han de fer per afrontar aquests reptes i valoren positivament les empreses que es comprometen a millorar el món on vivim. Així mateix, les empreses estan guanyant consciència sobre l'oportunitat econòmica que suposa l'envelliment de la població, malgrat que en la majoria dels casos encara no han trobat vies per aprofitar-la.

Sofisticació de la demanda: un dels grans avantatges d'Internet i de les comunicacions avançades és que ha permès l'accessibilitat a una immensa quantitat d'informació de forma gairebé immediata. Els usuaris, tant júnior com sènior, són cada cop més exigents i inconformistes i només accepten productes i serveis que satisfacin plenament les seves necessitats.

Els usuaris com a prescriptors: les xarxes socials han afavorit el rol dels usuaris com a prescriptors. Sovint, en lloc de buscar l'opinió d'experts en la decisió de compra, es busca l'opinió d'altres persones en situacions similars, que puguin donar *feedback* sobre determinats productes o serveis.

"*Design for all*": la població sènior té unes necessitats específiques que sovint no es tenen en compte quan es dissenya un producte o un servei. Per aquest motiu, el "*design for all*" es centra en el disseny de productes i entorns que puguin ser utilitzats per totes les persones, independentment de l'edat, i que no necessiten una adaptació concreta. Tanmateix, el paradigma de l'atenció centrada en la persona ha emergit per quedar-se: és una filosofia d'atenció a les persones que té com a principis l'empoderament, la dignitat i l'autonomia de la persona. Aquesta filosofia implica reconèixer la singularitat i unitat de la persona i fixar la mirada en les seves capacitats davant allò que la fa dependent, recolzant la seva autodeterminació.

L'augment del poder adquisitiu dels sèniors, en general, es deu al fet d'arribar a la jubilació amb el cicle laboral completat amb

bones cotitzacions, especialment entre els homes, encara que el progressiu augment de la participació de la dona en el mercat laboral fa que en pocs anys estiguin en condicions més igualades. No hem d'oblidar, però, les grans desigualtats en ingressos que es fan paleses en el moment de la jubilació, que dificulten l'accés a tots els serveis i béns de forma igualitària, a nivell social i territorial.

Segons una comparativa realitzada per LoRIS (Longevity & Retirement Income Solutions) amb dades del Banc d'Espanya i de l'Institut Nacional d'Estadística, a Espanya hi ha 18,47 milions de llars que acumulen una riquesa neta (és a dir, descomptats els deutes) d'uns 4,67 bilions d'euros. Doncs bé, d'aquest total de llars, les encapçalades per persones de 55 anys o més (el 50% del total) tenen una mica més del 66% de la riquesa neta del país (taula 1). En aquesta línia, el Baròmetre del Consumidor Sènior, elaborat per la Fundació Mapfre⁶, posa xifres als hàbits de consum que tenen els més grans de 55 anys, i mostra que el 56% són capaços d'estalviar.

Des de l'oferta, tradicionalment es detecta un cert rebuig a enfocar-se envers aquest segment d'edat, per considerar-lo de poc poder adquisitiu i molt orientat a consumir únicament els productes i serveis oferts des de l'àmbit públic, amb una visió obsoleta i poc encertada de la societat actual.

D'altra banda, la demanda és molt heterogènia, i malgrat que es detecta entre els sèniors un subsegment de poder adquisitiu creixent i disposat a pagar per productes i serveis de qualitat més enllà del que els ofereix l'Administració pública (principalment en sanitat), també hi ha, com dèiem, subsegments per als quals l'oferta pública de productes i serveis per a les persones grans no és suficient, o no poden abastar-ne d'altres per falta de recursos o de coneixement del mercat. En aquest sentit, per augmentar l'oferta de serveis i productes destinats al col·lectiu sènior juga un rol molt important el concepte de pensar per tothom, que busca dissenyar productes i serveis atenent la diversitat de les persones, als canvis que es produeixen al llarg de la seva vida i assegurant-ne l'accessibilitat i la usabilitat per part de persones amb diversitat funcional.

Com a punt final, voldríem destacar alguns aspectes:

- La necessitat d'adaptar-se a un món canviant i que envelleix,

des de la mateixa societat, però també des del món de l'empresa i l'economia. **Evitar l'edatisme en tots els àmbits de la societat.**

- La importància de la implicació de les institucions públiques per afavorir els canvis socioeconòmics, comptant amb el sector privat i la mateixa població.
- L'adaptació de les empreses i organitzacions al repte del canvi demogràfic amb una acció planificada i conduïda de forma racional.
- La creació de productes específics per a les persones grans. Màrqueting, investigació de mercats, grups d'anàlisi pel disseny de productes i serveis, basats en l'experiència d'usuari.
- Adequar les estratègies públiques i privades als ODS comptant amb les persones grans. La vida activa dels sèniors i el compromís social són actius per a la societat. ■

6 Baròmetre del consumidor sènior. Disponible a <https://ageing-nomics.fundacionmapfre.org/barometro/>

EL REpte

DEL FINANÇAMENT DE LA DEPENDÈNCIA I LA NOVA FÓRMULA DE PENSIMUM

David Igual Molina

Director d'Operacions i soci cofundador de Pensium

Miquel Perdiguier Andrés

CEO i cofundador de Pensium

Resum

Les dades demogràfiques indiquen un augment dels anys de vida per persona i més persones en cada cohort que arriben a situacions de dependència. Catalunya és a la mitjana pel que fa a serveis i cost. Els preus de la dependència a Espanya són ajustats tot i que molt allunyats de les pensions mitjanes de les persones dependents. Hi ha diverses fórmules de monetització de l'estalvi immobiliari, la majoria amb un èxit molt limitat. La dependència genera estrès en les famílies, en l'Administració i en tots els actors de la dependència. Pensium és una nova solució financera per a les persones amb dependència que permet anticipar-los els lloguers del futur

1. El problema del finançament dels costos de la dependència

1.1 Oferta i demanda de serveis assistencials per a la dependència

Una pluralitat de factors demogràfics i de canvis socials determinen un fort augment del nombre de persones dependents i de la demanda de serveis específics per atendre-les. Entre aquests, destaca l'augment de la longevitat gràcies a la supervivència a determinades malalties cròniques, abans letals i que

ara són curables, així com a la millora general de la qualitat de vida. Però cal tenir en compte que aquest augment de l'esperança de vida també va acompanyat de l'increment d'anys en què l'autonomia personal es veu reduïda i cal acompanyament i suport per a les activitats quotidianes.

D'altra banda, si es considera la incorporació als grups d'edat de les persones grans de les cohorts poblacionals de la generació anomenada *baby-boomer*, que tot just comencen a fer 65 anys el 2023, ja tenim tots els ingredients per a una acceleració del procés que provoca un gran augment del nombre de persones dependents. L'evidència de les dades demogràfiques indica més anys de vida per persona i més persones en cada cohort que arriben a situacions de dependència.

També pel costat de la demanda de serveis, a més d'un nombre més gran de persones dependents, cal referir-se al canvi social que significa la necessitat d'utilitzar serveis professionals de cuidadors o centres residencials davant la impossibilitat de l'atenció familiar directa de la gent gran, situació habitual en èpoques passades i que encara és present en molts casos, però que clarament es reduirà en el futur.

Pel que fa a l'oferta, el nombre de places residencials públiques i privades a Espanya és de 397.443 als aproximadament 5.500 centres existents. D'aquestes places, el 16,2% correspon a Catalunya, amb unes 64.300 places en uns 1.000 centres.

Per determinar la suficiència de places residencials als països avançats, l'Organització Mundial de la Salut (OMS) recomana el criteri de disposar de 5 places residencials per cada 100 habitants més grans de 65 anys. Atenent aquest criteri, la situació d'Espanya seria la d'una demanda insatisfeta, ja que la taxa de cobertura és de 4,2. Catalunya (4,28) i Madrid (4,36) són a la mitjana, però hi ha comunitats amb menys de 3 (Andalusia, Balears, Comunitat Valenciana i Canàries) i d'altres que ja superen les 5 places (Astúries, Aragó, Extremadura, Castella i Lleó i Castella-la Manxa). D'acord amb aquest criteri, actualment, el dèficit de places residencials se situa actualment en unes 10.700 places.

Les persones amb dependència severa i molt severa ja reconeguda a Espanya el 2023 se situen en 1.128.211, però aquesta manca de places i recursos esdevé més preocupant atenent el canvi demogràfic projectat per als pròxims anys, que pot arribar a duplicar la població de més grans de 65 anys l'any 2050, superant els 16 milions de persones.

En conclusió, el sector de les cures assistencials té el repte de l'atenció d'una demanda creixent de serveis professionals, sigui a centres residencials o mitjançant serveis professionals als domicilis amb una oferta que actualment ja és reduïda i que haurà d'augmentar progressivament els pròxims anys.

1.2. Costos de les places privades i 'gap' de finançament

Les dades sobre els costos de les places residencials privades no estan disponibles directament i no són homogènies. Cal adreçar-se a cada centre per conèixer les tarifes i els serveis que inclouen. Hi influeixen molts aspectes com la situació d'autonomia de l'usuari, si s'opta per una habitació individual o una doble, la ubicació del centre, les prestacions de la residència i molts altres factors. Això no obstant, es tracta d'un servei de preu elevat que inclou components com el personal d'atenció durant les 24 hores del dia, serveis sanitaris, alimentació, immoble, activitats, professionals especialitzats, etc.

Les referències sobre els preus a Espanya apunten que hi ha una gran dispersió entre les diferents comunitats autònomes, amb un diferencial de fins al 76 % entre la que té els preus més

alts (País Basc) i la que té les tarifes més reduïdes (Castella-la Manxa), Catalunya se situa una mica per sobre de la mitjana¹. Aquestes diferències s'expliquen per factors com la desigual cartera de serveis, la ubicació o la disponibilitat de treballadors, però també per les diferències entre comunitats dels estàndards i requisits obligatoris.

Segons el portal especialitzat del sector Inforesidencias, l'any 2023 el preu mitjà d'una plaça residencial a Espanya se situa en 2.189 euros mensuals (IVA inclòs), xifra que coincideix amb altres estimacions realitzades en altres estudis, com és el cas de PwC², que a més ressalta que el preu a Espanya és relativament inferior a la mitjana dels països de la Unió Europea, cosa que pot anticipar augments futurs de les tarifes, especialment per l'aplicació de nous requisits reguladors de ràtios de personal i de mesures que s'han d'aplicar pròximament als centres geriàtrics.

Un altre estudi sectorial sobre la raonabilitat de les tarifes sobre la base dels costos i els marges³ que desgrana tots els elements dels costos apunta a un import de preu mitjà d'un nivell similar. Si s'hi afegeix una oferta fragmentada i una competència intensa entre operadors, es pot concloure que els preus actualment estan ajustats i que tendiran a pujar.

Per accedir a les places residencials, els usuaris compten amb els ingressos de la pensió, però tal com es pot veure al gràfic 1, amb les pensions actuals, tant si es considera la pensió mitjana global com la mitjana de viduïtat, el problema s'agreuja molt especialment per al cas de persones més grans de 80 anys, en què el buit mensual entre els ingressos per pensió i el cost mitjà d'una plaça residencial és molt elevat. A més, aquesta situació es pot mantenir durant força temps per l'increment de la longevitat i la dependència. Tot això provoca un problema molt seriós perquè les persones dependents no disposen de les rendes suficients per poder accedir als recursos assistencials que necessiten.

1 Inforesidencias (2023), *Informe de precios del 2023 de las residencias geriátricas en España*. El preu mitjà d'una residència privada a Espanya és de gairebé 2.000 euros al mes.

2 Pricewaterhousecoopers (2020). *Radiografía del sector de las residencias para la tercera edad en España*. Document elaborat per a la Federació Empresarial de la Dependència (FED).

3 CEAPS i Gerokon (2022). *El Precio Justo; lo que cuesta atender a una persona dependiente en un centro residencial*.

El finançament dels serveis d'atenció domiciliària (SAD)

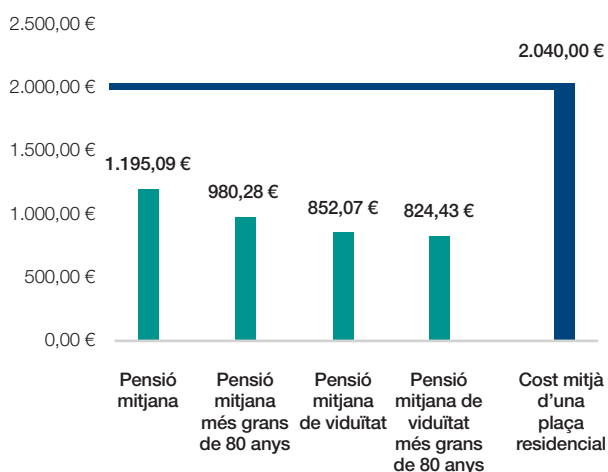
En aquest àmbit és on hi ha el nombre més elevat de persones amb prestacions reconegudes. Segons les últimes dades de juliol de 2023 de l'Imsero, més de 332.000 tenen una prestació reconeguda amb un servei directe i 64.000 més reben una prestació econòmica per compensar-ne la contractació de manera directa.

El SAD es defineix com el conjunt d'actuacions dutes a terme al domicili de les persones en situació de dependència per tal d'atendre les necessitats de la vida diària, prestades per professionals d'entitats o empreses acreditades per a aquesta funció, i poden ser els següents:

- Serveis relacionats amb l'atenció personal, com ara suport en la higiene personal, en els àpats, en la mobilització dins de la llar o l'acompanyament.
- Serveis relacionats amb l'atenció de les necessitats domèstiques o de la llar: neteja, cuina o d'altres. Aquests serveis només es poden prestar conjuntament amb els assenyalats a l'apartat anterior, i com a màxim poden suposar el 50% de la intensitat horària total del servei.

Per accedir al SAD s'ha de tenir reconegut algun grau de dependència; si no es té reconeguda, cal sol·licitar-ho a través dels Serveis Socials del municipi o districte. Un cop reconeguda la dependència, s'establirà el programa d'atenció individualit-

Gràfic 1. 'Gap' de finançament entre el cost d'una plaça residencial i les pensions mitjanes

Font: Seguretat Social (2023) i elaboració pròpia.

Gràfic 2. Cobertura del servei d'atenció domiciliària (SAD)

Intensitat	Grau de dependència	Hores de cobertura
Intensiu	Grau I	Entre 65 i 94 hores/mes
	Grau II	Entre 38 i 64 hores/mes
	Grau III	Entre 20 i 37 hores/mes
No intensiu	Grau I	Fins a 30 hores/mes
	Grau II	Fins a 15 hores/mes
	Grau III	Sense aplicació

Font: Pensium TeGuía (2023) i elaboració pròpia.

zat (PIA) on constarà el servei o prestació pertinent, d'acord amb les necessitats de la persona i tenint en compte les seves preferències, i on es marcarà la intensitat d'aquest servei o prestació.

Tal com es pot veure al gràfic 2, on s'identifiquen les cobertures públiques, per sobre de les 4 hores diàries (sense incloure caps de setmana) es requereix un fort desemborsament per part dels usuaris i les seves famílies. Per exemple, si un usuari necessita 8 hores diàries de cobertura d'atenció sanitària ha de realitzar una contractació privada complementària d'unes 4 hores addicionals amb un desemborsament particular d'entre 1.500 i 2.000 euros.

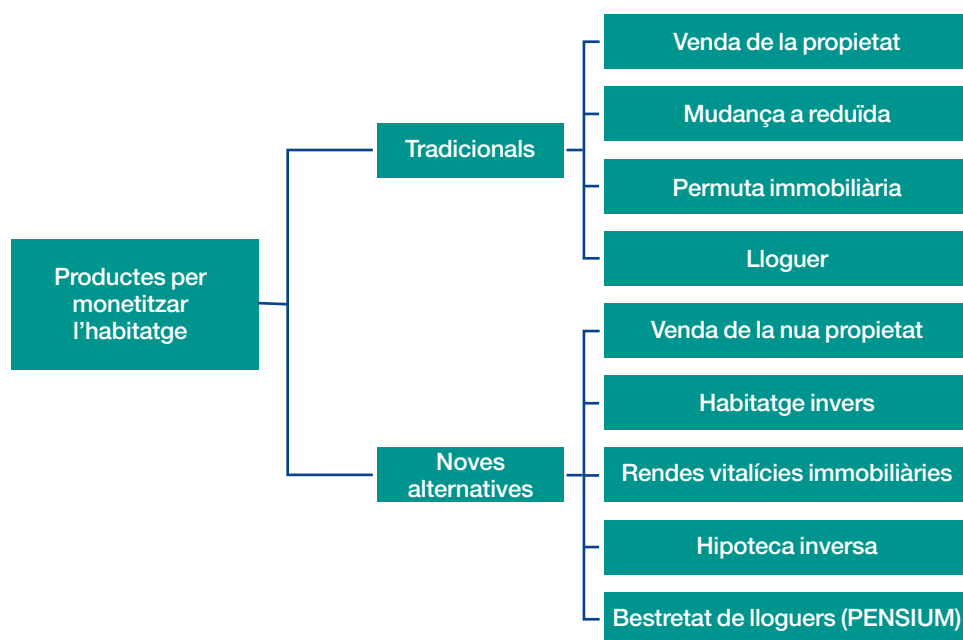
Per tant, pel que fa als serveis d'atenció domiciliària, les necessitats de finançament privat també hi són, especialment en els casos en què calgui un suport d'hores ampli, a més dels caps de setmana.

2. La monetització de l'habitatge per fer front al cost assistencial de la dependència

2.1. La riquesa immobiliària a Espanya

Les fonts d'ingressos en l'etapa de jubilació són principalment les pensions públiques i l'estalvi que s'hagi pogut acumular durant l'etapa laboral. Tal com ja s'ha vist, les pensions són insuficients per fer front a les despeses en l'etapa de la jubilació en què l'assistència es fa necessària, sigui mitjançant serveis d'atenció domiciliària o en centres residencials. L'opció de recórrer a l'estalvi líquid és limitada perquè la major part de l'esforç en estalvi a Espanya s'ha destinat a l'adquisició de l'habitatge.

Gràfic 3. Productes per monetitzar l'habitatge

Font: Lafuente i Serrano (2022) i elaboració pròpia.

Dues dades que mostren aquesta realitat:

- Els actius financers representen només el 20,8 % del total dels actius de les llars⁴, mentre que els actius reals representen el 79,2 %. En la mateixa línia, des de la perspectiva del component de la riquesa dels espanyols, s'estima que el 71,3 % és l'habitatge, que no és un estalvi previsional, tot i que sí patrimonial.
- L'esforç per adquirir un habitatge a Espanya és tan elevat que el 89,4 % dels més grans de 65 anys⁵ tenen almenys un habitatge en propietat. Això ha donat lloc a un patrimoni immobiliari, amb elevat valor, capacitat de revaloració i resistència a les crisis econòmiques a mitjà termini però amb problemes de liquiditat i difícil de fraccionar.

La monetització com una solució d'impacte social

La monetització dels actius immobiliaris és el procés que permet obtenir un valor d'un actiu immobiliari per transformar aquest valor en fluxos de renda líquids. Es tracta, per tant, de dotar de caràcter previsional els actius immobiliaris mitjançant

la monetització d'aquests. Des de la perspectiva dels propietaris, la disposició d'un habitatge, susceptible d'esdevenir liquidat, els pot permetre disposar de més ingressos per fer front a les necessitats, especialment en situacions de dependència.

La monetització de l'habitatge pot ser una opció de gran impacte social els pròxims anys davant de l'elevat nombre de persones que disposen d'un habitatge en propietat a Espanya i la dificultat amb què es poden trobar de poder disposar dels recursos que necessiten, especialment en l'etapa de la dependència.

2.2. Productes per monetitzar l'habitatge

Els productes per monetitzar l'habitatge comprenen un grup d'alternatives amb opcions clàssiques, d'altres que ja fa temps que són al mercat i, finalment, alguna alternativa nova que s'ha desenvolupat en els últims anys⁶. Tal com es pot veure al gràfic 3 es poden classificar en dos grans blocs:

⁴ INE (2021). Indicadors de qualitat de vida. Condicions materials de vida. Seguretat econòmica i riquesa neta de les llars.

⁵ INE (2023). Llars per règim de tinença de l'habitatge i edat i sexe de la persona de referència.

⁶ Lafuente, J.A., Serrano, P. (2022). *Cómo complementar la pensión utilizando la vivienda en propiedad. Alternativas flexibles para conseguir ingresos extra y seguir residiendo en casa*. McGraw Hill. Aula Magna.

Les opcions tradicionals ja es coneixen i poden permetre l'obtenció d'ingressos, però també comportar la pèrdua de l'habitatge, com en el cas de la venda, la mudança a reduïda (canviar per un habitatge de valor inferior) i la permuta immobiliària (intercanvi de propietat immobiliària). En el cas del lloguer, representa un increment de rendes, si bé insuficient per fer front a l'elevada despesa de la dependència, amb importants costos de gestió i risc si el lloguer no es fa amb criteris professionals.

Atenint-nos als productes considerats com a noves alternatives, apareixen algunes operacions com són la venda de la nua propietat, la renda vitalícia immobiliària o l'habitatge invers. En general, totes permeten al propietari d'un habitatge obtenir un capital o una renda a canvi de cedir la propietat de l'habitatge. En aquestes opcions es planteja la permanència a l'immoble per part de l'anterior propietari durant un llarg i incert període de temps, elevats costos de transacció de constitució d'aquestes operacions i que l'import que es rep sigui pel capital o la renda periòdica sigui molt per sota del valor de l'immoble perquè l'inversor es protegeix davant una recuperació llunyana en el temps de la plena possessió de l'immoble. Òbviament, són alternatives irreversibles que comporten la pèrdua de patrimoni i, d'altra banda, només són a l'abast dels propietaris d'habitatges de valor elevat.

Quant a la hipoteca inversa, regulada per la Llei 41/2007, de 7 de desembre, es tracta d'un crèdit o préstec garantit amb una hipoteca que recau sobre l'habitatge habitual concedit, d'una sola vegada o mitjançant prestacions periòdiques, a una persona que ha de ser més gran de 65 anys (o acreditar un grau de discapacitat, igual o superior al 33 %) o de dependència (dependència severa o gran dependència), sense que se'n pugui exigir la devolució fins al moment de la mort. Al revés que en una hipoteca normal, el deute no va minvant amb el temps, sinó augmentant, fins que un tercer —els hereus de l'immoble— opta per assumir-lo com a propi, en cas que li interessi mantenir la propietat. El termini per retornar l'import es limita a 12 mesos i en cas contrari l'entitat executa el seu dret hipotecari i es perd l'habitatge. A Espanya, malgrat els anys que fa que aquest producte és vigent, no ha aconseguit un creixement notable i actualment les operacions que es fan corresponen a situacions en què la liquiditat és necessària per a transaccions de volum elevat. Les transaccions actuals es fan en immobles amb un valor mitjà entre 800.000 i un milió d'euros, amb un valor mitjà d'import concedit d'uns 500.000 euros, d'acord amb les estadístiques públiques del Consell General del Notariat.

L'altra limitació important de la hipoteca inversa consisteix en el fet que el màxim que es pot atorgar és del 60 % del valor de l'habitatge (LTV), si bé se solen fer amb un LTV màxim del 40-45 %, ja que en el cas del 60 % observem fàcilment l'impacte de l'interès compost: amb un tipus d'interès del 6 % o superior, la capitalització fa que el deute arribi al 100 % del valor inicial de l'immoble només en un termini de 9 anys. Això pot portar a un deute superior al propi valor de l'habitatge. En aquest cas, es respon amb la resta de béns de l'herència i el deute no s'acaba en el bé hipotecat. Això sí, la persona gran pot romandre a l'habitatge fins a la seva mort.

3. Com afronten el repte de la dependència els diversos actors

3.1. Les famílies de les persones dependents

Les persones dependents volen, en la mesura que sigui possible i llevat d'excepcions, romandre al seu domicili i no ser una càrrega per als seus fills. El fet de veure un pare o una mare dependents i amb necessitat de cures que es vol quedar a casa pot provocar una gran càrrega emocional en els fills, generant sentiments de tristesa, ansietat, culpa i frustració per no poder proporcionar l'atenció necessària o sentir-se impotents davant de la situació.

Proporcionar cures assistencials continuades requereix una dedicació considerable de temps tant si es fa directament com si s'han de coordinar serveis i professionals, cites mèdiques, etc. Això pot afectar la vida personal i professional dels fills, i en alguns casos, els pot portar a renunciar a oportunitats laborals o personals. D'altra banda, les cures assistencials prestades per professionals o en places privades de residències hem vist que són costoses, i els fills poden tenir dificultats per assumir aquesta despesa.

A més de la càrrega emocional, els familiars poden enfrontar-se a decisions difícils sobre l'atenció mèdica, el tipus de cures necessàries i altres aspectes relacionats amb la qualitat de vida del familiar. Aquestes decisions poden generar conflictes emocionals i fins i tot dilemes ètics i pot tensar la relació amb la persona dependent i entre els fills.

Si els familiars decideixen cuidar directament la persona dependent, poden accedir a la prestació econòmica per cures en entorn familiar (PCEF), que pot representar un import màxim de 450 euros per a persones amb grau III. Addicionalment, si no cotitza a temps complet a la Seguretat Social pot, acollir-se al

conveni especial per a cuidadors no professionals, i sol·licitar-ho amb càrrec a l'Estat. Si prenen aquesta decisió, és important que els cuidadors també es cuidin a si mateixos i busquin suport emocional i psicològic mentre atenen les necessitats del pare. L'atenció a un familiar dependent pot ser esgotadora.

Finalment, també cal considerar com fer front al finançament. Un cop assumida la necessitat d'acudir a les cures assistencials professionals en una residència o al domicili, apareix el problema de com afrontar el pagament quan els esperats recursos públics es poden demorar i l'economia familiar no hi arriba. Actualment, no hi ha una cultura estesa de monetitzar l'habitatge de què disposen fins a un 90 % dels ancians. I cal considerar bé les opcions, especialment quan pot ser necessària una solució que abasti uns quants anys. Per això cal generar confiança en les diferents alternatives i dotar-les d'elements de transparència i garanties perquè es prenguin les decisions de manera adequada en benefici de la qualitat de vida dels usuaris.

3.2. Les residències i les empreses de serveis d'atenció domiciliària (SAD)

El preu d'aquests serveis està ajustat tant a les residències com als SAD, si bé s'observa una tendència a l'alça davant les exigències més grans i la tipologia de costos que incideixen en el servei. D'altra banda, la contenció de les quotes també és una necessitat perquè la gran majoria dels usuaris dels serveis tenen unes rendes mitjanes i baixes. No hi ha operadors amb una gran quota de mercat que tinguin poder per marcar el preu i, a més, al final tenen una pressió a la baixa en el preu perquè si l'apugen molt, es queden sense prestar el servei i ho assumeixen els familiars o s'obté de l'economia informal.

L'oferta de serveis assistencials públics i privats, tant residencials com SAD, davant la limitació de places i l'increment de la demanda, continuen incrementant els serveis construint noves residències i facilitant la contractació de SAD de qualitat. La iniciativa privada és una part imprescindible per donar resposta a la ingent demanda actual i a la que vindrà. No es pot esperar que la iniciativa pública cobreixi tota la demanda present i futura de la dependència, ni per pressupost ni per capacitat de gestió.

El sector de l'atenció domiciliària juntament amb el de residències dona ocupació a prop de 600.000 persones⁷ i ja és un dels

principals àmbits de creació d'ocupació en una activitat amb l'avantatge que la contractació de persones és el principal factor de prestació del servei. Pocs sectors de l'activitat econòmica tenen una oportunitat de creixement i creació d'ocupació com aquesta, però és imprescindible la generació de condicions adequades per atraure el personal que requerirà tant en aspectes econòmics com de promoció laboral a més dels elements vocacionals.

3.3. Les treballadores socials i l'Administració

Les treballadores socials que atenen persones grans dependents i les seves famílies sovint s'enfronten a situacions emocionalment exigents. Cada persona gran dependent és única i presenta necessitats i situacions diferents, cosa que requereix un enfocament individualitzat i capacitat per adaptar-se a diferents situacions.

Un cop analitzat el cas, han de coordinar diferents serveis i professionals per satisfer les necessitats integrals de les persones grans dependents i les seves famílies, i els orienten i ajuden a accedir als recursos que posa a la vostra disposició l'Administració, fonamentalment places públiques en residències o centres de dia, ajut domiciliari, teleassistència o ajuts econòmics. Però, com hem vist, no sempre disposen dels recursos necessaris per manca de places públiques o de pressupost.

Tot i aquests desafiaments i limitacions, les treballadores socials que atenen persones grans dependents tenen un paper crucial a l'hora de millorar la qualitat de vida d'aquesta població vulnerable i donar suport a les seves famílies.

El creixement del nombre de persones grans dependents a Espanya representa un triple desafiament molt important per al govern central i les comunitats autònomes: (i) una despesa més gran en serveis d'atenció a la dependència que pressionarà els pressupostos públics, (ii) assegurar que hi hagi suficients serveis disponibles i una atenció de qualitat dels serveis d'atenció a la dependència, com ara atenció domiciliària o places a residències, però també (iii) comptar amb personal qualificat en infermeria, cures geriàtriques, teràpia ocupacional, entre d'altres, per proporcionar una atenció integral i adequada.

Pel que fa al pressupost, Espanya es troba per sota de l'1 % del PIB, tot i que l'ha incrementat notablement després de la pan-

7 Dependencia.info (2021). El cuidado a las personas mayores en sus domicilios es un nicho de empleo que crece al 10 % anual.

dèmia⁸, les comparacions amb l'OCDE amb una mitjana de l'1,5 % PIB i amb la UE de l'1,8 % (mitjana de 27 països) indiquen que hi ha un llarg camí per recórrer, especialment si es considera l'augment de la longevitat.

És necessària la coordinació entre els diferents nivells de govern per a una gestió eficient dels recursos i serveis disponibles. També per impulsar polítiques que fomentin l'envelliment actiu i saludable com a manera de prevenir la dependència i el suport per mantenir la vida social i comunitària. Les infraestructures i els espais públics han d'estar adaptats a les necessitats de la gent gran dependent per garantir-ne la mobilitat i l'autonomia.

Finalment, l'Administració pot i ha de sensibilitzar la societat sobre l'envelliment i l'atenció a la dependència i promoure una cultura de respecte i suport a la gent gran dependent.

3.4. Els bancs i les asseguradores

Les cures assistencials són costoses, i moltes persones grans dependents poden tenir ingressos limitats o estar en una situació financera precària. Això representa un risc creditici per als bancs, ja que augmenta la possibilitat d'incompliment de pagament davant d'eventuals concessions de préstecs a aquests col·lectius. L'impuls d'operacions que tenen com a finalitat la monetització de l'habitatge planteja una nova activitat que genera reserves després dels problemes greus de l'exposició al sector immobiliari de la crisi anterior. Addicionalment, els productes actuals requereixen estudis individualitzats i dissenys específics, lluny dels productes uniformes que es comercialitzen en la indústria bancària.

D'altra banda, la hipoteca inversa que ha estat comercialitzada per alguns bancs i companyies d'assegurances no ha tingut l'èxit esperat: s'ha limitat a una opció per a persones que tenen un immoble d'alt nivell però que no tenen rendes. Recentment, la hipoteca inversa no s'ha inclòs en la Llei 5/2019, sobre crèdits immobiliaris, que transposa normativa de la UE i incorpora millores en transparència i assessorament.

Pel que fa a l'assegurança de dependència, tampoc no té gaire recorregut. Tot i disposar d'avantatges fiscals, hi ha molt po-

ques companyies d'assegurances que comercialitzin una assegurança de dependència que cobreixi les prestacions necessàries per cuidar el dependent (com en el cas de les assegurances de salut) proporcionant indemnitzacions en efectiu. Addicionalment, en algunes companyies es posen límits de contractació entre 70 i 75 anys amb un màxim de renovació fins als 85 anys, cosa que en dificulta la comercialització al col·lectiu més interessat.

4. Conclusions

Viurem més anys i alguns en dependència, no ens agrada pensar-hi, però la demografia i el pas del temps també ens afecten. Afrontar la dependència d'una persona gran activa la família, les treballadores socials, l'Administració, les empreses que faciliten cures assistencials, les entitats financeres i les asseguradores. Hi ha aspectes emocionals, de qualitat, organitzatius i financers que s'entrecreen. No és gens fàcil, en cap sentit, per a ningú. I al centre hi ha de ser la persona dependent.

La despesa de les cures assistencials que requerirem no serà barata i els preus només poden pujar.

I com ho pagarem? No podem confiar que l'Administració cobrirà íntegrament tots els costos. Caldrà que aportem una part del preu amb el nostre estalvi.

I si el nostre estalvi està en immobles, caldrà monetitzar-los. Hem vist que hi ha diverses fórmules que han tingut un èxit desigual adreçades a les diverses situacions que es generen a partir de la jubilació. És legítim i bo aspirar a tenir una vida més esplaiada i viatjar. Però disposar de les cures assistencials quan ens tornem dependents severos o molt severos es converteix ràpidament en una emergència.

Pensium (vegeu el requadre 1) és una nova solució per a les persones amb dependència que permet mantenir el patrimoni i anticipar els lloguers del futur quan de debò es necessiten i amb una regulació beneficiosa. ■

8 FEDEA (2022). *Cuarto informe del Observatorio de la Dependencia*. D'altra banda, una relació detallada de les reclamacions del sector a les Administracions públiques es pot veure en l'informe de l'Asociación Estatal de Directores y Gerentes en Servicios Sociales (2023). *XXIII Dictamen del Observatorio de la Dependencia*.

Requadre 1. La nova fórmula de Pensium per al pagament de les despeses de la dependència

Concepte i esquema de les operacions Pensium

Pensium és una nova fórmula especialment ideada per complementar els ingressos de les persones en situació de dependència mitjançant la cessió dels drets futurs del lloguer de casa seva, mantenint sempre la propietat. Consisteix a anticipar els futurs lloguers de l'immoble i disposar periòdicament dels fluxos econòmics ajustats a les necessitats monetàries de la dependència de cada moment.

La proposta de Pensium permet a la gent gran i als seus familiars que puguin pagar les despeses d'accés a una residència o de cures assistencials al domicili, sense esperar a l'arribada de les ajudes públiques ni gastar els estalvis o vendre l'habitatge, ja que tot es paga amb els lloguers.

L'avantatge davant del lloguer tradicional és que només amb aquest import no es cobreixen les despeses elevades de la dependència d'ingrés en una residència o d'atenció domiciliària intensiva. Per això, Pensium complementa l'aportació i avança la quantitat que falta, que pot arribar fins al doble del lloguer, per endavant, estigui l'habitatge llogat o no. Això va generant un import a tornar que es paga igualment amb el lloguer un cop ja no cal continuar pagant la residència o les despeses d'atenció domiciliària. El beneficiari i els seus hereus mantenen sempre la propietat de l'habitatge, sense avals ni hipoteques.

La forma d'amortització del deute és mitjançant el lloguer de l'immoble, si bé en qualsevol moment es pot amortitzar el capital pendent. Pensium renuncia a la realització de valor mitjançant actuacions d'execució, embargament o exigència del capital prestat als participants una vegada disposa de la possessió de l'immoble per llogar-lo.

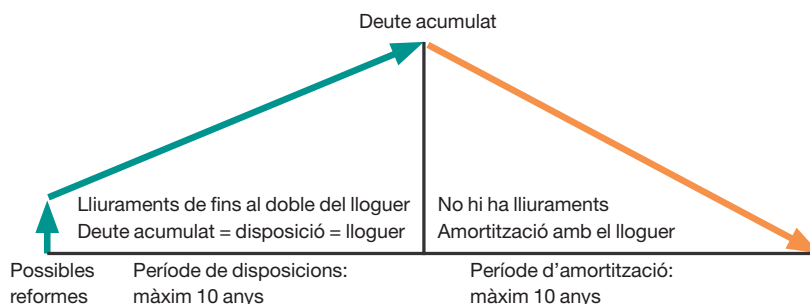
Tal com es pot veure al gràfic 4, l'operació comprèn dues fases, una primera, que genera el deute i en què es desenvolupen les accions següents:

- Possibles reformes a fer a l'habitatge per optimitzar el lloguer. Frequentment, es tracta d'habitatges sense actualitzar que requereixen alguna intervenció per complir amb la normativa vigent i poder entrar en el mercat de lloguer.
- Lliuraments periòdics de fins al doble del lloguer que permeten als usuaris pagar les despeses periòdiques de residència.
- Després de les reformes, l'habitatge es posa de lloguer. Els llogaters passen un control de solvència i a més a més es contracta una assegurança d'impagament.
- Aquesta fase té una durada màxima de 10 anys i es pot interrompre en qualsevol moment a petició dels usuaris, ja sigui per defunció, accés a plaça pública, recepció d'ajuts o qualsevol altre motiu.

Un cop completada la primera fase, en què s'ha generat el deute, s'inicia la segona fase d'amortització, amb les característiques següents:

- Cessen les disposicions i la totalitat de la renda del lloguer es destina al pagament del deute.
- El deute es pot cancel·lar en qualsevol moment mitjançant l'amortització del capital pendent. També es permeten amortitzacions parcials.
- Un cop completada l'amortització, Pensium retorna la possessió de l'habitatge a la propietat, que pot optar per la destinació que consideri millor per a l'immoble.

Gràfic 4. Esquema de desenvolupament d'una operació Pensium

Font: elaboració pròpia.

La constitució i el desenvolupament de les operacions Pensium estan subjectes a la Llei 5/2019, de 15 de març, reguladora dels contractes de crèdit immobiliari.

Sobre la constitució de les operacions Pensium, s'ha de ressenyar que la Llei de pressupostos generals de l'Estat de 2023 va incorporar una novetat per a les persones en situació de dependència que vulguin utilitzar el seu habitatge per al pagament de les seves despeses assistencials mitjançant la constitució un crèdit immobiliari

amb lliuraments periòdics que s'amortitza únicament amb els lloguers del mateix immoble. L'avantatge consisteix en l'exempció de l'impost sobre transmissions i actes jurídics documentats, així com bonificacions en l'aplicació dels aranzels notariais i les despeses registrals.

Aquesta nova regulació confirma una nova categoria de producte financer amb un doble impacte social: finançament per als dependents i promoció del parc d'habitatges de lloguer.

ENTREVISTA

A portrait of Carles Campuzano i Canadès, a middle-aged man with a grey beard and glasses, wearing a blue suit and a dark tie. He is looking directly at the camera with a slight smile. The background is a blurred wooden panel.

CARLES CAMPUZANO I CANADÈS

Conseller de Drets Socials

Per Judit Vall-Castelló

Departament d'Economia (UB)
i secretària de la *Revista Econòmica
de Catalunya*

“COM MÉS TECNOLOGIA HI APLIQUEM, MÉS EFICIENTS SEREM FINANCERAMENT”

M'agradaria començar aquesta entrevista fent referència a un article que va publicar al diari Ara a principis del mes d'agost. En aquell text, vostè fa un repàs (molt resumit, entenc que per les qüestions d'espai als diaris) del que s'ha fet, en termes de dependència, gent gran i residències, durant el temps en què vostè ha estat liderant la Conselleria, així com de les idees que tenen i que encara s'han d'implementar. Tot el que comenta (augment de places, reducció de llistes d'espera, etc.) implica un increment important de la despesa. No sembla un sector en què es puguin reduir costos de cap manera (substancialment) i, per tant, a part dels fons europeus Next Generation, d'on surt (sortirà) el finançament per tal de dur a terme aquesta reestructuració que hi ha planificada (i que vostè explica molt bé)?

La discussió del finançament de la dependència el podem emmarcar des de diversos punts de vista: primer, des d'allò que el Govern espanyol inverteix en aquest sector, que, segons ens diuen les dades, correspon al 0,7 % del PIB del conjunt de l'Estat. Aquesta xifra és molt menor que les inversions que es fan a la Unió Europea, al voltant de l'1,5 %. I quan recordem els compromisos que es van aprovar en el marc de la llei de la dependència, el 2015 es preveia una despesa de l'1,5 %. Som molt lluny d'aquest conjunt de despesa, que seria l'adequada. Si, a més, projectem les xifres d'envelliment futures, és molt evident que tenim un problema d'infrafinançament en l'àmbit de les cures.

Si, a més, analitzem com l'Estat aporta finançament al sistema d'atenció a la dependència, tenim un segon problema. La Llei es fonamentava en la promesa d'un finançament compartit entre les comunitats autònomes i l'Estat. Aquest compromís mai s'ha complert i, en la pràctica, el gruix del finançament correspon a les comunitats. L'Estat aporta un finançament al sistema del 20 % del seu cost, que és clarament insuficient.

La Llei del 2006 no funciona, no serveix per garantir els recursos que necessitem com a Govern de la Generalitat per als reptes que tenim en aquest camp. Bona part de les infraestructures que s'han realitzat en els darrers anys han estat fruit de la iniciativa municipal o del tercer sector. Per tant, una conseqüència que tinguem només una despesa del 0,7 % i que l'Estat només participi en el 20 % es tradueix en llistes d'espera, salaris no adequats i falta d'inversió pública en infraestructura.

Cal una discussió d'àmbit estatal sobre com mobilitzem més recursos per a la dependència i sobre com l'Estat assumeix la seva corresponsabilitat. A més, el sistema està hiperregulat per part de l'Estat. En teoria, en serveis socials, la Generalitat té competències exclusives, i no es compleix, i ens encotilla en les polítiques que voldríem fer.

És només una qüestió de finançament o hi ha altres temes pendents dins del sector?

El sistema en conjunt ha de millorar la productivitat. I aquí ens apareixen dues línies de treball molt estratègiques. Una és com fem que el conjunt del sector públic sigui més eficient, i l'altra, l'aposta que estem fent pel desplegament de l'atenció integrada social i sanitària. Que serveis socials i sistema de salut treballin junts també ens ha d'ajudar a gestionar millor uns recursos que sempre seran limitats.

I això portarà una reducció de costos?

Algunes de les decisions vinculades a l'atenció integrada impliquen una reducció de costos, com, per exemple, el desplegament dels centres d'atenció primària (durant l'any vinent) a les residències de les persones grans. Aquesta mesura implicarà un augment de despesa, per la major contractació de personal mèdic, però implicarà a mitjà i llarg termini una reducció de costos.

L'aplicació de tecnologia als serveis socials s'ha d'accelerar. Com més tecnologia hi apliquem, més eficients financerament serem. És un repte que d'aquí al 2050 ens interpel·larà com a societat.

Hi ha fons Next Generation destinats a també al sector?

En el disseny que va fer l'Estat dels fons Next Generation hi havia un paquet vinculat a l'economia social i de les cures, dels quals la Generalitat ha rebut 400 milions d'euros, que s'han invertit en millora d'infraestructura i equipaments propis de la Generalitat i en sis línies de subvencions per a administracions locals, tercer sector i empreses. Aquests diners han representat la inversió pública més rellevant en la història de la Generalitat en el camp

dels serveis socials, que s'han gastat en un període relativament curt. I això ens permet construir tres noves residències públiques després de molts anys de no construir-ne, acompanyar 40 projectes d'inversions en infraestructura, projectes d'innovació tecnològica, d'innovació social, d'accessibilitat, etc.

Se n'esperen més, de fons europeus?

En el paquet pendent que Espanya ha de rebre, hi ha un paquet d'uns 7.000 milions d'euros en crèdits no reemborsables (subvencions) als PERTE, i aspirem a tornar a tenir recursos per aquesta banda. Sabent també que hem de dissenyar les residències del segle XXI, els models són diferents perquè serem més i tindrem uns models de vida i unes aspiracions diferents, volent viure més a casa i donant vida als anys. No només és un problema econòmic sinó de construir infraestructures que s'adaptin a aquestes noves necessitats. Abans que acabi l'any tindrem dissenyada una planificació d'ara al 2041 de places en l'àmbit de les cures de llarga durada i de les infraestructures que caldran al país en les pròximes dècades per respondre a aquestes necessitats.

Encara sense marxar del tema de les residències, també durant el mes d'agost, un article "d'investigació" del mateix diari Ara va publicar l'experiència en primera persona

d'una periodista que es va fer passar per treballadora en una residència de Catalunya amb 400 places (moltes d'elles, públiques). Com valora les crítiques al sector que incorpora l'experiència encoberta d'aquesta periodista? De qui és la culpa que les condicions laborals siguin tan difícils i tan precàries? De les direccions dels centres? Dels responsables polítics?

Ara fa uns mesos, aquest Departament, els principals sindicats del sector i les patronals que proveeixen de serveis la Generalitat vam arribar a un acord pel que fa a l'equiparació salarial. I des del Departament hem quantificat què representa aquest acord: al voltant de 300 milions d'euros. Hem de tenir un full de ruta compartit per poder mobilitzar aquests diners per arribar a les mateixes condicions laborals: no pot ser que una infermera en una residència cobri un 30 % menys que si treballés en un CAP o en un hospital.

Com a mesura a curt termini, ens plantejem que els salaris dels treballadors/es en el sector concertat o subvencionat creixin al mateix ritme que els del sector públic. Per tant, el que es pacti a la funció pública es traduirà en els mateixos increments retributius per avançar cap a la plena equiparació salarial. Això s'ha de fer no només per justícia respecte als treballadors/es, sinó també

perquè la gent vulgui treballar en aquest sector i per retenir els professionals.

Necessitem dignificar les condicions laborals en el sector. No ho farem d'un dia per a l'altre, però és un full de ruta que ja tenim marcat.

Però és un tema només de salaris?

El tema de salaris és el principal, però hi ha també altres temes, com el reconeixement social, els perfils professionals que exigim en les posicions, en com generem més experiència per a la gent que surt de les facultats de serveis socials, etc. També estem treballant en aquestes altres arestes del problema. Vull destacar que és un acord al qual també s'han unit els sindicats, que són els representants dels treballadors i, per tant, estic molt satisfet de l'acceptació que han tingut la negociació i l'acord.

En un món ideal, on comencéssim a construir el sector de les residències des de zero, com hauria de ser l'estructura més eficient? Només places públiques amb gestió pública? Places públiques amb gestió privada? Residències amb només places públiques i residències amb només places privades (és a dir, segregació total)? Com seria el disseny ideal del sector?

Cada país europeu troba realitats molt diferents, que tenen molt a veure amb les històries nacionals de construcció de l'estat del benestar. Els models no són estàndards, sinó que el desplegament d'aquestes polítiques va molt lligat a tradicions històriques. En la tradició històrica catalana podem constatar que tenim un bon sistema d'educació i un bon sistema de salut i que, en molts dels aspectes del sistema de salut i d'educació, ens agradaria tenir-los en el sistema de serveis socials. Especialment, en la no existència de límit pressupostari a l'hora d'atendre una persona, i en el nostre sistema de serveis socials hi ha un límit per atendre una persona; per això tenim unes llistes d'espera diferents de les de salut. Necessitem un sistema que, quan hi ha una necessitat social (ja sigui una persona que necessita una residència o un nen amb discapacitat que necessita suport), tingui capacitat de garantir el dret.

Per tant, contestant a la teva pregunta, seria un sistema similar al que tenim en salut i educació, en què la garantia del dret no és només una expressió retòrica, sinó que és una realitat i que, per tant, la restricció pressupostària no sigui el límit que tenim avui, i això ens porta al debat de com passem del 0,7 % al 20 % en un sistema adequat i ben finançat. ■

NOTES

SOLIDARITAT INTERGENERACIONAL

Anton Gasol Magriñà

Conseller de la Junta de Govern, Col·legi d'Economistes de Catalunya

Resum

La disminució continuada de la fertilitat, l'augment constant de l'esperança de vida i l'envelliment de les generacions nascudes durant el “boom de la natalitat” són tres fenòmens que afecten el conjunt de la societat. Particularment, el sistema de pensions públic, que es regeix pel *principi de repartiment i de prestació definida* —a diferència del sistema privat de capitalització—, la qual cosa implica que les cotitzacions dels treballadors en actiu financen les prestacions existents en aquell moment. Per tot plegat, cal que ens plantejem qüestions com ara: quin tipus de solidaritat cal establir entre generacions?, com assegurar la consolidació dels sistemes de jubilació?, com estimular la participació del nombre més gran de persones al món laboral i, alhora, augmentar la productivitat, i, és clar, també la remuneració salarial per poder viure amb dignitat. I, tot això, afavorint la igualtat entre homes i dones, i compartint millor les responsabilitats familiars.

1. Solidaritat intergeneracional (SI)

Més enllà del sistema de pensions públiques de repartiment i contributiu, el paradigma de la solidaritat intergeneracional (SI)¹ forma part central del debat científic i polític de les polítiques socials, així com de la pràctica de les famílies, de les institucions públiques i de la societat civil. Aquesta mena de “contracte intergeneracional implícit” es mostra evident i alhora resistent, adaptant-se contínuament a les crisis i als canvis sociodemogràfics. La confluència de la contínua adaptació de les famílies

als nous contextos (cures, educació dels infants, suports i recerca de seguretat material) amb polítiques socials que intervinguin entre les famílies i el context econòmic i social per modular la solidaritat familiar i estructurar-la.

La clau de la interpretació de la SI no resideix només a valorar els condicionants sociodemogràfics i econòmics. La SI no depèn en exclusiva de l'efecte renda, és a dir, de com es reparteixen els recursos entre generacions, sobretot entre els ocupats i els jubilats, cosa que redueix el debat a un pla particularista i comensalista. Cal un marc determinat d'actituds i pràctiques socials, i també compromisos per part de les institucions públiques i privades a favor d'una SI activa i positiva. La seva consecució comporta alhora consens polític, pacte social, acords tàcits entre generacions però també dissensos i desacords, si no conflictes, tant al si de les llars (qui cuida), com a l'Estat (com conciliar interessos generacionals entre nens i joves en formació, ocupats i jubilats) i en el conjunt de la societat civil (com es reconeixen les generacions i transmeten els seus sabers i memòries).

2. El repte de la solidaritat intergeneracional en societats envellides

El creixent desequilibri entre generacions de major i de menor edat —com és el cas d'Espanya— planteja un desafiament a la solidaritat intergeneracional. Gràcies als sistemes de protecció social, les generacions de més edat són les que absorbeixen més part de la renda nacional canalitzada per l'estat del benestar. També —una bona part— disposa de més patrimoni financer i immobiliari. I, a més, tenen un gran pes demogràfic pel que fa a resultats electorals. El cert és que les generacions formades per la població gran es troben en millor posició socioeconòmica

¹ *La solidaridad intergeneracional (SI)*. VIII Informe FOESSA. Documento de trabajo 6.8. Dolores Puga González, Centro Superior de Investigaciones Científicas y Gregorio Rodríguez Cabrero, Universidad de Alcalá. Disponible a <https://www.foessa.es/main-files/uploads/sites/16/2019/05/6.8.pdf>

que la resta. Tot i que pot semblar que aquest context és més favorable a la tensió que a la solidaritat intergeneracional, resulta que hi ha una absència de conflicte gràcies a les estretes relacions entre generacions que conreen les famílies espanyoles, atès que la família és l'enclavament fonamental de les relacions intergeneracionals primàries, amb suports mutus desinteressats (visquin o no a la mateixa llar) i amb l'establiment de relacions de reciprocitat generalitzada.²

Les crisis sofertes han ampliat i reforçat la solidaritat familiar alhora que les polítiques públiques no fan prou davant de la precària integració laboral juvenil i les elevades taxes de pobresa infantil, i, en general, de la creixent desigualtat social, la qual cosa mina els mecanismes de solidaritat intergeneracional. No en va, al debat sobre la sostenibilitat del sistema de pensions a l'agenda pública s'ha incorporat el de la lluita contra la pobresa infantil, la inserció laboral dels joves i la permanència al mercat de treball de treballadors majors amb baixes qualificacions.

El debat i la investigació sobre la solidaritat intergeneracional actualment se centra en l'acceleració dels canvis sociodemogràfics, la globalització, les crisis financeres i el seu impacte en els mercats de treball i en els sistemes de protecció social, la qual cosa ha rellançat el debat sobre quines pràctiques familiars, quines polítiques socials i quines actituds i comportaments col·lectius poden fer possible una SI sostenible i equitativa a llarg termini.

S'acostuma a definir la SI com el conjunt de pràctiques i recursos materials i simbòlics, públics i privats que mobilitza una societat i les institucions públiques per garantir la transició entre generacions en l'àmbit familiar i en l'àmbit general de la societat. Aquesta solidaritat es materialitza en obligacions recíproques, prestacions socials i reconeixements mutus, la qual cosa implica una mena de reciprocitat que, a escala institucional, adopta la forma de prestacions socials i programes categorials i generals orientats a reforçar aquesta solidaritat i, a escala microsocial, inclou les variades pràctiques que combinen obligacions, suports, afectes i compromisos al si dels diferents tipus de famílies. A aquest doble nivell s'hi afegeix un tercer nivell societa-ri o transversal, que actualment ha adquirit importància, dirigit a promoure el reconeixement mutu entre generacions i a impul-

² *El reto de la solidaridad intergeneracional en sociedades envejecidas: una mirada a las familias*. Funcas, 28 abril de 2023. Bienestar, Estudios sociales. Disponible a <https://blog.funcas.es/el-reto-de-la-solidaridad-intergeneracional-en-sociedades-envejecidas-una-mirada-a-las-familias/>

Requadre 1. Pla de recuperació, transformació i resiliència espanyol (PRTR)

El Pla de recuperació, transformació i resiliència espanyol està emmarcat dins dels plans nacionals que han elaborat els 27 Estats membres de la Unió per acollir-se al Pla de recuperació per a Europa **NextGenerationEU**. El pla espanyol s'estructura al voltant de **quatre eixos transversals** que han de vertebrar la transformació del conjunt de l'economia, alineats amb les agendes estratègiques de la UE, l'Agenda 2030 i els Objectius de Desenvolupament Sostenible de les Nacions Unides (ODS): la transició ecològica, la transformació digital, la igualtat de gènere i la cohesió social i territorial. Aquests 4 eixos es concreten en **10 polítiques palanca i 30 components** que articulen l'important programa de reformes i inversions amb l'horitzó 2023. Cada component se centra en un repte o objectiu concret i inclou reformes i inversions que, de manera coherent i complementària, contribueixen a assolir aquests objectius o superar els reptes.

La **Component 30** té per objecte la sostenibilitat a llarg termini del sistema públic de pensions en el marc del Pacte de Toledo i els reptes i objectius de la seva reforma estan orientats a assegurar la sostenibilitat financera del sistema a curt, mitjà i llarg termini, i mantenir el poder adquisitiu, preservant el seu paper en la protecció davant de la pobresa i garantint l'equitat intergeneracional.

La consecució de l'objectiu general, el de **preservar la sostenibilitat a llarg termini del sistema de pensions**, s'articula a través d'altres objectius més concrets que han de marcar les principals línies d'actuació. El primer dels objectius és eliminar el dèficit del sistema. El segon gran objectiu passa per aprofundir els ajustaments paramètrics que han permès incrementar l'edat efectiva de jubilació de manera constant, fins a situar-la per sobre de la mitjana europea, i impulsar a través de nous incentius positius la prolongació voluntària de l'accés a la jubilació, i, com a tercer objectiu, desplegar sistemes complementaris de pensions a nivell empresarial i professional.

sar la transmissió de sabers i valors trencant així la rigidesa convencional existent entre les edats que és, de manera creixent, substituïda per visions integradores de totes les edats.

3. Mesures rellevants que tenen com a objecte garantir l'equitat, la suficiència i la sostenibilitat del sistema de pensions públiques³.

1. **Suficiència de les pensions.** La reforma garanteix el poder adquisitiu de les pensions amb la seva vinculació a l'IPC, tot reforçant les pensions més baixes amb les següents mesures destacades:

- a) Garantia del poder adquisitiu: fixació d'un nou marc estable de revaloració de les pensions d'acord amb la inflació mitjana anual registrada l'exercici anterior.
- b) Millora de les pensions mínimes: inspirada en l'evolució del salari mínim, s'ha dissenyat un camí de convergència perquè aquestes pensions (prenent com a referència la pensió mínima amb cònjuge a càrrec) pugin un percentatge addicional a la revaloració anual lligada a l'IPC fins a convergir amb el 60 % de la renda mitjana d'una llar amb dos adults el 2027.
- c) Augment de les pensions no contributives: s'estableix un procés similar per a l'evolució d'aquestes prestacions, que creixerien fins a convergir aquest mateix any amb el 75 % del llindar de la pobresa calculat per a una llar unipersonal.

2. **Equitat del sistema.** Accions per corregir el perjudici de les carreres irregulars sobre les pensions i corregir altres problemes per fer més just i equitatiu el sistema.

- a) Reducció de la bretxa de gènere: el complement de bretxa de gènere de les pensions tindrà un increment del 10 %, addicional a la revaloració anual, el bienni 2024-2025.
- b) Adequació del període de còmput: s'estableix un règim dual del període de còmput per als propers 20 anys, pel qual s'aplicarà als treballadors que es jubilin la més beneficiosa d'aquestes possibilitats: els darrers 29 anys de carrera, descartant els 24 mesos (2 anys) pitjors; i el període de còmput actual (25 darrers anys). La primera possibilitat es desplegarà progressivament durant 12 anys a partir del 2026. Això beneficiarà especialment els treballadors amb carreres irregulars.
- c) Cobertura de llacunes de cotització: es millora la cobertura de llacunes —entenent per llacunes aquells mesos en què no hi ha obligació de cotitzar i que són tinguts en compte per calcular les pensions— amb enfocament especial per a do-

nes, de manera que es cobriran fins a cinc anys de buit de cotització amb el 100 % de la base mínima, davant dels quatre actuals. El sisè i el setè any sense cotitzar es cobrirà amb un 80 % de la base mínima, davant del 50 % actual.

- d) Becaris: s'inclouen en el sistema de Seguretat Social els alumnes que realitzin pràctiques formatives i acadèmiques incloses en programes de formació. Es tracta de les pràctiques realitzades per alumnes universitaris, tant les dirigides a obtenir titulacions oficials de grau, màster i doctorat, com les dirigides a obtenir un títol propi de la universitat, ja sigui un màster de formació permanent, un diploma d'especialització o un diploma d'expert. També s'hi inclouen les realitzades per alumnes de formació professional, sempre que aquestes no es prestin en el règim de formació professional intensiva. A les quotes a la Seguretat Social per contingències comunes se'ls aplicarà una reducció del 95 %.

3. **Sostenibilitat.** Introducció d'un conjunt de mesures de reforç de la sostenibilitat que aporti ingressos addicionals al sistema en les dècades de 2030 i 2040, quan es farà front al repte demogràfic més gran del *baby boom*.

- a) Increment gradual de la base màxima de cotització: s'estableix una pujada gradual de les bases màximes de cotització entre el 2024 i el 2050 d'acord amb l'IPC més 1,2 punts percentuals. D'altra banda, les pensions màximes es revaloraran amb l'IPC més un increment addicional de 0,115 percentuals acumulatius cada any des del 2025 fins al 2050, compensant així la càrrega més gran que suposarà per a alguns treballadors l'increment de la cotització. A partir del 2050 i fins al 2065 hi haurà increments addicionals de la pensió inicial en aquest període.
- b) Quota de solidaritat: una de les mesures més noves és la introducció d'una cotització de solidaritat per als salaris més alts que quedin per sobre de la base màxima. Aquesta mesura també tindrà un component distributiu i es desplegarà gradualment, partint de quotes del voltant de l'1 % el 2025, fins a assolir valors al voltant del 6 % el 2045. Aquesta quota serà aplicable sobre la part del salari que fins ara no cotitzava.
- c) Mecanisme d'equitat intergeneracional: des de l'1 de gener del 2023 fins a l'any 2032 s'augmenta en 0,6 punts percentuals la cotització per contingències comunes, el 0,5 % correspon a l'empresa i el 0,1 % al treballador. A partir del 2024, creixerà una dècima cada any fins a assolir 1,2 punts percentuals el 2029. Aquest mecanisme substitueix el factor de sostenibilitat que va establir la reforma del 2013 i que suposava una important retallada de la pensió inicial, especialment dels més joves. Aquesta mesura té per objecte nodrir el fons de reserva de les pensions.

³ Secretaría de Estado de la Seguridad Social y Pensiones, *Todas las claves de la reforma de las pensiones*, 23/03/2023. Disponible a <https://revista-seg-social.es/-/claves-reforma-pensiones>

d) Mecanismes d'ajust: la reforma preveu a més un mecanisme semiautomàtic que garanteix la sostenibilitat del sistema a partir de les dades dels informes trianuals d'envelliment de la Comissió Europea, amb la participació dels agents socials i les Corts, i que dota de nous ingressos el sistema en cas que no hi hagi consens sobre les mesures que cal adoptar.

e) Mesures dirigides a apropar voluntàriament l'edat efectiva a l'edat ordinària de jubilació. La reforma que va entrar en vigor el 2022 fixava quatre vies d'actuació en aquest sentit: la revisió de la jubilació anticipada tant voluntària com involuntària i per raó de l'activitat, la jubilació demorada, la jubilació activa i la jubilació forçosa.

Requadre 2. Espanya, sistema públic de pensions: reformes en el marc de la Component 30 del Pla de recuperació, transformació i resiliència (PRTR)

Reformes⁴:

C30.R1: Ssparació de fonts de finançament de la Seguretat Social, amb la culminació del procés de separació de fonts de finançament de la protecció contributiva i no contributiva del sistema per recuperar l'equilibri financer a curt termini.

C30.R2-A: manteniment del poder adquisitiu de les pensions, per a la qual cosa es deroga l'índex de revaloració de pensions introduït per la reforma del 2013 per tal de garantir el manteniment del poder adquisitiu de les pensions en els termes que planteja el Pacte de Toledo.

C30.R2-B: alineació de l'edat efectiva de jubilació amb l'edat legal de jubilació a través d'incentius a la demora de la jubilació i ajustant els elements distorsionadors en la regulació de les jubilacions anticipades.

C30.R2-C: adequació a les noves carreres professionals del període de còmput per al càlcul de la pensió de jubilació, que pretén reforçar la progressivitat i el caràcter contributiu del sistema fent que la pensió de jubilació reflecteixi més la vida laboral del treballador i atengui la realitat d'un mercat laboral on les interrupcions i les llacunes són cada vegada menys excepcionals.

C30.R2-D: substitució del factor de sostenibilitat per un mecanisme d'equitat intergeneracional, cosa que implica incorporar, juntament amb l'evolució de l'esperança de vida, altres indicadors complementaris que en conjunt ofereixin una imatge més fidedigna del desafiament que suposa l'envelliment de la població per al sistema.

C30.R3: nou sistema de cotització a la Seguretat Social dels treballadors autònoms pels seus ingressos reals, mitjançant el qual es busca implantar gradualment un nou sistema de cotit-

zació al Règim especial de treballadors autònoms (RETA) basat en els rendiments per l'activitat econòmica exercida.

C30.R4: modificació del complement de maternitat de pensions mitjançant un nou disseny, com es va expressar al Reial decret llei 3/2021, amb l'objectiu de compensar el cost que el naixement i la cura dels fills té per als progenitors, fonamentalment per a les mares, de manera que es contribueixi decisivament a la reducció de la bretxa de gènere en pensions.

C30.R5: reforma i impuls dels sistemes complementaris de pensions, per la qual es preveu l'aprovació d'un nou marc jurídic que impulsi els plans de pensions d'ocupació i contempli la promoció pública de fons de pensions permetent donar cobertura a col·lectius de treballadors sense plans d'ocupació a les seves empreses o autònoms.

C30.R6: adequació de la base màxima de cotització del sistema, de manera que l'adaptació del sistema requereix una adequació gradual a les bases de cotització màxima que haurà de ser concurrent amb una modificació de la pensió màxima per no afectar la naturalesa contributiva del sistema. La rellevància del conjunt d'aquestes reformes rau, d'una banda, en la dimensió qualitativa per l'impacte en el benestar dels ciutadans de més edat, un col·lectiu d'importància creixent pel procés d'envelliment de la població; d'una altra, en la dimensió quantitativa a la vista del volum imponent de la partida pressupostària de pensions públiques, i, finalment, en l'ambició contingut d'aquestes reformes, sense comparació en l'àmbit comparat, que aquest component ve a comprometre.

La Llei 21/2021 ja va recuperar el dret a la revaloració de les pensions per tal de garantir el manteniment del poder adquisitiu. La Llei 12/2022 vol impulsar els plans de pensions d'ocupació. El compliment de les últimes fites del **Component 30** ha de servir per culminar el reforç dels principis vertebradors del sistema: equitat, suficiència i sostenibilitat.

4 Componente 30: Sostenibilidad a largo plazo del sistema público de pensiones en el marco del Pacto de Toledo. Disponible a <https://www.lamoncloa.gob.es/temas/fondos-recuperacion/Documents/16062021-Componente30.pdf>

4. Sistema públic de pensions: diagnòstics contraposats

Sembla que el sistema públic de pensions a Espanya faci aflorar una certa “lluïta d’edats” entre joves i vells. El paradigma de la “solidaritat intergeneracional” ha rebentat? Els joves no entenen que pugin les pensions més elevades de jubilats amb la casa pagada mentre a ells se’ls condemna a la precarietat.

La posició, suposadament, dels joves, la desenvolupa el catedràtic de la Universidad Carlos III y subdirector de la Fundación de Estudios de Economía Avanzada (Fedea), José Ignacio Conde-Ruiz —generació X—, que ha escrit un llibre titulat *La juventud atracada: cómo un electorado envejecido cercena el futuro de los jóvenes* (Península) amb la seva filla Carlotta —generació Z—. La tesi és la següent: “... es gasta tant en pensions que no hi ha marge fiscal per invertir en altres polítiques de llarg termini (emergència climàtica, educació, habitatge...) que beneficien els joves. Tot increment de la despesa es destina a la gent gran.”

El catedràtic apunta que les mesures de despesa social associades a l’envelliment, com les pensions, tenen un suport social ampli. Reduir-les és gairebé impensable i, de fet, la despesa s’incrementarà durant els pròxims anys davant de l’envelliment exponencial de la població espanyola. “Això provocarà una reducció de les inversions en, per exemple, educació, R+D+I o mesures que ajudarien els joves, com ara les rendes d’emancipació o els ajuts a la natalitat”, explica. D’altra banda, continua, els treballadors del futur, ara joves i nens, hauran de pagar en pensions el doble del que aporten els treballadors actuals. “Hi ha una gran resistència per part dels polítics a reformar les pensions i adaptar-les a la nova realitat demogràfica. Però hem de superar el curt termini polític”.

La contratesi arriba de la ploma de dos membres de la junta directiva de Economistas frente a la Crisis, Juan Antonio Fernández Cordón i Antonio González González publiquen un llarg article “Viejos y jóvenes: la solidaridad intergeneracional funciona”. Els representants de Economistas frente a la Crisis posen el focus d’atenció en un altre punt: les retallades. Els defensors de *La Juventud atracada* davant dels “voraços vells” són de vegades els mateixos que promouen polítiques econòmiques i socials directament responsables de la penosa situació d’aquests joves, com ara la precarietat laboral, o no qüestionen amb tant èmfasi un mercat immobiliari dominat per l’especulació. Parteixen d’una obvietat per extreure’n una conclusió errònia: els *boomers* que ara es jubilen tenen més patrimoni i gau-

deixen d’ingressos més estables, i més elevats en alguns casos, que els joves, com passa a qualsevol lloc del món, després d’una llarga vida laboral.

Mentre Conde-Ruiz insisteix que la pèrdua de pes polític dels joves és un greu problema perquè els seus interessos polítics són diferents dels de votants de més edat, Fernández Cordón i González s’alarmen davant l’artificial enfrontament entre joves i vells, que ara no existeix, amb l’únic propòsit de retallar les pensions.

Mantenen que la idea que l’edat constitueix la divisòria social que explica les veritables desigualtats entre, d’una banda, els joves “atracats” i, de l’altra, els vells entestats a desposseir els joves, és —a més d’una manera d’atacar el sistema públic de pensions— una manera de negar o de minimitzar les diferències entre rics i pobres i l’explotació dels que només disposen de la seva feina per oferir al mercat.

5. Opinions sobre la sostenibilitat del sistema públic de pensions

La Autoridad Independiente de Responsabilidad Fiscal (AIReF) té com a missió garantir el compliment efectiu del principi de sostenibilitat financera del conjunt de les administracions públiques atès que la sostenibilitat és un determinant fonamental del creixement econòmic i del benestar de la població. És per això, que cal analitzar els reptes als quals s’enfronten les finances públiques. En la seva primera *Opinió*⁵ 1/2023, a la plana 163, en la seva avaluació:

“... posa en relleu la sensibilitat de l’evolució de la despesa en pensions a altres factors entre els quals poden destacar-se el creixement econòmic, els fluxos migratoris, l’esperança de vida, el nivell de preus o l’evolució dels salaris.

A més, existeix un ampli marge d’incertesa sobre l’evolució futura de l’impacte de les reformes i la resta de factors. Un clar exemple seria els efectes dels incentius a la demora de la jubilació, que depenen, com s’assenyala en l’Opinió, de modificacions en el comportament de tots els agents.

En conseqüència, resulta necessari fer un seguiment continu i una actualització periòdica de l’evolució de la despesa en pensions, en general, i de l’impacte de les reformes, en particular. A més d’analitzar l’impacte de totes elles en

5 Opinión sobre la sostenibilidad de las administraciones públicas a largo plazo: La incidencia de la demografía. Opinión 1/23. 24 de marzo de 2023, AIReF. Disponible a https://www.airef.es/wp-content/uploads/2023/03/OPINI%C3%93N-SOSTENIBILIDAD/AIReF-2023_Opinion-sostenibilidad-de-las-AAPP-largo-plazo.pdf

termes de la despesa en pensions futura seria convenient analitzar els seus efectes des d'una perspectiva més àmplia que incorporés altres dimensions com la seva incidència en termes de suficiència, i particularment de contribució a l'equitat intergeneracional”.

Tampoc podia faltar l'opinió de l'Instituto de Estudios Económicos (IEE)⁶ que, en referir-se a la Reforma del 2023, a la plana 13, manifesta:

“La nova reforma podia triar entre introduir alguna mesura de desacceleració del creixement de la despesa, augmentar els ingressos o una mescla d'ambdues. L'opció triada, trencant el comportament mostrat des de la signatura del Pacte de Toledo, que ha buscat avançar en l'equitat actuarial a través de reformes paramètriques (ampliació del període de càlcul, augment del nombre d'anys per a percebre el cent per cent de la base reguladora i diferiment de l'edat de jubilació), ha estat la segona, això és, l'augment dels ingressos, eliminant qualsevol mecanisme de control de l'evolució de la despesa.”

La Fundación de Estudios de Economía Avanzada (FEDEA) en el seu *policy blog*⁷ analitzen les tendències demogràfiques i del mercat de treball en perspectiva comparada i s'examinen les reformes del sistema de pensions que s'han implementat en els últims anys. En concret, Fedea sosté que per disminuir, almenys “parcialment”, la insuficiència financera del sistema de pensions és necessari reduir la seva “generositat” sense que els pensionistes perdin poder adquisitiu. I manifesten:

“Perquè l'ajust sigui viable, és necessari que les pensions ja existents no perdin poder adquisitiu i que les noves pensions continuïn augmentant en termes reals, encara que menys que els salaris”.

L'Informe Anual 2022 del Banco de España, la presentació del governador fa referència a l'elevada incertesa que les diverses reformes del sistema de pensions poden tenir sobre les despeses i els ingressos en les pròximes dècades, i manifesta:

“[...] el nostre sistema de pensions haurà d'afrontar majors obligacions de despesa en el llarg termini, que no han estat plenament compensades pel costat dels ingressos. [...] serà necessari que, en el marc del nou mecanisme auto-

màtic d'ajust establert, s'adoptin noves mesures per a reforçar la sostenibilitat financera del sistema. Es fa també necessària una avaluació rigorosa, contínua i transparent dels efectes d'aquestes reformes, incloent-hi les seves conseqüències sobre l'equitat intergeneracional.”

6. I, si no, sempre ens quedarà la “regla d'or de Musgrave”

Parodiant l'expressió de comiat entre Humphrey Bogart i Ingrid Bergman a *Casablanca*, en abordar la sostenibilitat i l'equitat —més que la solidaritat— del Sistema Públic de Pensions a Espanya, sempre podem recórrer a la “Regla de Musgrave”. Si acceptem el principi d'equitat intergeneracional: el finançament amb impostos ha de ser per a les despeses corrents i el finançament amb deute ha de ser per a la despesa en inversió. I en el supòsit de mantenir la restricció de despesa/PIB, com a regla d'equilibri, la proposta formulada inicialment per la Regla de Musgrave implicaria repartir dèficits i superàvits entre les generacions provocats per xocs externs en una mateixa proporció.

Situació relativa de benestar intergeneracional: actius-passius: treballadors/ pensionistes:

“Establir com a referent una ràtio per defecte de posicions relatives, de manera que la relació entre contribucions (cotitzacions) i beneficis (pensions) mantingui constant el coeficient d'ingressos (nets) per càpita de la població activa amb els beneficis (nets) per càpita dels jubilats. Un cop fixada la ràtio, els impostos s'ajustarien periòdicament per acollir els canvis demogràfics i de productivitat. Si la població envelleix, augmentaria la fiscalitat però baixarien les pensions, de manera que tots hi «perdrien» en la mateixa proporció. Les millores de productivitat anirien en sentit contrari.”⁸

7. I una proposta: transferir les competències en Pensions

Si fem memòria, la caixa única de la Seguretat Social per garantir el principi de solidaritat interterritorial es va crear a partir de l'any 2000. I abans del 2000? La Llei General de la Seguretat Social de 1968 va establir el sistema de pensions de repartiment intergeneracional que, amb importants modificacions, és el que persisteix actualment. Gràcies a períodes de bonança econòmica, noves onades de cotitzants i una estructura demogràfica jove es van generar superàvits al llarg dels anys. Valors positius del 2,5 %

⁶ <https://www.ieemadrid.es/wp-content/uploads/OPINION-del-IEE-Mayo-2023.-La-subida-de-las-cotizaciones-sociales.pdf>

⁷ <https://policy.fedea.net/el-futuro-del-sistema-de-pensiones-demografia-mercado-de-trabajo-y-reformas/>

⁸ *Revista Econòmica de Catalunya*, 5 novembre de 2020. Número 82.

del PIB el 1967 i fins al 4 % el 1977 i així cada any, excepte de 1995 a 1997 (tres anys) que va haver-hi dèficits mínims. Si aquests superàvits, que es van diluir en els pressupostos generals de l'Estat, haguessin estat capitalitzats al tipus d'interès legal, els fons acumulats arribarien al 35% del PIB, és a dir, 340.000 milions d'euros, que es volatilitzaren. Un superàvit arrabassat pels pressupostos generals de l'Estat al fons de pensions. I, de manera semblant, com s'està fent amb el "dèficit tarifari" de les elèctriques⁹, sempre es podria titulitzar (convertir en deute negociable) per retornar-lo al sistema de la seguretat social.

I del 2000 ençà? El fons de reserva¹⁰ es va dotar amb 604 milions el 2000 i va arribar a assolir en només onze anys 66.815 milions. Per tant, si cal preservar la caixa única de la Seguretat Social s'hauria d'estendre el període des de 1968, amb caràcter retroactiu, i no només des del 2000.

La reactivació de la Comissió Mixta de Transferències Estat-Generalitat, la gestió del règim econòmic de la Seguretat Social que és competència de la Generalitat (art. 165, b)¹¹, i el fet que les comunitats autònomes podran recaptar, gestionar i liquidar els recursos tributaris (títol VIII, article 156 de la Constitució); tot plegat induïx que el sistema públic de gestió de la Seguretat Social passi a ser una competència transferida a la comunitat autònoma.¹² ■

9 Vegeu: Informe sobre el estado actual de la deuda del sistema eléctrico, CNMC. Disponible a https://www.cnmc.es/sites/default/files/3884987_3.pdf; "El déficit tarifario en el sector eléctrico español". Economistas Frente a la Crisis, *Papeles de Economía Española*, núm. 134, 2012. ISSN: 0210-9107. «La energía en España». Disponible a https://nfabra.uc3m.es/wp-content/docs/15.%20El%20d%C3%A9ficit_advantia.pdf

10 Fondo de Reserva, Seguridad Social. Vegeu: *Dotaciones excedentes entidades gestoras y servicios comunes de la Seguridad Social* (M€) [p. 18] i *Evolución general del Fondo de Reserva* (M€) (A precio total de adquisición [p. 16]. https://www.seg-social.es/wps/wcm/connect/wss/d70c62d8-76b3-4e74-8925-1a071fc06916/FONDO+DE+RESERVA+2022_WEB.pdf?MOD=AJPERES

11 Estatut d'autonomia de Catalunya, Edició 2016, Article 165. Seguretat social. <https://www.parlament.cat/document/cataleg/48089.pdf>

12 Gestión del régimen económico de la Seguridad Social. *Estatuto de autonomía*: Arts. 18.2, 18.4, 41 i Disposición Transitoria Quinta. *Constitución*: Art. 149.1.17 i Disposición Adicional Primera. https://www.legegunea.euskadi.eus/webleg00-confich/es/contenidos/transferencia/trans_004/es_def/index.shtml

Ficha 35: Gestión del régimen económico de la Seguridad Social Descripción sumaria de la materia-servicio a transferir. https://www.legegunea.euskadi.eus/contenidos/transferencia/trans_004/es_def/FICHA%2035%20GESTION%20DEL%20REGIMEN%20ECONOMICO%20DE%20LA%20SEGURIDAD%20SOCIAL%20castellano.pdf

FORMACIÓ PER ALS SÈNIORS. EL CAS DE LA UNIVERSITAT DE L'EXPERIÈNCIA

David Viñas i Piquer

Professor Titular de Teoria de la Literatura i Literatura Comparada, Universitat de Barcelona.
Director de la Universitat de l'Experiència

Resum

Des de finals del segle xx s'ha anat imposant un nou concepte de vellesa, l'anomenat *envelliment actiu*, que ha fet que moltes persones intueixin un futur interessant més enllà de la jubilació. Els programes universitaris per a sèniors estan contribuint de manera molt eficaç que l'ideal de l'activitat arrela cada vegada amb més força i, a més, s'estan convertint en una resposta interessant al contrast que s'està produint entre el baix índex de natalitat i l'allargament de l'esperança de vida. La Universitat de Barcelona té en la Universitat de l'Experiència el seu propi projecte formatiu adreçat a persones més grans de 55 anys, un projecte que no para de créixer tant en oferta formativa com en nombre de matriculats i que pot servir com a model de com es pot desenvolupar amb èxit la formació per a sèniors.

Article

Cada vegada més experts en l'àmbit de l'envelliment coincideixen a assenyalar la necessitat urgent de repensar el concepte de vellesa per adaptar-lo a la realitat dels nous temps. Quina és aquesta realitat? Per respondre a aquesta pregunta convé retrocedir fins a finals del segle xx, quan l'Organització Mundial de la Salut va fer moltes recomanacions sobre la necessitat que la gent gran es mantingués activa per tal d'alentir l'inevitable deteriorament físic que comporta la vellesa. Gràcies a aquesta i altres iniciatives (com els populars viatges de l'Imsero) es va aconseguir modificar en l'imaginari col·lectiu de la societat el concepte mateix de vellesa, abans associat a una retirada del món actiu en gairebé tots els sentits. Durant el segle xxi, aquesta nova idea de la vellesa s'ha anat consolidant i l'anomenat *envelliment actiu* és ja un fet per a

moltíssimes persones. En efecte, molta gent ha pogut descobrir que existeix un futur interessant més enllà de la jubilació perquè la gent es jubila de la feina, no de la vida, com encertadament destaca el gerontòleg Javier Yanguas a *Pasos hacia una nueva vejez*.¹

Com sabem, els avenços mèdics, combinats amb els tecnològics —i traduïts en recursos sanitaris, educatius i socials que s'inverteixen en la gent—, han aconseguit augmentar l'esperança de vida, que es calcula que s'acosta ja als noranta anys, i que per a les noves generacions se situarà probablement en els cent. Es viu més i en millors condicions que abans, assegura Leocadio Rodríguez Mañas, expert en investigació biomèdica sobre fragilitat i envelliment saludable. A l'Estat espanyol, el 20 % de la població és més gran de seixanta-quatre anys, i ja ha superat el percentatge de menors de vint anys. L'any 2025, una de cada quatre persones serà més gran de seixanta-cinc anys. Cap als 2030 ja començaran a jubilar-se els primers de la generació dels anomenats *baby boomers* (nascuts entre 1958 i 1977), i l'augment de pensionistes serà extraordinari. Es parla d'uns 15 milions de pensionistes cap al 2040 enfront dels 9 milions que hi ha actualment. Són dades aproximades, però del tot versemblants, i ens indiquen clarament que la prolongació de la vida ha anat acompanyada d'un descens de la natalitat. La combinació d'aquests dos factors dibuixa un nou escenari social per al qual caldrà tenir respostes. La resposta de la Uni-

¹ Yanguas, Javier (2021). *Pasos hacia una nueva vejez. Los grandes retos sociales y emocionales de la madurez*, Barcelona: Destino.

versitat de Barcelona a aquest nou escenari es diu Universitat de l'Experiència² (Requadre 1).

Moltes evidències científiques avalen els beneficis d'aquest ideal de l'activitat que, en gran part, va sorgir com a reacció en contra de l'anomenada *teoria de la desvinculació*, segons la qual el que la gent gran en realitat desitja és desvincular-se de les relacions socials, reduir els seus contactes i dedicar-se a una vida interior, com si toqués preparar-se ja per a un comiat definitiu. És inevitable recordar en aquest punt el mite africà segons el qual els elefants, quan se senten ja vells, se separen de la resta de la bandada per no suposar una càrrega.

2 AA.VV. (2013): La Universitat de l'Experiència. Una excel·lent oportunitat per seguir aprenent, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.

La teoria de la desvinculació va ser defensada per Cummings i Henry al llibre *Growing Old* (envellir), de 1961, i es va presentar com un procés gairebé de naturalesa biològica amb importants avantatges per al bon funcionament de la societat perquè facilitava el relleu generacional i, per tant, la conseqüent renovació. Però la realitat és que cap evidència científica demostra que aquesta situació sigui veritablement satisfactòria ni per a la gent gran ni per al bon funcionament de la societat, raó per la qual va ser l'altra teoria, la de l'activitat, la que va anar imposant-se. Ara bé, la fascinació per l'activitat no pot imposar aquesta teoria com a únic model i fer que s'aposti només per una oferta d'activitats físiques com a font de beneficis personals. La formació per a sèniors aposta més per un ideal que s'ajusti al model d'envelliment reeixit que va sorgir cap al 1984 als Estats Units, proposat pel metge John Rowe i el psicòleg Robert Kahn, un model que està vinculat a un

Requadre 1. La Universitat de l'Experiència, Universitat de Barcelona

La Universitat de l'Experiència és un programa formatiu per a sèniors que estructura la seva planificació en tres grans blocs: programes universitaris, seminaris d'aprofundiment i activitats complementàries. Es va iniciar l'any 2010 amb 4 programes universitaris: Biblioteques, Educació, Psicologia i Llengües i Literatures. Durant aquell curs s'hi van matricular 169 estudiants. L'evolució d'aquest projecte ha estat molt positiva, fins al punt que el curs 2023-2024 comptarà amb 16 programes específics que es desenvoluparan a gairebé totes les facultats de la Universitat de Barcelona (cada facultat amb el seu programa propi, d'acord amb la corresponent àrea de coneixement, i 4 assignatures específiques a cada curs). Els programes universitaris compten ja amb gairebé 2.000 estudiants matriculats.

El curs 2022-2023 es van crear, a més, seminaris per aprofundir en diversos aspectes dels programes que van comptar amb 673 alumnes. N'hi ha d'àmbit científic, humanístic i social, i es plantejen com una oportunitat per treballar temàtiques més concretes i amb un nombre menor d'estudiants. Per al curs 2023-2024 s'han programat 45 seminaris d'aprofundiment.

Com a tercera branca del projecte, existeixen les activitats complementàries (teatre, txikung, coral, moviment saludable, taller de ioga, etc.), activitats que contribueixen a mantenir una vida saludable i plena d'energia i que d'alguna manera s'ajusten a l'ideal de l'activitat que s'ha anat imposant al llarg del segle XX a mesura que

s'ha anat projectant una nova mirada sobre la vellesa. Per al futur caldrà trobar fórmules imaginatives que promoguin no només la presència dels sèniors a les facultats, sinó també les relacions intergeneracionals autèntiques. La Universitat de l'Experiència ha explorat ja diferents fórmules d'interacció que han tocat de vegades amb tot un seguit d'obstacles, però continua buscant-ne d'altres. En aquest sentit, el curs 2023-2024 s'activarà el Programa Multidisciplinari que permetrà que l'estudiant cursi 4 assignatures dels diferents graus de la Universitat de Barcelona. Aquest és el primer pas perquè en puguin venir d'altres i perquè, amb el temps, s'entengui que les fórmules intergeneracionals no han de consistir tan sols en què els alumnes de grau i els sèniors passin temps junts a l'aula, sinó en què també facin coses junts allà dins. Algunes facultats ho tenen cada cop més clar i estan facilitant que els sèniors posin la seva experiència al servei d'estudiants que estan en ple procés d'elaboració del seu treball final de grau. També hi ha facultats que promouen la participació dels sèniors en diferents activitats a acadèmiques que comporten la interacció amb estudiants de grau. Els resultats estan sent molt satisfactoris i fan pensar –potser amb un excés d'optimisme– que l'adaptació a la nova realitat ja ha començat. Tant de bo. En tot cas, la Universitat de l'Experiència continua treballant perquè es vegi que els sèniors no són un factor exòtic, sinó una part cada vegada més important de la comunitat universitària.

alt funcionament cognitiu i físic.

Com és evident, els programes universitaris i els seminaris d'aprofundiment cobreixen més la part cognitiva, mentre que les activitats complementàries miren d'ocupar-se sobretot del benestar físic. Tot i així, aquesta separació no és tan clara com pot semblar, atès que entre les activitats complementàries s'incorporen sempre cursos que fomenten la creativitat i plantegen reptes personals de caire intel·lectual, com ara tallers d'escriptura creativa de diferents nivells, un club de lectura o l'activitat "Narrar la memòria", ideal per als qui desitgen escriure sobre la seva vida (potser com a llegat per a fills i nets), però desconeixen els recursos literaris que podrien fer més atractiu el seu testimoni.

Les xifres de matriculació no paren de créixer i ens indiquen clarament que els estudiants sèniors han vingut per quedar-se. Convé que el món universitari prengui bona nota del que això significa, i que ho faci com més aviat millor. De fet, des de la formació per a sèniors s'intenta transmetre un missatge molt clar a la comunitat universitària, i és que si combinem la baixa natalitat amb l'augment de l'esperança de vida resulta que, paradoxalment, l'alumnat sènior esdevindrà molt aviat un element clau per al futur de les universitats.

Però si deixem de banda la comunitat universitària, el missatge que realment vol transmetre la formació per a sèniors al conjunt de la ciutadania amb tota la seva programació és que tothom pot esdevenir un agent actiu del seu propi envelliment. La Universitat de l'Experiència s'ha construït des d'aquest convenciment. Ajudar la família ocupant-se d'una sèrie de tasques que faciliten la vida als altres està molt bé i, sens dubte, és una manera d'activar-se, però aquests gestos altruistes no són incompatibles amb la necessitat d'un cert egoisme que porti a pensar en un mateix, en l'autorealització, en el desenvolupament personal, en tenir nous projectes vitals.

Segons la famosa piràmide de les necessitats d'Abraham Maslow, hi ha necessitats que són més imperioses que d'altres i fins que no s'hagin cobert les més urgents (fisiològiques, de seguretat) no poden cobrir-se les del nivell immediatament superior (d'afecte, de reconeixement social, d'autorealització). S'imposa una progressió lògica.

És important destacar que la necessitat que es troba a la part més alta de la piràmide, la necessitat d'autorealització, és la que més ens defineix com a éssers humans, entre altres coses perquè la resta les compartim amb altres espècies d'éssers vius, de manera que no hauríem de renunciar-hi mai, a la realització personal. Justament

l'oferta formativa de la formació per a sèniors intenta facilitar-la.

L'augment de l'esperança de vida ha posat de manifest que ja no es pot concebre la vellesa com una etapa uniforme, homogènia, sinó que s'ha produït una fragmentació d'aquesta etapa vital. Els experts parlen ja d'una divisió en tres subetapes: la de les persones grans que no se senten velles perquè gaudeixen de bona salut i d'una economia i d'unes relacions socials que els permeten seguir molt connectades a la vida i plantejar-se nous projectes; la de les persones grans que han entrat en la fragilitat i comencen a necessitar ser ateses; i, finalment, la de les persones grans que ja estan perdent tota autonomia i esdevenen dependents³. Com és obvi, és sobretot durant la primera etapa quan les persones s'interessen pels programes universitaris sèniors. Aquest mer interès és ja una mostra evident de dinamisme i vitalitat. Moltes d'aquestes persones se senten *gent gran jove* ja sigui perquè mantenen un esperit jove relacionat amb el seu tarannà personal o perquè, per sort, l'augment de l'esperança de vida no ha anat acompanyat en el seu cas d'una disminució de la qualitat de vida. Sigui com sigui, volen continuar formant-se.

Algunes d'aquestes persones es van dedicar professionalment a un àmbit concret, però vocacionalment els va quedar pendent algun altre camp d'interès i ara tenen l'oportunitat d'estudiar-lo gràcies a les iniciatives dels programes per a sèniors. De fet, bona part de l'alumnat de la formació per a sèniors ja va passar per la universitat durant la seva joventut i ara viuen un retrobament molt especial, però altres persones mai no van poder permetre's estudis universitaris i troben ara l'oportunitat de realitzar-los per primera vegada. La convivència d'aquests dos perfils a les aules és un dels aspectes més gratificants d'aquest tipus de formació, i no podem oblidar en aquest sentit que es tracta d'un programa social.

D'altra banda, any rere any va quedant més clar que l'alumnat sènior ha convertit la Universitat de l'Experiència en un espai de trobada entre gent que té uns mateixos interessos, unes afinitats intel·lectuals molt evidents, i així és molt fàcil que neixi també l'amistat. En molts casos, les relacions que es fan no s'acabaven a la Universitat de l'Experiència, sinó que continuen més enllà, en dinars, excursions, sortides culturals, etc. D'aquesta manera, es compleix amb un dels pilars fonamentals de l'envelliment actiu: continuar mantenint relacions socials. Convé destacar aquest aspecte perquè un dels grans problemes de l'envelliment és el de la soledat no desitjada, i està clar que la dinàmica que s'estableix en els programes universitaris per a

3 Yanguas, Javier (2021). *Pasos hacia una nueva vejez. Los grandes retos sociales y emocionales de la madurez*, Barcelona: Destino.

sèniors pot ser un bon antídod contra aquesta soledat.

És molt temptador pensar que un programa formatiu per a gent més gran de 55 anys i en el qual no es demana cap formació universitària prèvia hauria de basar-se en el pur entreteniment, en un anar a passar l'estona, però la formació per a sèniors no està plantejada així. S'hi marca un alt nivell acadèmic perquè s'hi ofereixen programes universitaris des del convenciment que *universitari* vol dir 'rigorós', vol dir 'precís', vol dir 'metòdic', vol dir 'seriós'. En aquest sentit, l'alumnat que aposta per aquesta oferta formativa es beneficia d'una transmissió del coneixement des de la universitat a la ciutadania desenvolupada des d'un absolut rigor acadèmic.

Si ens plantejem ara quina pot ser la gran aportació de l'alumnat a la comunitat universitària, es podria centrar aquesta qüestió en tres aspectes fonamentals. El primer té a veure amb la relació entre professorat i alumnat. Sempre es diu que el professorat ha de motivar els estudiants, mirar de contagiar-los l'entusiasme, però sovint passa justament a l'inrevés perquè són els estudiants els que motiven el professorat. El tracte amable, l'interès, el respecte, la cortesia, l'agraïment, són valors que han entrat una mica en crisi en la societat actual, i quan apareixen estudiants que els recuperen i els porten cada dia a l'aula l'únic que es pot fer és mirar de correspondre'ls a l'hora de fer classe oferint-los tot allò que han vingut a buscar. Cada any els col·legues que participen en els diferents programes universitaris de la Universitat de l'Experiència demanen que es torni a comptar amb ells per als pròxims cursos perquè consideren que és un luxe fer classe davant d'estudiants amb aquest perfil.

Sovint s'oblida que la major part del professorat es va dedicar a la docència per pura inclinació vocacional. 'Vocació' ve de *vocatio*, paraula llatina que significa 'crida' i que deriva de *vox*, és a dir: 'veu'. Això significa que quan parlem d'una vocació estem dient que algú se sent misteriosament cridat a fer alguna cosa. És com si una veu interior li digués que ha de dedicar-se a fer allò, de manera que la vocació queda associada a la naturalesa més íntima d'una persona. Molts docents, quan fan formació per a sèniors, es retroben amb la seva vocació, i aquest és també un factor clau de l'èxit d'aquest projecte formatiu.

El segon aspecte que hauríem de considerar beneficiós per a la comunitat universitària és més aviat de tipus intergeneracional. Ens referim al fet que la mera presència de l'alumnat sènior a les aules i a altres espais de les facultats (biblioteques, cafeteries, passadissos, etc.) comporta un missatge molt important per als estudiants joves (també per al conjunt de la societat), perquè els sèniors estan de-

mostrant que, mentre es mantingui ben viva una espurna d'inquietud intel·lectual, la formació personal no s'acaba mai. Aquest missatge és molt potent i, alhora, molt esperançador. Normalment, els joves pensen que s'estaran a la universitat quatre anys —potser un o dos més si es decideixen a fer un màster— i que amb això donaran per acabada la seva experiència universitària. Però quan es creuen pels passadissos o coincideixen en una aula amb algú que té l'edat dels seus avis, la informació que reben contradiu clarament la seva idea inicial de la universitat com a espai destinat a una estada temporal durant una època molt concreta de la vida. Gràcies als estudiants sèniors, els joves veuen que la universitat continua obrint les portes a qui considera que aprendre pot ser un estímul també en l'última part del cicle vital, persones que estan contribuint a construir un nou concepte de vellesa que serà segurament dominant quan els joves d'ara siguin ja vells. Veure el teu futur reflectit en aquestes persones ha de ser per força esperançador, sobretot perquè es tracta d'un futur molt més interessant del que tradicionalment l'imaginarí col·lectiu albirava per a la gent gran.

Com a tercer aspecte que convindria destacar en la llista dels beneficis que comporta comptar amb l'alumnat sènior a les facultats, hi ha una aportació clau que podríem formular recolzant-nos en les reflexions que fa l'escriptor Alessandro Baricco a l'assaig titulat *Los bárbaros*. Baricco juga amb dues imatges interessants per il·lustrar el descrèdit que l'esforç com a valor experimenta en la societat actual. Diu que actualment el surfista, que es passeja amb la seva taula per la superfície del mar, està substituint el submarinista, que és qui baixa a les profunditats i analitza amb detall tot el que hi troba. Baricco juga amb aquestes imatges per dir-nos que ara les noves generacions no volen aprofundir en res perquè el que volen és acumular experiències (com més experiències, millor) per sentir que estan aprofitant la vida intensament.

No es tracta de criticar ara aquesta idea, sinó d'entendre que aquesta persecució d'una vida intensa porta a recórrer-ho tot de manera fàcil i superficial, i a evitar activitats que causin la sensació d'entrar en un temps mort, de desconexió amb la vida, com podrien ser les activitats de tipus intel·lectual. Per a aquestes noves generacions, allò fàcil i superficial no és cap defecte, com podria semblar des de fora, sinó un tret necessari per poder col·leccionar ràpidament el nombre més gran d'experiències possible i tenir la impressió que s'està aprofitant al màxim el temps. Aquest *carpe diem* que es confon amb una intensitat vertiginosa, aquesta manera d'entendre la vida, és incompatible amb l'aprofundiment, l'esforç, el sacrifici, la paciència, l'especialització, etc., és a dir, amb valors que sempre han estat considerats fonamen-

tals en l'àmbit del coneixement.

El sociòleg Gilles Lipovetsky coincideix amb el diagnòstic de Baricco a l'assaig *De la ligereza*⁴ quan diu que la lleugeresa és la tendència dominant en l'esperit de la nostra època i es manifesta en diferents àmbits. En efecte, vivim en la civilització d'allò lleuger, i així ho explica Lipovetsky:

“Con más o menos intensidad, la idea que prevalece es: todos estos razonamientos complicados, ‘¿para qué sirven?’. Porque ¿importa algo más que vivir bien aquí y ahora? [...] Lo más importante no reside ya en las claves que supuestamente nos aportan la verdad última del mundo humano social, sino en lo que ‘funciona’ y es útil para la vida de cada cual. Queremos menos interrogantes teóricos y más soluciones relacionadas con la vida práctica y personal.”

Més a prop encara de Baricco se situa Lipovetsky quan diu: “Más concretamente, queremos saber un poco de todo y deprisa, acceder a lo complejo sin esfuerzo y encima con placer”. Aquesta revolució de la lleugeresa afecta també la manera com s'accedeix al coneixement. La transmissió de la cultura ja no es produeix només a través de canals que han estat tradicionalment centrals a la nostra societat, com poden ser la família, l'escola o la universitat, sinó que hi ha un important gruix de coneixements que són accessibles per camins mediàtics molt més fluids, com són la ràdio, la televisió o internet. Aquests camins representen un segment de l'adquisició de sabers que, com diu Lipovetsky, “tiende a liberarse de la pesantez del esfuerzo, la aridez, la lentitud”. Ara es mira d'accedir a la informació de manera àgil, fàcil, divertida, com si es tractés d'un joc de descobriments força entretingut, i sobretot de manera immediata, amb un sol clic, sense haver d'invertir-hi gaire temps. Res a veure amb les lògiques pedagògiques i els mètodes docents d'abans, amb programes sistemàtics basats en l'esforç, la disciplina, la lentitud, etc. Si tenim en compte tot el que envolta el programa formatiu i, sobretot, l'actitud del seu alumnat, ens adonem que en una època caracteritzada per la lleugeresa, per la superficialitat, quan sembla que tothom vol ser un surfista que es mou per la superfície del mar (o per la superfície d'internet), els estudiants sèniors volen continuar aprofundint, com a bons submarinistes. No demanen entreteniment, passa-temps; demanen experts en diversos camps d'estudi que els permetin accedir a un coneixement rigorós. Volen seguir aprenent, volen (encara volen) enriquir-se intel·lectualment. Aquesta actitud no pot passar desapercebuda en la comunitat università-

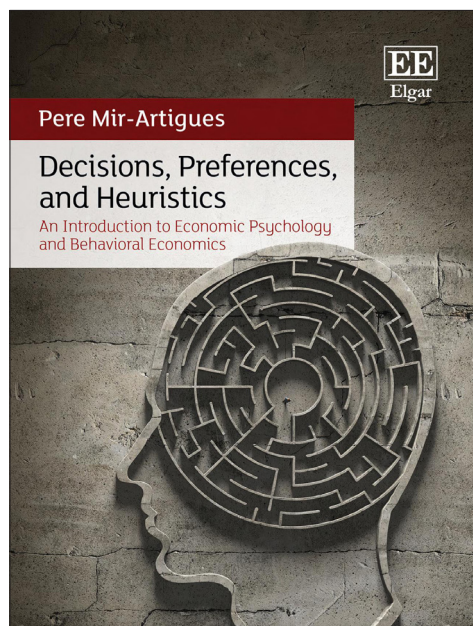
ria, atès que pot ser de gran utilitat per transmetre als joves estudiants valors que s'estan perdent i convindria rescatar. De fet, la recuperació d'aquests valors pot ser important també per al professorat de nova incorporació a les universitats.

No oblidem, d'altra banda, que l'alumnat de la Universitat de l'Experiència no ha de fer cap prova avaluable per aconseguir el diploma final que es lliura quan s'ha finalitzat un programa. L'únic requisit per obtenir aquest diploma és l'assistència regular a les classes. El diploma pot fer més o menys il·lusió, però estar clar que té tan sols un valor simbòlic. Això significa que les persones que aposten per aquest programa formatiu estudien pel simple plaer d'estudiar. De fet, per caracteritzar aquest perfil d'alumnat es podria fer servir la mateixa expressió que utilitzava l'escriptor argentí Jorge Luis Borges per definir-se com a lector. Va ser un dels lletraferits més admirats del segle xx, però Borges es definia com a *lector hedònic*, és a dir, algú que llegia només cercant el plaer de la lectura i que mai no llegia res per obligació. Mai no s'interessava per una obra perquè fos clàssica o perquè formés part del cànon, i gràcies a això ens va descobrir autors considerats menors i que, en realitat, tenen un gran interès. Per a ell, llegir era una forma de felicitat i, per tant, l'expressió “lectura obligatòria” li sonava absurdament a “felicitat obligatòria”. De la mateixa manera, l'alumnat troba en la seva formació ininterrompuda una forma de felicitat que només pot estar vinculada al plaer. Tots i cadascun dels estudiants d'aquest programa formatiu poden ser considerats estudiants hedònics: no estudien per obligació, sinó per pur plaer, perquè l'espurna de la curiositat intel·lectual segueix ben viva dins seu. En bona part, aquest alumnat mostra l'esperit artesà de què parlava fa temps Richard Sennett. Segons aquest sociòleg, en sentit ampli l'artesania implica el desig de fer bé alguna cosa pel simple fet de fer-la bé. Òbviament, per fer bé alguna cosa cal un gran esforç, dedicació, paciència. Aquest són els valors que l'alumnat sènior porta a les aules universitàries. Els altres estudiants tenen una idea més utilitarista dels estudis, com és lògic. Necessiten un títol per poder accedir al mercat laboral, i aquest és el seu objectiu prioritari. Per això deia Sennett que el sistema educatiu que arrossega la gent a feines mòbils, gens estables, afavoreix la facilitat en comptes de l'aprofundiment⁵. De nou veiem, doncs, que els sèniors poden tenir un paper clau en la recuperació de certs valors que malauradament s'estan perdent. El contrast entre la lleugeresa dominant i els valors que els sèniors poden recuperar és sens dubte una bona oportunitat per a repensar la universitat i encarar amb garanties els reptes d'un futur que ja és a tocar. ■

⁴ Lipovetsky, Gilles (2016): *De la ligereza*, Barcelona, Anagrama.

⁵ Sennett, Richard (2006): *La cultura del nuevo capitalismo*, Barcelona, Anagrama.

CRÍTICA DE LLIBRES

DECISIONS, PREFERÈNCIES I HEURÍSTIQUES

PERE MIR I ARTIGUES

Barcelona: Universitat de Barcelona,
Col·lecció: Economia UB, 14 [2022, 296 pàgines]

Per Guillem López-Casasnovas

Director de la *Revista Econòmica de Catalunya*

Vaig tenir l'oportunitat de llegir el manuscrit en l'edició catalana. Ara, recentment, acaba de treure'n la versió anglesa: *Decisions, Preferences and Heuristics. An Introduction to Economic Psychology and Behavioral Economics*, Elgar Publishing (juliol del 2023).

Pere Mir és catedràtic d'Economia a la Universitat de Lleida i docent de l'àrea de Microeconomia, però les seves línies de recerca són perimetrals a la teoria econòmica. Ja va sorprendre

amb un llibre anterior, del 2016, sobre economia de la generació elèctrica solar editat per Springer (*The Economics and Policy of Solar Photovoltaic Generation*) i ho ha tornat a fer ara amb aquesta nova contribució.

Certament, tot el que fa olor de *behavioural economics* té, a hores d'ara, molt bona entrada a la professió, tal és la disbauxa de l'economia presa des de les hipòtesis de racionalitat neoclàssica i els models de maximització de la utilitat no restringida. Avui l'economia camina per la via de la racionalitat limitada, amb algorismes heurístics, preferències i normes socials com a alforges del viatge. I, per tant, l'autor proposa un esforç per entendre, de manera introductòria, com es comporten els agents decisors a la pràctica: així, des de la racionalitat ecològica (omnicompreensiva), de les preferències, creences, emocions i restriccions normatives, siguin legals o socials assumides com a tals. Són àrees noves de coneixement, antigues des d'una perspectiva recent (hi ha ja nobels per les seves aportacions), però recents des d'una mirada llarga sobre l'anàlisi econòmica convencional. Recordo jo mateix quan vaig publicar amb un col·lega italià, Francesco Gagliardi, el meu primer article, a *Cuadernos de Economía*, sobre l'economia de la incertesa. Ho feia des de la Universitat de York, on John Hey va ser-ne un dels pioners. Volia remarcar la novetat i rellevància de l'àmbit d'estudi. Des de llavors ja no n'he pogut "seguir peu", vista l'evolució exponencial de la recerca en aquest camp.

De la part psicològica, remarca el llibre de Pere Mir els aspectes de la interacció intensa entre la gent en els entorns socials. De fet, ens comportem tots, com diu Mir, com petits detectius aficionats: observant l'entorn fem inferències; contrastem el que esperem que sigui l'evolució de la realitat social amb el que observem, en realitat, en cada moment; mirem d'anticipar què faran els altres i "quedar bé", mantenir reputació, "avui per tu, demà per mi". Són sovint forces més dominants que l'"aquí te pillo, aquí te mato" o la mateixa maximització esperada d'utilitats, *boundless* (sense límits). Sabem, a més, que hi ha decisions que tenen costos enfonsats, preferències intertemporals amb taxes de descompte no lineals i manipulacions d'informació poc "gestionables".

Tot això ara és ja evident per als economistes, que tenen amb aquest text una introducció assequible, que s'entén en els seus diferents extrems, tot i que l'edició amb poca gràfica i molta lletra impresa fa un xic de por als lectors. Però, si ho proven, veuran que no han perdut gens el temps. ■

LA JUVENTUD ATRACADA

JOSÉ IGNACIO CONDE-RUIZ
CARLOTTA CONDE GASCA

Península (juny 2023) [240 pàgines]

El llibre posa en relleu com s'ha anat deteriorant la justícia intergeneracional els darrers anys. A continuació, s'esgranen les principals característiques d'aquesta situació, que trobareu a bastament descrites en el volum. En primer lloc, Espanya té un sistema educatiu que obté resultats més dolents que els que s'obtenen en altres països similars. La despesa en educació ha disminuït la darrera dècada i la major part del debat polític sobre educació se centra en qüestions ideològiques i no en els problemes de base.

En segon lloc, quan es comença a treballar, la contractació temporal o precària recau en els joves, perquè els contractes indefinits

ja estan "ocupats" i les empreses necessiten flexibilitat per competir en un mercat molt més globalitzat que en dècades passades.

En tercer lloc, els joves s'enfronten al somni impossible de l'habitatge, sigui de lloguer o de propietat, el preu del qual ha pujat molt més que els seus sous. Precarietat laboral, manca de suport públic a l'habitatge i absència de polítiques socials per a la maternitat fan que tinguem la taxa de fecunditat més baixa del món. Els joves es troben amb una veritable cursa d'obstacles a l'hora de començar el desenvolupament personal i familiar, amb un camí molt més difícil de recórrer que el que van haver de fer generacions anteriors, en alguns casos insalvable. Com a prova d'això, només cal veure que l'edat d'emancipació s'ha endarrerit dels vint-i-sis anys a la trentena.

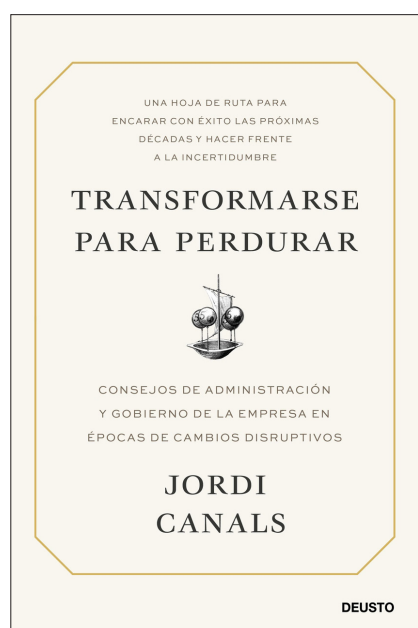
El futur tampoc no sembla encoratjador per als joves. Si amb el pes polític actual els votants de més edat ja han aconseguit controlar l'agenda política, l'augment progressiu del seu pes polític generarà que, en les pròximes dècades, la major part dels increments de la despesa siguin absorbits per aquelles polítiques associades a l'envelliment, no només les pensions, sinó també la sanitat o la dependència. Això provoca una reducció de les inversions estratègiques, per exemple, en educació, R+D+I, infraestructures estratègiques o mesures que ajudarien els joves, com ara l'habitatge, les rendes d'emancipació, els ajuts a la natalitat o per combatre la crisi climàtica; unes mesures que, a més, millorarien la productivitat o el creixement potencial de l'economia. El més greu és que ens estem endeutant per cobrir aquestes despeses corrents, i el dèficit i el deute públic no paren d'augmentar. Endeutar-se suposa que estem traslladant al futur el pagament del que ens estem gastant avui, cosa que resulta admissible quan les generacions futures —les que ho pagaran— també se'n beneficien. Tot i això, en aquest moment (previ a la pandèmia) estem traslladant al futur l'equivalent a quatre punts del PIB de despesa corrent, perquè el paguin les pròximes generacions. En altres paraules, en lloc d'apujar els impostos per augmentar els ingressos o reduir la despesa, estem passant factures impagades a demà.

Per si no n'hi hagués prou, els nostres joves han viscut en una crisi contínua: primer la crisi financera del 2008, després la pandèmia més gran en un segle l'any 2020 i ara els efectes econòmics de la guerra d'Ucraïna. El cert és que avui dia Espanya té la mateixa renda per càpita que l'any 2007. No ha millorat gens en setze anys.

Finalment, els joves no només estan patint els efectes polítics de l'envelliment, sinó que, a més, tenen davant els dos reptes

globals a què ens enfrontem: la revolució digital, que amenaça de treure'ls la feina si no estan constantment actualitzant la seva formació, i el canvi climàtic, les conseqüències del qual comencen a ser una realitat i provoquen noves preocupacions. Per tot això, no és estrany que els problemes d'ansietat i depressió estiguin augmentant entre els nostres joves.

El llibre no només adverteix de la complicada situació que travessen els joves i dona una explicació d'economia política de per què passa, sinó que també acaba proposant solucions que, si es duguessin a terme, aportarien llum i optimisme al futur que tenen davant. ■

TRANSFORMARSE PARA PERDURAR

JORDI CANALS

Deusto (2023) [400 pàgines]

Per Guillem López-Casasnovas

Director de la *Revista Econòmica de Catalunya*

Jordi Canals, persona molt reconeguda en els àmbits acadèmics i de la formació empresarial, acaba de publicar un nou llibre: *Transformarse para perdurar*, de l'editorial Deusto. És la versió

castellana del text inicial en anglès amb lleugeres variacions en el títol. Una interessant obra en la qual l'autor revisa el paper dels consells d'administració i el govern corporatiu de l'empresa en èpoques disruptives. Aquestes són les que es mouen en la incertesa del que ha de passar, sense capacitat d'anticipar prou els canvis perquè l'empresa continuï creant valor sostenible. Recorda el desideratium de la "resiliència transformadora", un concepte nou que he après de la del *think tank* The Copenhagen Institute for Future Studies, fundat per Nordic Innovation i aplicat a l'estratègia Health 2030. Es tracta de buscar aquells canvis a les organitzacions provocats per la disrupció que no tant sols siguin 'resolts' per les respostes a curt termini, sinó que dotin les organitzacions de les transformacions que les facin més sòlides de cara al futur. La pell es regenera i s'enforteix a la vegada perquè l'impacte del futur no requereixi tanta resiliència com en casos anteriors.

El text ha merescut el Premi Joan Sardà Dexeus al millor llibre del 2023 a criteri d'aquesta revista. És un llibre que, tot i les quasi quatre-centes pàgines, es llegeix molt bé, pulcre en tots els aspectes expositius, derivats, diria jo, de les seves classes de Direcció Estratègica a l'IESE, i que recullen l'experiència de l'autor en govern corporatiu durant més de vint anys. Parteix d'estudis clínics d'empreses que coneix Jordi Canals, de perfils tan diferents com Werfen, Unilever, Ingka, Cellnex, Schneider, Fluidra, Almirall o Bertelsmann, entre altres. Empreses amb presència multinacional, de diferents sectors, empreses familiars algunes i cotitzades les altres. El debat de fons es centra en la redefinició dels rols, en temps de turbulències que albiren noves situacions, per als presidents de les companyies, els CEO, els consells d'administració i dels accionistes en general, de tota mena i composició (institucionals, "volanders", familiars). Es tracta de saber com alinear els incentius de tots plegats, establir sistemes de compensació adequats, establir estratègies que facin compatible el curt amb el llarg termini de l'empresa, assegurar el treball en equip dels directius, empaitzar amb l'entorn humà i social de l'empresa. I, sobretot, servir bé als seus clients.

El llibre de Jordi Canals compatibilitza elements teòrics de la millor literatura teòrica d'economia de l'empresa (Milgrom, Finkelstein, Grossman, Hart, Holmstrom i un llarg etcètera de referències bibliogràfiques) amb la seva experiència personal. La lectura és agraïda sobre la base de les introduccions als temes, el resum i la conclusió dels capítols. Bona lectura per a tot aquell interessat en el món del *Business Economics*. ■

LA BÚSTIA

EL PLA DE JUBILACIÓ DELS LEGIONARIS DE L'EMPERADOR AUGUST

Lluís Bohigas i Santasusagna¹

Doctor en Ciències Econòmiques

La història de la difusió del que podríem assimilar a les modernes pensions de jubilació a Europa mostra una certa cadència. En un primer moment es van aprovar les pensions als soldats, els van seguir els funcionaris públics i va arribar, finalment, als treballadors per compte d'altri. A Prússia, les pensions militars es van estructurar a finals del segle XVIII i les professionals, a finals del segle XIX, concretament l'any 1881, quan el canceller Bismark va crear les primeres pensions professionals al continent. A Espanya les pensions militars les va establir Carles III l'any 1761, mentre que l'any 1919 es van crear les professionals amb el "Retiro obrero" de l'Instituto Nacional de Previsión.

Les primeres pensions militars o plans de llicenciament que es registren en la història europea les va crear l'emperador August (figura 1). August va governar entre l'any 27 abans de la nostra era (a.n.e.) i el 14 de la nostra era (n.e.), i en aquesta època va crear un sistema de pensions per a les seves tropes legionàries, que explicaré en aquest article.

Octavi va esdevenir August, el primer emperador romà, després de guanyar les guerres civils que va desencadenar l'assassinat de Juli Cèsar, el seu pare adoptiu, l'any 44 a.n.e., i que van acabar amb la victòria d'Octavi contra Marc Antoni i Cleòpatra, en la

batalla d'Àctium l'any 31 (a.n.e.). L'any 27 a.n.e, el Senat va atorgar el títol d'*Imperator Caesar Augustus* a Octavi i aquest va governar fins a la seva mort l'any 14 n.e. Durant aquest període va constituir l'Imperi romà i va fer moltes reformes, entre d'altres, la creació d'un pla de pensions per als legionaris. Es tractava d'una mesura amb importants implicacions econòmiques, a més de polítiques. En les seves memòries (que ell va denominar *Res Gestae*), August declara que va llicenciar 300.000 legionaris i que es va ocupar dels costos de desmobilització d'aquesta quantitat impressionant de legionaris; era una obligació d'un personatge que donava suport a gran part del seu poder i prestigi en el monopoli de la força militar de la *res publica*.

1. L'exercit romà: la llarga història cap a la professionalització

L'expansió de l'Imperi romà al llarg del Mediterrani i més enllà, des de York, a Anglaterra, fins a Babilònia, a l'Iraq, es va fer gràcies a l'exèrcit, el més gran i poderós de l'antiguitat. La unitat bàsica d'aquest exercit era la legió. L'origen de les legions està molt lligat a la història de Roma. La paraula *legió* prové del llatí *lleua*, ja que es tractava d'una lleua militar. En els orígens de la República romana els dos cònsols decretaven una lleua per a una campanya militar. La lleua es feia a la primavera i els legionaris estaven militaritzats fins a la tardor en què tornaven a casa seva, ja que a l'hivern era impossible fer operacions militars. La lleua es feia a partir del cens dels propietaris rurals, era una contribució fiscal, i el legionari havia de proveir-se del seu propi armament. Els més rics tenien un cavall i constituïen l'exercit eqüestre. Cada cònsol

¹ L'autor agraeix els comentaris rebuts a l'esborrany per part de Víctor Revilla, professor d'Història Antiga a la Universitat de Barcelona; de Laia Maynou, de la Universitat de Barcelona, i de Guillem López Casanovas, director de la *Revista Econòmica de Catalunya*. L'autor és l'únic responsable del text final.

disposava de dues legions, i amb aquesta estructura Roma va conquerir Itàlia. Als pobles sotmesos se'ls imposava com a tribut el subministrament de tropes auxiliars.

Quan Roma va ampliar el seu àmbit d'acció fora d'Itàlia va necessitar més homes, i com que no n'hi havia prou amb el cens de propietaris, va haver de cridar a l'exèrcit gent sense propietats, els *proletarii*. Els *proletarii* no tenien terres i, per tant, no tenien cap font d'ingressos més enllà de la seva feina. Es va estipular una dieta de deu asos² diaris per als legionaris.

Les dimensions de l'exèrcit van variar en els diferents moments de l'Imperi. Quan l'Imperi va assolir la seva màxima extensió, entre els segles I i II de la nostra era, l'exèrcit va oscil·lar entre els 300.000 i els 500.000 homes. Es tractava fonamentalment d'un exèrcit d'infanteria pesada, ja que la majoria de les batalles eren terrestres. A més, l'emperador disposava de dues flotes navals ubicades en diversos ports del Mediterrani.

La despesa de l'exèrcit era la partida principal de la despesa pública dels estats preindustrials i també de l'Imperi romà. Hom ha estimat que el cost de l'exèrcit representava un 60 % de la despesa pública, que podia ascendir fins al 80 % en alguns moments. Es valora que en el segle I de la nostra era, la despesa militar equivalia al 2,5 % del PIB de l'Imperi.

La legió era la base de l'exèrcit romà i era una institució, amb el seu nom, història i simbologia. Cada legió tenia un número i, habitualment, un qualificatiu. Així, per exemple, la legió que estava ubicada a l'actual ciutat de Lleó, i que li va donar el nom, era la Legió VI Victrix (victoriosa). La Legió era un organisme autàrquic que podia subsistir per ella mateixa, ja que tenia tots els elements que li feien falta: militars, auxiliars, intendència, especialistes, metges, veterinaris, oficials, etc. Una legió tenia entre 5.000 i 6.000 legionaris. La unitat bàsica era el *contubernium*, format per 8-10 legionaris que compartien la tenda de campanya, el menjar i la intendència, i estaven junts al camp de batalla. La unitat operativa era la *centuria*, comandada per un centurió; sis centúries formaven una cohort. La legió estava formada per deu cohorts i tenia un cos d'uns 120 cavallers.

El comanament de la legió estava en mans d'un *legatus*, un aristòcrata amb condició senatorial que actuava com a delegat de l'emperador. Les seves funcions en el territori sobrepassa-

ven les purament militars, ja que també mantenia l'ordre públic i impartia justícia.

2. Les reformes militars d'August

Durant el segle I a.n.e, generals com Pompeu i Cèsar van organitzar les legions a la seva manera i aplicaven unes condicions econòmiques particulars. Les guerres civils entre aquests generals van fer que les legions fossin una espècie d'instrument polític privat del general. Alguns d'aquests, com va fer Cèsar quan va travessar el Rubicó, va llençar les seves tropes contra el Senat, és a dir, contra Roma. August va acabar amb aquest sistema, totes les legions dependrien d'ell, i d'aquí ve el nom d'*emperador*. Abans els generals tenien un *imperium* temporal, és a dir, la capacitat de comanar tropes atorgada pel Senat, per un període de temps definit. August va disposar de l'*imperium* de manera permanent. Tots els legionaris juraven lleialtat a l'emperador en un acte denominat *sacramentum*.

August va completar l'obra de professionalització de l'exèrcit romà i va establir unes condicions de servei estàndards. Un legionari cobraria 900 HS (sestercis)³ i un centurió, 13.500 HS, i va establir en 20 anys el servei militar. També va crear la Guàrdia Pretoriana, que era un exèrcit d'elit en què el servei durava 16 anys.

August va considerar que Roma ja havia conquistat prou territori i el que calia era consolidar les conquestes. D'aquesta manera, va instaurar la *Pax Romana*, una pau basada en el poder militar de Roma. Va definir les fronteres de Roma, específicament al nord d'Europa, on els rius Rin i Danubi farien de frontera entre la civilització i la barbàrie. Les legions es van transformar d'exèrcit ofensiu a defensiu de les fronteres dels atacs exteriors. L'època anterior a la *Pax Romana*, el soldat es feia un complement amb el botí aconseguit als derrotats, però en l'època de l'Imperi les victòries van ser més escasses i es va instituir una sèrie de complements i donatius de l'emperador. Aquests complements podien ser regulars (per exemple, relacionats amb episodis de la vida de l'emperador o d'algun dels familiars) o extraordinaris.

August va reorganitzar les províncies romanes. A Hispània en va crear tres: Tarraconensis, Lusitania i Bètica, amb capitals respectivament a Tarraco (Tarragona), Emèrita Augusta (Mèrida) i Corduba (Còrdova). Roma encara lluitava contra les tribus càntabres

2 Deu asos equivalen a un denari (moneda romana d'argent).

3 El sesterci és la unitat monetària de compte habitual a Roma, un denari equivalia a 4 sestercis.

i August va ubicar legions en dues províncies: Tarraconensis i Lusitania. Aquestes dues províncies dependrien de l'emperador; en canvi, a la Bètica, que estava molt romanitzada, no hi havia problemes militars i no hi va deixar cap legió, la província dependria del Senat.

La professionalització de l'exèrcit obria el problema dels veterans, és a dir, els legionaris que al final de la vida militar havien de tornar a la vida civil. En el passat s'havien fet algunes accions puntuals per afrontar aquest problema. La República disposava a Itàlia de terres públiques, que provenien de victòries militars sobre altres ciutats italianes. Una solució va ser entregar aquestes terres als veterans que podien, així, començar una vida civil amb una propietat rural, generalment modesta. Aquestes terres es van exhaurir i aleshores es van buscar altres fórmules; per exemple, Juli Cèsar va donar als seus legionaris que havien fet les guerres gal·liques terres a les noves ciutats gal·liques annexionades o fundades per Roma.

3. El pla de jubilació d'August

August va continuar la tradició republicana i va entregar terres de cultiu als veterans, però la seva política va consistir a fer servir els veterans per colonitzar/romanitzar els territoris conquerits per Roma. En el cas d'Hispania, n'hi ha diversos exemples. Així, August va construir la ciutat d'Emerita Augusta, l'actual Mèrida, amb els veterans de les guerres càntabres, també anomenats *emèrits*, i els va donar terres per tal de bastir la nova ciutat. Una ciutat que després es va convertir en la capital de la Lusitania. Un altre cas és el de la ciutat de Lleó. Aquí als legionaris els van donar terres a les rodalies del campament militar de la Legio VI Victrix i d'aquesta manera es va fundar la ciutat de Lleó (el nom prové precisament del llatí *legio*). Altres colònies creades per August a Hispania també van acollir veterans, com és el cas de Caesar Augusta, actual Saragossa, i la Colonia Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino, l'actual Barcelona.

El sistema de terres era molt costós, i August va dissenyar un pla de pensions amb entrega d'un capital al moment de la jubilació del legionari. Per fer-ho va crear una tresoreria (*Aerarium militare*). *Aerarium* és precisament el nom llatí de *tresoreria*. Aquesta tresoreria estaria dedicada únicament a proveir les pensions dels veterans.

Per capitalitzar la tresoreria, August va fer un donatiu inicial de 170 milions de sestercis, però per donar estabilitat financera va establir dos nous impostos, un impost sobre les herències, del 5 % del valor de l'herència (*vicesima hereditatium*), i un altre sobre

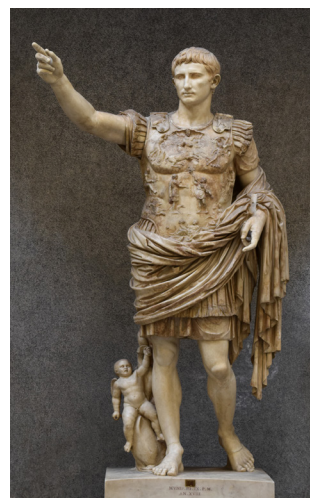

Figura 1. Emperador August

Figura 2. *Honesta missio* (certificat de la vida laboral del legionari)

les vendes per subhasta de l'1 % (*centesima rerum venalium*). L'impost sobre les herències afectava també els hereus adoptius. Era molt freqüent a Roma, quan algú moria sense fills, adoptar un successor no familiar i fer-lo hereu. Això li va succeir precisament a Juli Cèsar, que va adoptar el jove Octavi, futur August.

Com ja hem indicat, els ingressos dels dos impostos s'ingressaven a l'*aerarium militare* (tresoreria) i la gestió es va encarregar a tres senadors amb nivell de prefecte.

El legionari rebia, en jubilar-se, un certificat que es denominava *honesta missio* (figura 2), on es detallaven la seva carrera militar i els seus drets. La pensió es denominava *praemium*, se li entregava en una sola vegada i consistia en 12.000 HS. El pretorià rebia una pensió de 20.000 HS. Habitualment, una persona entrava a l'exèrcit als vint anys, n'estava vint fent el servei militar i es jubilava als quaranta. La seva esperança de vida en aquesta edat era de 8-10 anys i, per tant, podia viure la resta de la seva vida amb la pensió, que equivalia a uns 12 anys de sou, o podia invertir-la en terres i cultivar-les o arrendar-les. En el cas de Barcino, alguns veterans van invertir en el negoci del vi⁴. Val a dir que el servei militar es podia perllongar més anys. Aquest fet, que responia a criteris financers (no sempre l'Estat romà disposava de recursos) i d'eficiència (la necessitat de mantenir prou tropes veteranes), va generar descontentament i revoltes ja al final del govern d'August i amb Tiberi. En general, però, el sistema va funcionar raonablement bé durant els primers segles de l'Imperi. ■

4 Bohigas, L. (2023). "L'exportació del vi de la Laietània a la Roma imperial", *REC 87*, Barcelona, juny.

LA 'REGLA DE SANT BENET' I EL LIDERATGE D'UNA ORGANITZACIÓ

Oriol Amat i Salas

Catedràtic d'Economia Financera i Comptabilitat, Universitat Pompeu Fabra

Ignasi M. Fossas

Monjo de Montserrat

La *Regla de sant Benet* és un llibre escrit fa quinze segles que regula la vida als monestirs i encara avui continua aplicant-se. Aquest article descriu els trets fonamentals del lideratge benedictí inclosos en la *Regla*. Entre altres temes es tracten els relacionats amb els condicionants del lideratge, l'actitud, les virtuts personals, l'estil de lideratge, la promoció, l'avaluació i els incentius, la resolució de conflictes, la disciplina i les faltes, i el control de l'actuació.

1. Introducció

Sant Benet (480-547), fundador de l'orde benedictí, va establir diversos monestirs al llarg de la seva vida. Sempre en fou l'abat i, entre aquests, cal destacar el de Montecassino (Itàlia) l'any 529, on va morir i que encara avui continua funcionant. En aquest monestir és on sant Benet va acabar d'escriure la *Regla*, codi basat en la saviesa monàstica antiga i el geni del mateix autor, que descriu com s'ha de regular la vida monàstica. És un llibre que s'adreça als principiants, però també a la resta de persones que viuen en un monestir. Al llarg dels seus 73 capítols es regula la vida al monestir, tant en la part doctrinal i litúrgica, com en la part d'ordenació de la resta d'activitats que s'hi duen a terme, incloent-hi la part disciplinària. Tot i el temps transcorregut, la *Regla* continua aplicant-se avui dia en els monestirs de l'orde, i també en altres ordes a Occident.

Entre les diferents temàtiques que tracta, n'hi ha que tenen a veure amb el lideratge. Aquest és precisament el tema d'aquest article¹, que té per objecte descriure els trets fonamentals del lideratge benedictí i, en concret, de la *Regla de sant Benet*².

2. Els càrrecs dels monestirs

Als monestirs hi poden haver diversos tipus de càrrecs. En alguns casos, la *Regla* diu *què* han de fer, però el que és més freqüent és que indiqui *com* han de ser com a persones qui els exerceix. És a dir, quines virtuts (qualitats morals relacionades amb la rectitud en el comportament) han de tenir:

- Abat (RB 2 i RB 64): també anomenat *pare abat*, és un terme que prové de l'arameu *abba* que significa *pare*. És la màxima autoritat i pare espiritual del monestir. De fet, l'abat és pare, mestre i administrador. S'encarrega sobretot del contacte personal amb els monjos i la representació externa. És escollit pels mateixos monjos en votació secreta, que es fa amb

¹ L'article recull, essencialment, els apartats 5, 7 i 8 del document tècnic: Amat, O. i Fossas, I. (2023). *Introducció a l'art de liderar: la saviesa de quinze segles als monestirs benedictins*, Document Tècnic, ACCID, Barcelona.

² Al llarg de l'article es farà referència a diversos capítols de la *Regla* indicant RB i el número del capítol i en alguns casos el verset corresponent del capítol.

paperetes que es dispositen en una urna. L'elecció, en la qual els vots de tots els monjos tenen el mateix valor, pot ser per vida, o per períodes d'un mínim de sis anys i fins als setanta cinc anys. L'abat és escollit en una primera votació (o segona o tercera votació) si obté dos terços dels vots. Si en les tres primeres votacions no aconsegueix els dos terços es fa una quarta votació on només es necessita la meitat més un dels vots. Aquest sistema d'elecció era molt diferent de l'autoritarisme inherent al sistema monàrquic de l'època en què es va escriure la *Regla*. En canvi, és més proper al cooperativisme (una persona un vot) que va arribar amb les primeres cooperatives del Regne Unit al segle XIX.

- Prior (RB 65): és la mà dreta, i primer conseller de l'abat, i el substitueix quan cal. S'encarrega de l'organització material del monestir i de la vida familiar. Entre les seves funcions hi ha la de donar els permisos per sortir del monestir i la distribució d'habitacions. El prior, igual que els altres càrrecs, és nomenat per l'abat després d'escoltar la comunitat.
- Majordom (RB 31): també anomenat *ecònom* o *cellerarius*. Avui dia, el terme majordom pot portar a equivoc, ja que es pot interpretar com a "criat principal", però quan es va escriure la *Regla* tenia un altre significat. Per exemple, a la Corona d'Aragó, el majordom del Regne d'Aragó era el màxim oficial de la Casa d'Aragó. I molts reis tenien el majordom de palau, que era el seu intendent principal. El majordom és el responsable de l'administració i les finances del monestir i tots els seus béns, per tal de garantir la seva viabilitat i el benestar dels monjos. Entre les qualitats que ha de tenir hi ha la discreció, l'austeritat i la bona administració. D'acord amb la *Regla*, el majordom: "Ha de ser un home de seny, reposat, sobri, ni golut, ni vanitos, ni turbulent, ni injust, ni cançoner [...] que sigui com un pare per a tota la comunitat". "Que sobretot sigui ben humil, i, quan no té allò que li demanen, que doni una bona paraula per resposta". "De totes les coses que li encomana l'abat, que en tingui cura. En allò que li hagi prohibit, que no s'hi posi".
- Degans (RB 21): són monjos (com diu la *Regla*: "de bona reputació i vida santa") en els quals l'abat delega determinades responsabilitats. En el cas del monestir de Montserrat, que té una cinquantena de monjos, hi ha vuit degans. La meitat dels degans (més el prior i l'ecònom, que ho són per raó del càrrec) són nomenats per l'abat. L'altra meitat dels degans són escollits pels monjos.
- Porter (RB 66): és l'encarregat de vetllar per la porta d'entrada del monestir i atendre els qui arriben a la porteria.
- Hostatger (RB 53): responsable de l'hostatgeria on resideixen els peregrins i altres hostes que visiten el monestir.

- Mestre de novicis (RB 58): és un monjo amb prou maduresa, que fa de mentor dels novicis (persones noves que entren al monestir). Com ja s'ha esmentat abans, atès que la vida als monestirs no és fàcil, no totes les persones que entren al monestir amb la intenció de ser monjos s'hi acaben quedant. Segons Prat (1991)³ el percentatge de persones que acaben sent monjos és del 50 %.
- Prefecte de júnior: monjo que fa de mentor dels novicis que passen a ser professors temporals (júnior). En molts monestirs, el mestre de novicis i el prefecte de júnior és el mateix monjo.
- Infermer (RB 36): és el responsable de la infermeria. La *Regla* preveu que els monjos malalts disposin d'unes habitacions especials, que no se sotmetin al règim alimentari dels qui estan sans i que tinguin un monjo que els cuidi.

Al gràfic 1 s'inclouen les principals relacions de l'organigrama d'un monestir comparades amb les d'una societat anònima. Cal tenir en compte que les equivalències amb una societat anònima no són del tot coincidents. Així, per exemple, l'abat, a més de dur a terme funcions de representació, és administrador i té importants funcions executives, que serien més pròpies d'un director general o d'un conseller delegat.

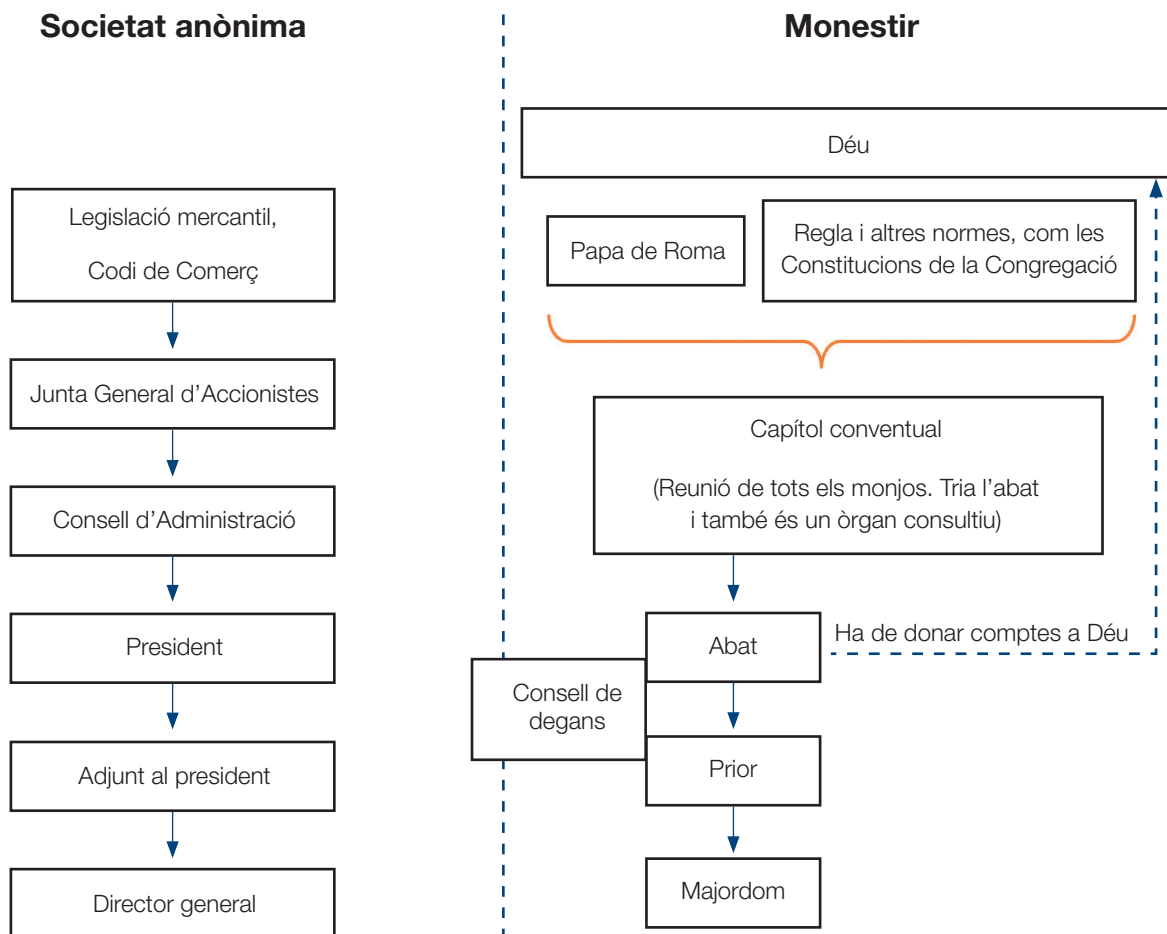
A part de les posicions unipersonals descrites, hi ha òrgans pluripersonals, que poden tenir un caràcter consultiu o bé deliberatiu, segons els temes:

- Capítol conventual: és la reunió de tots els monjos professors solemnes, que són convocats per l'abat quan ho considera oportú per tal de demanar opinió i consell. Tot i que no hi ha una cadència fixa, és habitual que es faci al voltant d'una reunió cada un o dos mesos i, al llarg de l'any, solen fer unes tres o quatre votacions, que són secretes.
- Consell de degans: és convocat per l'abat amb més freqüència per tal de demanar opinió i consell. De vegades, també és deliberatiu. Està format per l'abat, el prior i el majordom; i pels altres degans.

Les reunions dels òrgans anteriors són formals, amb secretari, ordre del dia i actes. Les actes informen de les decisions preses. Un altre òrgan rellevant és l'anomenada *visita canònica*, que consisteix en el fet que cada quatre anys el visitador (que és un abat) i un monjo d'altres comunitats visiten el monestir i parlen amb tots

³ Prat, J. (1991). *L'orde benedictí*, Arxiu d'Etnografia de Catalunya, 8, pp. 12-29.

Gràfic 1. Principals relacions de dependència en un monestir en comparació amb les d'una societat anònima

Font: elaboració pròpia a partir de Bini (2012) i Fossas *et al.* (2018)⁴.

els monjos. Al final de la visita es redacten dos informes. Un informe genèric que es llegeix a l'abat i a tota la comunitat i, per tant, és semipúblic. Se'n guarda un exemplar a Roma. Aquest informe té la funció de legitimar (o no) l'actuació de l'abat. L'altre informe és secret i se n'estenen dos exemplars, un per a l'abat afectat i l'altre es guarda a Roma. La visita canònica fa un control de la gestió del monestir. En casos extrems, en funció del contingut de l'informe, la visita canònica pot comportar la dimissió

de l'abat. Després de la visita, i abans d'un any, l'abat ha d'enviar al visitador un informe exposant el que s'ha fet per atendre les recomanacions de la visita canònica.

Com que quatre anys després es produirà una nova visita canònica, el visitador rebrà una còpia dels informes de la visita anterior que es varen entregar a l'abat i a la comunitat.

Al gràfic 2, s'acompanyen les principals posicions i òrgans pluripersonals del monestir que fan funcions de consulta i de control.

3. El lideratge d'acord amb la saviesa benedictin

Vegem a continuació els trets més rellevants de la *Regla* que tracten aspectes relacionats amb el lideratge. En primer lloc, es

⁴ Bini, S. (2012). La "Regola Benedettina": uno strumento sempre attuale per la gestione efficace delle organizzazioni. *L'Amministrazione Ferroviaria*, Edizioni CAFI, Roma.

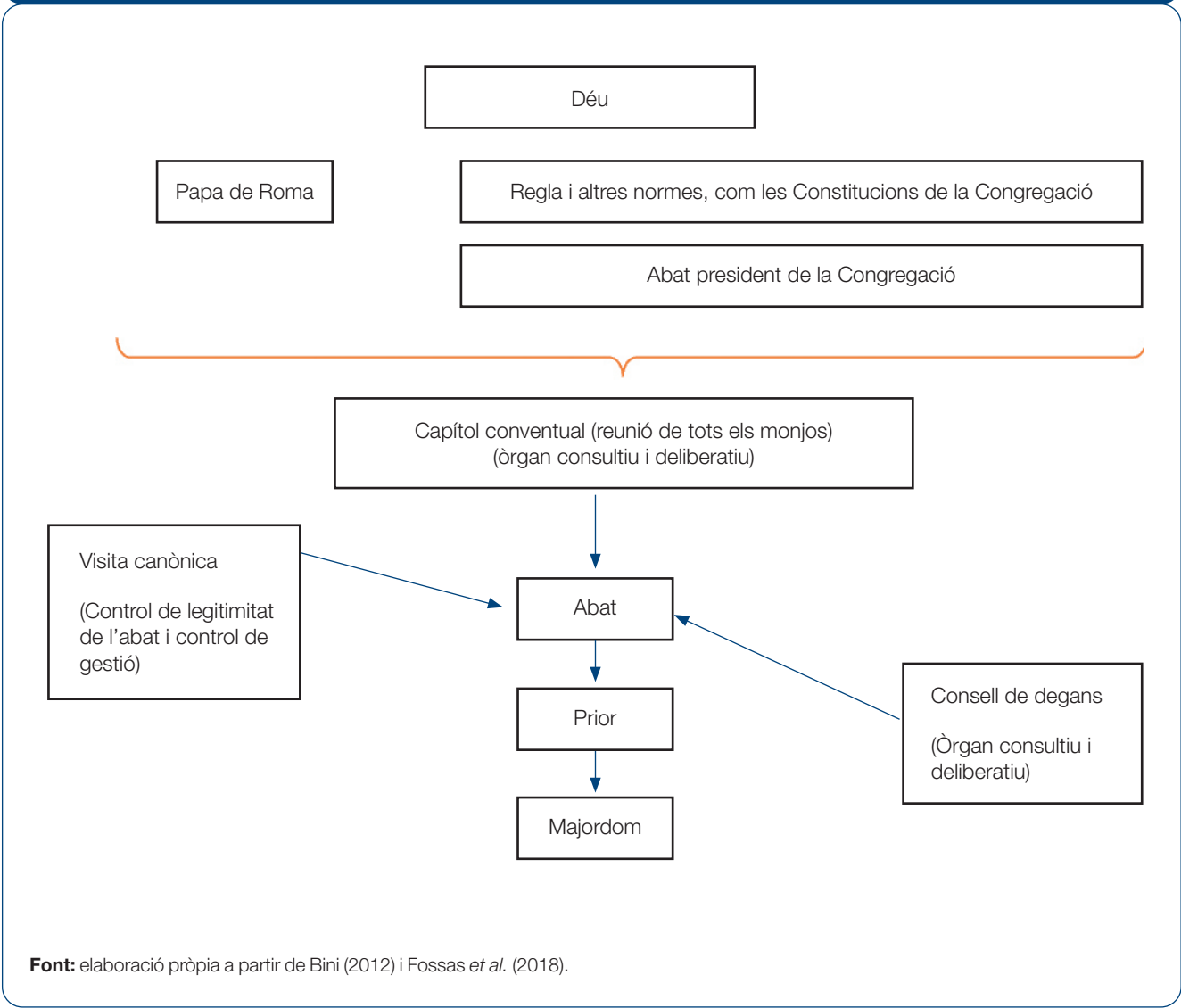
Fossas, I. M., Gasch, M., Perroni, M. i Bombelli, M.C. (2018). *Administrar assenyadament*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

descriuen aspectes relacionats amb condicionants previs de la relació entre els monjos, l'actitud i les virtuts personals de la persona que lidera, i, posteriorment, es tracten els aspectes més relacionats amb l'estil de lideratge, els incentius, la gestió de conflictes, la disciplina i el control de l'actuació:

- **Condicionants previs:** la *Regla* té algunes característiques que fan que les relacions interpersonals en els monestirs tinguin certes singularitats:
 - **Vot d'obediència** (RB 5): els monjos a més del vot de pobresa i de castedat, tenen l'obligació d'obeir el seu superior. De fet, és una doble obediència: a la *Regla* i al pare abat. Per ser

més exactes cal parlar d'una triple obediència, ja que "també els germans s'han d'obeir els uns als altres" (RB 71). L'obediència d'acord amb la *Regla* s'ha de fer ràpidament i amb alegria. De tota manera, es tracta d'una obediència dialogada en el sentit que hi ha dret a expressar inconvenients al superior, tot i que si el superior hi insisteix, cal obeir-lo (RB 68). Sobre el significat de l'obediència és interessant tenir present la filologia. El verb llatí *oboedire* (recordem que la *Regla* fou escrita en aquesta llengua) té la mateixa arrel que el verb *obaudire*, que vol dir 'escoltar'. Per tant, es pot interpretar obeir com la capacitat d'escoltar atentament i així poder entendre millor les coses, tant per part del qui mana com de qui obeeix.

Gràfic 2. Principals relacions de dependència en un monestir i òrgans de control i consulta

Font: elaboració pròpia a partir de Bini (2012) i Fossas et al. (2018).

- **Ora et labora:** tot i que és una expressió que es relaciona habitualment amb la vida monàstica, no apareix com a tal a la *Regla*. És cert que, a més de l'oració, el treball és un dels trets característics dels monjos. Amb tot, en el conjunt de la vida d'un monjo hi ha altres activitats importants com ara la lectura, el coneixement de si mateix, l'esforç per viure en comunitat, etc. Com que el primer treball que fan els monjos al matí és resar, cal llevar-se d'hora. Com deia sant Benet: "Als somnolents, els agrada posar excuses".

- **Vot de pobresa:** els monjos no tenen propietats privades (RB 33), ja que abans de fer la professió monàstica han de renunciar per escrit a tots els seus béns presents i futurs. Per això, han de transferir tots els seus béns a qui vulguin. No poden acceptar obsequis de ningú, excepte que ho autoritzi l'abat (RB 54) i si marxen del convent no reben cap compensació. D'altra banda, també han de confirmar per escrit que mai reclamaran cap salari o compensació pels anys que estiguin al monestir. Això afavoreix que el monestir pugui enfortir-se patrimonialment i dotar-se de reserves que permetin afrontar temps difícils. De tota manera, quan marxa un monjo, tot i que no hi ha obligació de retribuir-lo, els monestirs procuren actuar amb humanitat.

- **Silenci** (RB 6): aquest és un valor fonamental inclòs en la *Regla*. Per tant, la comunicació ha de ser concisa i s'ha de produir després de la reflexió suficient que permeti dir la veritat que l'altre pot acceptar. La *Regla* n'és una mostra amb el seu estil directe i sense excessos. El silenci és fonamental per a la pregària, per al treball interior, per a l'autoconeixement, per a la reflexió, per a la unificació ("el que penso és el mateix que el que dic i que el que faig") i per a la pacificació. Entre les virtutats del silenci, Grün (2003)⁵ recorda que com més parlem i tractem de dir més coses, menys ens comuniquem; que contribueix a alleujar tensions, mal humor, i que ens ajuda a distanciar-nos d'aquestes coses perquè posa distància entre nosaltres i la resta de coses. Per tant, el silenci és una manera d'accedir a la veritable pau. I seguint amb Grün, el silenci i la paraula no s'oposen; i si hem de comunicar-nos en algun moment, la paraula a expressar ha de ser la millor paraula.

D'altra banda, en la relació amb les altres persones, els monjos tenen instruments com els següents per tractar bé i cuidar el millor possible els altres: "Cal honorar a tothom" (RB 4, 8), "allò que un no vol que li facin a ell que no ho faci a un altre" (RB 4, 9), "reconfortar els pobres" (RB 4, 14), "visitar els malalts" (RB

4, 16), "socórrer el qui passa tribulació" (RB 4, 18), "consolar l'afligit" (RB 4, 19), "apartar-se de les maneres de fer del món" (RB 4,20), "no satisfer la ira" (RB 4, 22), "no guardar ressentiment" (RB 4, 23).

- **Actitud:** el lideratge d'una organització normalment implica tenir l'ambició de liderar i la cerca de poder per influir en els altres o per acumular riqueses. En el cas d'un monestir aspectes com el vot de pobresa fan que hi hagi d'altres components que animen una persona a fer un pas endavant i assumir el lideratge. Es tracta d'actituds que podem trobar també en la majoria de les persones que assumeixen la responsabilitat de liderar en el sector públic:

- **Vocació de servei** (RB 64, 8): la persona que lidera ha d'entendre que ha de servir més que no pas manar. Aquest tret, i molts d'altres de la *Regla*, és comú amb el lideratge ignasià (dels jesuïtes) que, com recorda Guibert (2017)⁶: "... entenen la vida (i el lideratge) no com una cerca d'èxits sinó com un servei".

- **Cerca de l'estimació** (RB 64, 15): la persona que lidera ha de ser més estimada que temuda.

- **Virtuts personals:** per liderar monjos, la *Regla* inclou qualitats que, de fet, avui dia calen en qualsevol tipus d'organització:

- **Humilitat** (RB 7): ser humil implica reconèixer els propis defectes i valorar els altres. D'acord amb Petersen i Seligman (2004)⁷, la humilitat es caracteritza per una consciència profunda de les nostres habilitats; capacitat de reconèixer els nostres errors, deficiències, límits; obertura a noves idees; enfocament no exclusiu en nosaltres mateixos, i capacitat d'apreciar la contribució dels altres. Cassià Maria Just, abat de Montserrat entre 1966 i 1989, parlava així del lideratge (referint-se a l'abat): "Ha de ser valent, perquè és una càrrega. Ha de ser humil i que no busqui el càrrec, sinó que l'accepti. Que tingui capacitat de treball en equip, però en un equip plural, si no, hi ha el perill del pensament únic". La humilitat implica acceptar que quan doni una ordre pugui escoltar l'opinió d'un monjo que manifesti que l'ordre és impossible (RB 68). Per tant, hi pot haver diàleg en relació amb les ordres que mana l'abat.

- **Tranquil·litat:** la persona que lidera ha de ser tranquil·la. Com diu la *Regla* referint-se a l'abat: "Que no sigui turbulent

⁵ Grün, A. (2003). *Elogio del silencio*, Sal Terrae, Santander.

⁶ Guibert, J.M. (2017). *El liderazgo ignaciano*, Sal Terrae, Santander.
⁷ Peterson, C. i Seligman, M. (2004). *Character Strengths and Virtues: A Hand-book and Classification*, American Psychological Association / Oxford University Press.

ni neguitós, no sigui exagerat ni obstinat, no sigui gelós ni massa suspicax; si no, mai no tindrà pau” (RB 64, 16).

- **Prudència:** cal fer servir els mitjans adequats i proporcionats a cada situació (això és la prudència) per no fer malbé el que funciona. Sant Benet deia: “Ha d’obrar amb prudència i no fer «de res massa», no sigui que, per voler rascar massa el rovell, es trenqui el vas” (RB 64, 12).

- **Ponderació:** cal buscar un equilibri entre els objectius d’eficàcia/eficiència i les persones. Això vol dir de nou escoltar molt i tenir capacitat d’arribar a compromisos i pactes.

- **Discreció:** aquest és un terme que pot tenir diferents significats d’acord amb el terme llatí *discretio*. D’una banda, es pot referir a la prudència en la comunicació. No es pot dir tot a tothom. D’altra banda, es pot interpretar la discreció com la capacitat de prendre decisions encertades i en el temps oportú.

- **Puntualitat** (RB 43): la puntualitat és imprescindible per al bon funcionament de la vida en comú i és, alhora, un signe elemental de respecte envers els altres. La manca de puntualitat en els actes comunitaris de cada dia es considera una falta que cal esmenar.

- **Estil de lideratge:** en aquest tema, la *Regla* inclou trets que, de nou, avui dia poden ser imprescindibles en qualsevol mena d’organització:

- **Objectiu del lideratge:** com que liderar és dirigir persones per tal d’aconseguir una missió, cal crear un clima que afavoreixi la cohesió interna, la bona marxa de l’organització i el creixement personal de l’equip humà. Com diu Guibert (2017): “Les organitzacions i institucions poden ser un canal de molt de bé, per això es creen. Però si no es cuiden, poden ser font de malestar o deshumanització”.

- **Autoritat versus poder:** cal assolir l’autoritat, que és més important que el poder. El líder que té autoritat ajuda a créixer les persones i mostra amb fets com s’ha de treballar, com s’ha de tractar els altres i com s’han de prendre decisions. És més important ser convincent que autoritari (Fossas i Bombelli, 2010)⁸. Per tant, cal liderar amb l’exemple, més que amb les paraules (RB 2, 11-13). L’autoritat ha d’anar acompanyada d’obediència.

- **Consell:** l’abat ha de demanar l’opinió i ajuda dels altres. Per això, ha d’escoltar molt i, com ja s’ha exposat, té dos

òrgans que l’aconsellen: el capítol conventual, que inclou tots els monjos, i el consell de degans, a més dels monjos que ell vulgui consultar.

- **Relació amb la persona que lidera:** la persona que lidera ha de tenir contacte directe sovintejat amb totes les persones de l’organització. Així, tots els monjos tenen accés directe al pare abat.

- **Comunicació:** no s’ha de ser amic de parlar molt, sinó d’escoltar (RB 6). A això ja ens hi hem referit al parlar de l’obediència. Com deia sant Benet, citant la Bíblia: “Si parles molt, no evitaràs el pecat”. Com diu la *Regla*, cal guardar la boca de paraules dolentes i no riure sorollosament (RB 4, 52-54).

- **Empatia:** quan no es té el que et demanen, cal donar una bona paraula per resposta (RB 31, 13).

- **Corresponsabilitat:** s’ha de promoure la delegació màxima de funcions (RB 21, referida als degans).

- **Promoció a càrrecs de responsabilitat:** la promoció s’ha de fer per meritocràcia. Com diu la *Regla* al parlar dels degans: “I no siguin escollits per antiguitat, sinó segons els mèrits de la seva vida i la saviesa” (RB 21, 4).

- **Cura de les persones grans** (RB 37) i estimar les més joves: la importància que dona la *Regla* a aquesta qüestió és molt diferent de la discriminació per “edatisme” que es viu en moltes organitzacions avui dia que menyspreen les persones de més edat o les més joves. Com diu la *Regla*: “venerar els ancians” (RB 4, 70) i “estimar els més joves” (RB 4, 71).

- **Avaluació i incentius:** també són plenament vigents en la majoria d’organitzacions d’avui dia els criteris que la *Regla* proposa per avaluar i incentivar l’actuació dels monjos:

- **Equanimitat:** no s’ha d’apreciar unes persones més que unes altres (RB 2, 16).

- **Incentius:** cal animar els que obren bé (RB 64, 19 i RB 2, 25).

- **Faltes i disciplina:** aquest és un aspecte molt rellevant en qualsevol organització i és tractat amb molt de detall a la *Regla*.

- **Comprensió amb els qui cometten alguna falta** (RB 23-25): el líder ha de ser comprensiu amb els defectes dels altres i això implica paciència. Com diu la *Regla*, cal la severitat del mestre i la bondat del pare (RB 2, 24). Implica aplicar més la misericòrdia (actitud bondadosa de comprensió vers el patiment de les altres persones, sinònim de perdó) que la justícia (RB 64, 10).

⁸ Fossas, I.M. i Bombelli, M.C. (2010). *Organizzare e gestire persone: insegnamenti dalla Regola di S. Benedetto, Quaderni di Management*, núm. 43.

- **Claredat amb les faltes:** tot i la comprensió esmentada, cal donar missatges molt clars als que no actuen bé (RB 64, 14 i RB 2, 26).
- **Reconèixer els errors:** quan es cometen errors, si es reconeix davant el superior, el càstig serà menor. Val la pena fer notar que la *Regla* presenta els monjos que cometen errors com a “malalts” més que com a “dolents”. Per això, estableix tot un sistema de correccions enfocat a la guarició més que al càstig en si mateix, i proposa a l’abat l’exemple de Jesucrist com a bon pastor i metge savi (RB 27 i 28).
- **Mesures disciplinàries:** les persones que cometen errors, se’ls ha de corregir fins a tres vegades i si no rectifiquen, se’ls ha de fer fora (RB 28). Com diu la *Regla*: “Si algun germà es demostra contumaç, o desobedient, o orgullós, o murmurador [...] ha de ser amonestat secretament pels seus ancians per primera i segona vegada. Si no s’esmena, que el renyin públicament davant de tothom” (RB 23). En l’apartat dels degans (RB 21), la *Regla* diu: “si mai n’hi havia cap que, inflat d’orgull, fos trobat reprensible, i, després de la primera, segona i tercera correcció, no volia esmenar-se, que el treguin i que es posi al seu lloc un altre que en sigui digne. El mateix estableix pel que fa al prior”.
- **Autocrítica:** l’abat a més de corregir els altres ha de corregir-se ell mateix. Com recorda Folador (2006)⁹, l’abat es cuida de si mateix i, mentre ajuda els altres a corregir-se, es va corregint dels seus propis defectes (RB 2, 40).
- **Expulsió i readmissió:** en determinats casos, per exemple, quan s’incompleix la *Regla* i no s’atenen les amonestacions rebudes, un monjo pot ser expulsat del monestir. De tota manera, també hi ha la possibilitat que el monjo pugui ser readmès si promet esmenar el motiu pel qual se’l va expulsar. Això es pot repetir fins a tres cops (RB 29). Per tant, se’l pot perdonar fins a tres vegades.
- **Resolució dels conflictes:** de nou, tenint en compte que la *Regla* es va escriure en un temps en què imperava l’autoritarisme i que els conflictes es tractaven, normalment, amb violència (la raó del qui tenia més força) era molt trencadora la metodologia de resolució de conflictes, que encara és molt vigent avui dia per a qualsevol organització. Les diferències s’han de resoldre amb diàleg. Ha de regnar el respecte i la convivència pacífica. I quan hi ha conflictes “no donar una pau

fingida” (RB 4, 25), “no tornar mal per mal” (RB 4, 29), “no fer cap ofensa, sinó més aviat sofrir amb paciència les que ens fan” (RB 4, 30), “estimar els enemics” (RB 4, 31), “no ser orgullós” (RB 4, 34), “ni murmurador” (RB 4, 39), “ni criticaire” (RB 4, 40), “no odiar ningú” (RB 4, 65), “no tenir gelosia” (RB 4, 66), “no obrar per enveja” (RB 4, 67), “no ser amic de baralles” (RB 4, 68), “defugir l’altivesa” (RB 4, 69), “fer les paus abans de la posta amb qui s’hagi renyit” (RB 4, 73).

- **Control de l’actuació:** com ja s’ha esmentat més amunt, l’autoritarisme imperant fa quinze segles no admetia mecanismes de control de l’actuació com els que inclou la *Regla*. També aquesta qüestió és avui dia plenament vigent per a la majoria d’organitzacions:

- **Legitimitat de l’actuació:** la persona que lidera és dipositària de la confiança dels altres, per això, ha d’acceptar retre comptes i que tothom sigui molt exigent amb ella.
- **Control econòmic:** aquesta és una activitat que du a terme el majordom, d’acord amb les instruccions del pare abat. En funció de l’import de les despeses, el pare abat pot autoritzar-les. A mesura que l’import és superior, la responsabilitat passa a ser del Consell de Degans. Per a imports superiors l’autorització l’ha de donar el Capítol Conventual¹⁰. I per imports encara més elevats, l’autorització l’ha de donar l’organisme corresponent de la Santa Seu.
- **Control extern:** ja s’ha esmentat el paper de la visita canònica, que implica que cada quatre anys el visitador i un monjo d’altres comunitats fan un informe que pot legitimar (o no) l’actuació de l’abat, i per ajudar la comunitat i l’abat a analitzar la situació. Com ja s’ha indicat, els visitadors poden convidar l’abat a presentar la dimissió i, en casos extrems, el podrien depositar.

4. Conclusions

Tot i que la *Regla* es va escriure fa quinze segles, continua sent molt vigent avui dia als monestirs i té molt d’interès per a qualsevol mena d’organització en ple segle XXI. Com escriu Grun (2006): “El model de gestió benedictí, ja amb més de 1.500

⁹ Folador M. (2006). *L’organizzazione perfetta. La regola di San Benedetto. Una saggezza antica al servizio dell’impresa moderna*, Guerini e Associati, Milano.

¹⁰ A tall d’exemple, a la Congregació Benedictina Americano-Casinesa, l’abat té autorització de despeses per a quantitats que no superin els 5.000 euros. A partir d’aquesta quantitat, i fins a 30.000 euros, cal l’autorització del Consell de Degans i per a quantitats més grans cal l’autorització del Capítol Conventual (Skudlarek, W. i Senna, A. (2020). *Las constituciones y el directorio de la Congregación Americano-Casinese de monasterios benedictinos*, Saint John’s Abbey, Collegeville).

anys, avui torna a ser modern i capaç d'ajudar a trobar respostes a preguntes importants del nostre temps”.

Davant la sorpresa que un text tan antic tingui plantejaments vigents avui dia ens podem preguntar com pot ser això possible. Una resposta podria ser que potser el cor humà no ha canviat gaire en aquests mil cinc-cents anys i que temes com les virtuts, el compromís, la disciplina, el reconeixement de la feina ben feta, la realització personal, la possibilitat de cometre alguna falta, són inherents a la condició humana. Una altra possible explicació de l'actualitat de la *Regla* es que la incertesa de l'home contemporani pot ser similar a la que hi havia durant el període de decadència de l'Imperi romà i, per això, és fonamental disposar de punts de referència.

En el moment en què es va escriure, la *Regla* va introduir molts elements (vocació de servei, democràcia, estimació i respecte cap a totes les persones, objectiu d'autoritat més que relació de poder, control extern de l'actuació de l'abat, etc.) que eren absolutament trencadors comparats amb les pràctiques vigents a l'època.

Una mostra de l'interès d'aquest codi és que ha contribuït que gran part dels monestirs continuïn funcionant després de molts segles. Cal tenir en compte que aspectes com escoltar, comunicar, prioritzar l'autoritat sobre el poder, demanar consell, cuidar de les persones, una persona un vot... estan molt assumits avui dia, però eren molt innovadors fa quinze segles, quan es va escriure la *Regla*. I, per altra banda, les actituds personals que promou (vocació de servei, humilitat, tranquil·litat, prudència, empatia, discreció...), l'estil de lideratge (objectiu de cohesió interna, autoritat, comunicació, diàleg, corresponsabilitat, meritocràcia...) i la gestió dels conflictes (equanimitat, diàleg...) són amb tota seguretat molt valuoses avui dia per a qualsevol persona que lidera.

Tenint en compte que moltes empreses tenen una vida molt curta, i que les que superen els primers anys tenen una esperança de vida que se situa entre 12 i 15 anys, val la pena no perdre de vista la saviesa de la *Regla de sant Benet*. ■

REVISTA ECONÒMICA DE CATALUNYA

DIRECTOR

Guillem López-Casasnovas

SECRETÀRIA CONSELL DE REDACCIÓ

Judit Vall Castelló

CONSELL DE REDACCIÓ

Oriol Amat i Salas
Montserrat Casanovas Ramon
Joan B. Casas Onteniente
Josep Maria Duran Cabré
Enric Fernández Martínez
Maria Àngels Fitó Bertran
Anton Gasol Magriñà
Josep Lladós Masllorens
Valentí Pich Rosell
Carles Puig de Travy
Sofia Rodriguez Rico
Joan Ramon Rovira Homs
Joan Trullén Thomas

COORDINACIÓ I SUPERVISIÓ LINGÜÍSTICA TRADUCCIÓ DEL CASTELLÀ

Marta Guspí Saiz

DISSENY I PRODUCCIÓ EDITORIAL

ZETACORP. Comunicació Corporativa
(Prensa Ibérica).
Tel. 932 279 416

SUBSCRIPCIONS

sgomez@coleccionomistes.cat

PROMOCIÓ

cperezdelpulgar@coleccionomistes.cat

DIPÒSIT LEGAL

B. 8.160-1975
ISSN 135-819 XX

JUNTA DE GOVERN DEL COL·LEGI D'ECONOMISTES DE CATALUNYA

DEGÀ

Carles Puig de Travy

VICEDEGANA

Maria Àngels Fitó Bertran

PRESIDENT SEU DE GIRONA

Lluís Bigas de Llobet

PRESIDENT SEU DE LLEIDA

Josep Maria Riu Vila

PRESIDENT SEU DE TARRAGONA

Miquel Àngel Fúster Gómez del Campo

SECRETÀRIA

Carmen Jover Díaz

TRESORERA

Carmen García Jarque

INTERVENTOR

Miquel Morell Deltell

VOCALS

Jordi Albiol Plans
Mª Josep Arasa Alegre
Elisabet Bach Oller
Toni Bartolí Sala
Albert Carreras de Odrizola
Ana García Molina
Jaume Menéndez Fernández
Ivan Planas Miret
Nieves Rabassó Rodríguez
Sofía Rodríguez Rico
Pilar Soldevila i García
Esther Subirà Lobera

CONSELLERS

Alfred Albiol Paps
Emilio Álvarez Pérez
Oriol Amat i Salas,
Miriam Barrera Ubieto
Anton Gasol Magriñà

1. Els originals s'han d'enviar a l'adreça electrònica rec@coleccionomistes.cat.
2. L'extensió dels treballs no pot superar les 4.000 paraules, incloent-hi quadres, gràfics, mapes, notes i referències bibliogràfiques.
3. Els articles, que han de ser originals inèdits, són sotmesos a avaluació per part d'especialistes qualificats.
4. A la secció "La Bústia" només es publicaran articles que tinguin relació amb l'economia i l'empresa.

Seu de Barcelona

Pl. Gal·la Placídia, 32
08006 Barcelona

Seu de Girona

C/ Joan Maragall, 44-46, ent. 3a
17002 Girona

Seu de Lleida

C/ Pere Cabrera, 16, 1r G
25001 Lleida

Seu de Tarragona

Rambla Nova, 58-60, 5è A
43004 Tarragona

www.coleconomistes.cat

